

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**AKSARAY KILIÇARSLAN TEPESİ'NDEKİ 'KÖŞK'
YAPISI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Rana ATA**

Anabilim Dalı : MİMARLIK

Programı : MİMARLIK TARİHİ

EKİM 2007

**AKSARAY KILIÇARSLAN TEPESİ'NDEKİ 'KÖŞK'
YAPISI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Rana ATA
(502041104)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 11 Eylül 2007
Tezin Savunulduğu Tarih : 8 Ekim 2007**

**Tez Danışmanı : Doç.Dr. Turgut SANER
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Semra ÖGEL (İ.T.Ü.)
Doç.Dr. İlknur KOLAY (İ.T.Ü.)**

EKİM 2007

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Aksaray Kılıçarslan Tepesi'ndeki 'Köşk' yapısının işlevine ve tarihine ilişkin tartışmalara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Yapı, 12.-15. yüzyıllarda Anadolu'da inşa edilmiş köşk ile zaviye ve benzeri işlevli yapılarla ilişkileri göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş ve yapının özgün durumuna ilişkin düşünceler geliştirilmiştir.

Daha önce çalışılmamış bu konu diğerleri arasından elenerek seçilmiştir. Bu konuyu seçmemde yardımcı olan ve beni yönlendiren Hocam Doç. Dr. Turgut Saner'e çok teşekkür ederim. Özellikle Almanca kaynakların bulunmasında ve çevrilmesinde beni yalnız bırakmamış, sabrını ve desteğini esirgememiştir.

Yrd. Doç. Dr. Nihal Çetintürk'e, yapının 1984 yılındaki fotoğraflarını kullanmama izin verdiği ve her türlü yardımı gösterdiği için çok teşekkürler. Yapıyla alakalı fikirlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Bekir Deniz ile Fransızca metinlerin çevrilmesinde de yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Deniz Mazlum'a da teşekkür ederim. Ayrıca, eğitimime İstanbul'da devam etmem için beni yüreklendiren Hocalarım Yrd. Doç. Dr. Burcu Ceylan ile Yrd. Doç. Dr. Sema Serim'e çok teşekkür ederim. Aksaray İl Turizm Müdürlüğü, Aksaray Halk Kütüphanesi, Aksaray Müzesi ve özellikle Aksaray Belediyesi çalışanlarına her türlü kaynağa ulaşmamda bana yardımcı oldukları için çok teşekkür ederim.

Ayrıca, arazi çalışmalarında her zaman yanımda olmuş, her türlü yardıma koşmuş ağabeyim Hüdaverdi Ata ve eşi Gülsüm Ata nezdinde, çalışmalarım sırasında maddi-manevi desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen sevgili aileme sonsuz teşekkürler. Onların yaptıklarının karşılığını ödemem imkansız. Manevi desteklerini benimle paylaşan, her zaman yanımda olan ve kaynakların elde edilmesinde yardımcı olan arkadaşlarıma da çok teşekkürler.

Benim bu günlere gelmem de çok büyük payı olan dedem Ş. Şaban Berksoy için...

Eylül, 2007

Rana ATA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç ve Kapsam	1
1.2. Yöntem	1
1.3. Araştırma Tarihi	2
2. ANA ÇİZGİLERİYLE AKSARAY’IN TARİHİ VE ORTAÇAĞ MİMARLIĞI	7
2.1. Kentin Kısa Tarihi	7
2.2. 12. – 15. yüzyıllarda Aksaray’da Mimarlık Etkinliği	8
2.2.1. Anadolu Selçuklu Yapıları	8
2.2.2. Beylikler – Erken Osmanlı Yapıları	15
3. YAPI GRUBUNUN MİMARİ TANIMI	18
3.1. Köşk	18
3.1.1. Mekan Düzeni	19
3.1.2. Yapım Tekniği	29
3.1.3. Onarımlar	32
3.2. Türbe	36
4. 12. – 15. YÜZYILLARDA ANADOLU’DA BULUNAN KÖŞK VE ZAVİYELER	44
4.1. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Saray ve Köşkleri	44
4.2. Zaviye ve Benzeri İşlevli Yapılardan Örnekler	64
5. YAPININ ÖZGÜN DURUMUNA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER	82
6. SONUÇ	104
KAYNAKLAR	109
ÖZGEÇMİŞ	114

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1 : Araçzade Camisi ve Mihrabı.....	9
Şekil 2.2 : Hacılar Hanı'nın 1930'lardaki ve Günümüzdeki Durumu	9
Şekil 2.3 : Kılıçarslan Köşkü	10
Şekil 2.4 : Kılıçarslan Hamamı'nın 1950'lerdeki ve Günümüzdeki Durumu	10
Şekil 2.5 : Debbağlar Köprüsü	11
Şekil 2.6 : Başköprü (1945)	11
Şekil 2.7 : Eğri Minare (1907) ve Şerefe Detayı	12
Şekil 2.8 : Cıncıklı Mescit	12
Şekil 2.9 : Kılıçarslan Türbesi.....	13
Şekil 2.10 : Melik Mahmud Gazi Hankâhı	13
Şekil 2.11 : Kesik Minare'nin 1945'lerdeki ve Günümüzdeki Durumu	14
Şekil 2.12 : Taciye Medresesi'nden Geriye Kalan Portal Kanadı (1945)	14
Şekil 2.13 : Aksaray Ulu Cami (1945)	16
Şekil 2.14 : Zinciriye Medresesi'nin İç ve Dış Cephe Görünüşü	16
Şekil 2.15 : Hırkalı Sultan Türbesi.....	17
Şekil 3.1 : Yapı Grubunun Vaziyet Planı	18
Şekil 3.2 : Yapı Grubunun Genel Görünümü	18
Şekil 3.3 : Köşk Yapısının Planı	19
Şekil 3.4 : Köşk Yapısının Genel Görünümü	20
Şekil 3.5 : Doğu Mekanının Kuzey İç Cephesi (D1)	20
Şekil 3.6 : Doğu Mekanının Doğu İç Cephesi (D2).....	21
Şekil 3.7 : Doğu Mekanının Güney İç Cephesinin Kalıntı Durumu (D3).....	21
Şekil 3.8 : Doğu Mekanının Batı İç Cephesi (D4)	22
Şekil 3.9 : Doğu Mekanının Kuzey Dış Cephesi (D5, B5).....	22
Şekil 3.10 : Batı Mekanının Kuzey İç Cephesi (B1).....	23
Şekil 3.11 : Batı Mekanının Doğu İç Cephesi (B2)	24
Şekil 3.12 : Batı Mekanının Güney İç Cephesi (B3).....	25
Şekil 3.13 : Batı Mekanının Batı İç Cephesindeki Güneyden (Sol) ve Kuzeyden (Sağ) Çıkan Duvar Parçaları (B4).....	25
Şekil 3.14 : Batı Mekanının Kuzey Dış Cephesi (B5)	26
Şekil 3.15 : Batı Mekanının Güney Dış Cephesi (B6)	27
Şekil 3.16 : Batı Mekanının Güney Dış Cephesi (B6)	27
Şekil 3.17 : Batı Mekanının Güneyinde Bulunan Çukur (B8).....	28
Şekil 3.18 : Batı Mekanının Batı Dış Cephesinin Kalıntı Durumu (B7).....	28
Şekil 3.19 : Yapıda Kullanılan Kabayonu Taş (D5)	29
Şekil 3.20 : Doğu Mekanında Bulunan Harç ve Sıva Parçaları (D1).....	30
Şekil 3.21 : Batı Mekanının İç Cephesinde Kullanılan Taşlar (B1)	30
Şekil 3.22 : Batı Mekanının Dış Cephesinde Kullanılan Taşlar (B6)	31
Şekil 3.23 : Batı Mekanında Bulunan Sıva Parçaları (B3)	31

Şekil 3.24 : Güney Duvarındaki Doğu Açıklığında Bulunan Sıva Parçaları ve X İşareti (B1).....	32
Şekil 3.25 : Batı Mekanının Güneyinde Bulunan Çukur (B8) ve Duvar Yüzeylerindeki Sıva Parçaları	32
Şekil 3.26 : Köşk Yapısının Kuzey İç Cephesini Gösteren Kesit	33
Şekil 3.27 : Doğu Mekanının Doğu İç Cephesinin Görünüşü	33
Şekil 3.28 : Doğu Mekanının Doğu Dış Cephesinin Görünüşü	34
Şekil 3.29 : Köşk Yapısının Güney İç Cephesini Gösteren Kesit	34
Şekil 3.30 : Köşk Yapısının Kuzey Dış Cephesinin Görünüşü	35
Şekil 3.31 : Batı Mekanının Batı Dış Cephesinin Görünüşü	35
Şekil 3.32 : Batı Mekanının Onarımında Yerleştirilen Ahşap Parçalar	36
Şekil 3.33 : Kılıçarslan Türbesi.....	37
Şekil 3.34 : 1974’de Türbenin Kuzeybatı Penceresinde Bulunan Çerçeve Parçası.....	38
Şekil 3.35 : Türbenin Mihrabı ve Güneybatı Penceresi	38
Şekil 3.36 : Türbenin İstinat Duvarı ve Giriş Kapısı.....	39
Şekil 3.37 : Türbe Kapısının Üzerinde Bulunan Rozetler	39
Şekil 3.38 : Türbenin 1990’daki Batı Görünüşü	41
Şekil 3.39 : Türbenin 1990’daki Güney Görünüşü	41
Şekil 4.1 : Konya Köşkü (1900), Planı ve Restitüsyonu	46
Şekil 4.2 : Kubadabad Sarayı’nın Vaziyet Planı.....	47
Şekil 4.3 : Büyük ve Küçük Saray’ın Planı	47
Şekil 4.4 : Şarapsa Köşkü’nün Planı ve Perspektifi	49
Şekil 4.5 : Hızır İlyas Köşkü’nün Planı.....	50
Şekil 4.6 : Hızır İlyas Köşkü’nün Genel Görünümü	50
Şekil 4.7 : Haydar Bey Köşkü’nün Planı.....	51
Şekil 4.8 : Haydar Bey Köşkü’nün Genel Görünümü	51
Şekil 4.9 : Kızıl Köşk’ün Rölöve Planı ve Tonozlu Bir Mekanı	52
Şekil 4.10 : Alara Kalesi Hamamlı Kasır Planı	53
Şekil 4.11 : Gülefsen’de Bulunan Köşkün Alt Kat Planı	54
Şekil 4.12 : Gülefsen’de Bulunan Köşkün Üst Kat Planı.....	55
Şekil 4.13 : Hacı Baba’da Bulunan Köşkün Alt Kat Planı	55
Şekil 4.14 : Hacı Baba’da Bulunan Köşkün Perspektifi.....	56
Şekil 4.15 : C Köşkü’nden Geriye Kalan Duvar Parçası.....	56
Şekil 4.16 : G Köşkü Planı ve Batı Cephesi Görünüşü	57
Şekil 4.17 : H Köşkü Planı ve Batı Cephesi Görünüşü	58
Şekil 4.18 : Sugözü’nde Bulunan Köşkün Planı	59
Şekil 4.19 : Köşkün Boyuna Kesiti	59
Şekil 4.20 : Gazipaşa Şekerhane’de Bulunan Köşkün Planı	61
Şekil 4.21 : Gazipaşa Şekerhane’de Bulunan Köşkün Kuzey Cephesi Görünüşü.....	61
Şekil 4.22 : Kaledran’da Bulunan Köşkün Alt Kat Planı	62
Şekil 4.23 : Kaledran’da Bulunan Köşkün Üst Kat Planı.....	62
Şekil 4.24 : Kaledran’da Bulunan Köşkün Boyuna Kesiti ve Kuzey Cephesi Gör. 63	
Şekil 4.25 : Sedre–Demirtaş’ta Bulunan Köşkün Alt Kat ve Üst Kat Planı.....	63
Şekil 4.26 : Babük Bey Köşkü ve Türbesi.....	64
Şekil 4.27 : Seyit Gazi Zaviyesi’nin Vaziyet Planı.....	67
Şekil 4.28 : Seyit Gazi Zaviyesi’nin Genel Görünümü	67
Şekil 4.29 : Seyit Gazi Zaviyesi’nde Bulunan Medresenin Planı	68
Şekil 4.30 : Taş Mescit’in Planı	69
Şekil 4.31 : Akşabe Sultan Türbesi’nin Planı	70

Şekil 4.32 : Akşabe Sultan Türbesi'nin Doğu ve Kuzey Cephesi Görünüşü	70
Şekil 4.33 : Zâviye-i Meknun'un Planı.....	71
Şekil 4.34 : Zâviye-i Meknun'un 1983'den Önceki Kuzey Cephesi Görünüşü ve Eyvanı.....	71
Şekil 4.35 : Sultan Mesud Türbesi'nin Planı	72
Şekil 4.36 : Sultan Mesud Türbesi'nin Genel Görünümü	72
Şekil 4.37 : Boyalıköy Hanikâhı'nın Vaziyet Planı	74
Şekil 4.38 : Abdülvehhab Gazi Tekkesi'nin Planı ve Genel Görünümü.....	75
Şekil 4.39 : Melekgazi Türbesi'nin Planı	75
Şekil 4.40 : Melekgazi Türbesi'nin Güneydoğu Cephesi Görünüşü.....	76
Şekil 4.41 : Balat Hankâhı'nın Planı	76
Şekil 4.42 : Balat Hankâhı'nın Güney Cephesi Görünüşü	77
Şekil 4.43 : Şemsiye Camisi'nin Planı	77
Şekil 4.44 : Hacı Bektaş Tekkesi'nin Vaziyet Planı	78
Şekil 4.45 : Balım Sultan Türbesi'nin Planı	78
Şekil 4.46 : Abdurrahman Gazi Zaviyesi'nin 1960'daki ve Günümüzdeki Durumu	79
Şekil 4.47 : Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi'nin Vaziyet Planı	80
Şekil 4.48 : Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi Türbesi'nin Planı	81
Şekil 4.49 : Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi Mescidi'nin Planı.....	81
Şekil 5.1 : Erdmann'ın Plan Krokisi	82
Şekil 5.2 : Özcan'ın Plan Krokisi.....	83
Şekil 5.3 : Çetintürk'ün Plan Krokisi	83
Şekil 5.4 : Görür'ün Plan Krokisi.....	84
Şekil 5.5 : Doğu Mekanının Kuzey İç Cephesi (D1)	85
Şekil 5.6 : Doğu Mekanının Doğu İç Cephesi (D2).....	86
Şekil 5.7 : Doğu Mekanının Güney İç Cephesinin Kalıntı Durumu (D3).....	87
Şekil 5.8 : Doğu Mekanının Güney İç Cephesindeki Batı Nişinin Kalıntısı (D3)...	87
Şekil 5.9 : Doğu Mekanının Batı İç Cephesindeki Güney Duvar Kalıntısı (D4)....	88
Şekil 5.10 : Doğu Mekanının Kuzey Dış Cephesi (D5, B5).....	89
Şekil 5.11 : Doğu Mekanının Doğu Dış Cephesi (D6).....	89
Şekil 5.12 : Doğu Mekanının Güney Dış Cephesinin Kalıntı Durumu (D7).....	90
Şekil 5.13 : Batı Mekanının Kuzey İç Cephesi (B1).....	91
Şekil 5.14 : Batı Mekanının Kuzey İç Cephesi (B1).....	91
Şekil 5.15 : Batı Mekanının Doğu İç Cephesinde Bulunan Kuzey Açıklığı (B2)	92
Şekil 5.16 : Batı Mekanının Doğu İç Cephesinde Bulunan Güney Açıklığı (Eyvan) (B2).....	93
Şekil 5.17 : Batı Mekanının Güney İç Cephesi (B3).....	94
Şekil 5.18 : Batı Mekanının Güney İç Cephesi (B3).....	94
Şekil 5.19 : Batı Mekanının Kuzey Dış Cephesi (B4) ve Yapının Genel Görünümü	95
Şekil 5.20 : Batı Mekanının Kuzey Dış Cephesi (D5, B5) ve Yapının Genel Gör.	95
Şekil 5.21 : Yapının Güney Dış Cephesinin Genel Görünüşü (D7, B6)	96
Şekil 5.22 : Batı Mekanının Güney Dış Cephesi (B6)	96
Şekil 5.23 : Batı Mekanının Güney Dış Cephesinde Bulunan Açıklıklar (B6)	97
Şekil 5.24 : Batı Mekanının Güneyinde Bulunan Duvar Kalıntıları (B6, B8).....	98
Şekil 5.25 : Batı Mekanının Batı Dış Cephesi (B7)	98
Şekil 5.26 : Türbenin Kuzeyinde Bulunan Bugün Mevcut Olmayan Yapı Kalıntısı.	99
Şekil 5.27 : Köşk Yapısının Kuzey Cephesinin Restitüsyonu	100
Şekil 5.28 : Köşk Yapısının Boyuna Kesitinin Restitüsyonu	100
Şekil 5.29 : Köşk Yapısının Batı Cephesinin Restitüsyonu (Eyvan)	100

AKSARAY KILIÇARSLAN TEPEŞİ'NDEKİ 'KÖŞK' YAPISI

ÖZET

Anadolu'nun merkezinde bulunan Aksaray, 12. yüzyılda Anadolu Selçukluları'nın hakimiyeti altına girmesiyle birlikte İslam–Orta Asya kültür ve sanat ortamının izlerini barındıran yeni bir kimlik kazanmıştır. Kentteki yapılardan biri de Selçuklular döneminde inşa edildiği ve 12.–15. yüzyıllarda kullanıldığı kabul edilen Kılıçarslan Tepesi'ndeki 'Köşk' yapısıdır. Biri kare, diğeri kareye yakın dikdörtgen planlı iki mekanın bir araya gelmesinden oluşan yapı, konumu ve plan şeması ile özel bir durum sergilemektedir. Bu nedenle yapının işlevine ilişkin tartışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, mimarlık tarihi açısından sorunlar taşıyan köşk yapısının günümüzdeki ve geçmişteki tüm bileşenlerini tekrar ortaya koyarak, ilişkilendirildiği yapı tipolojileri ile karşılaştırarak, yapının işlevine ve tarihine dair mümkün olduğunca net bir görüşe varmaya çalışmaktır.

Çalışmada ilk olarak; Aksaray'ın kısa bir tarihçesi verilerek, kentin siyasal ve kültürel olaylar içerisindeki yeri vurgulanmıştır. Aksaray kentindeki mimarlık etkinliğinin 12.–15. yüzyıllardaki durumu ortaya koyularak, bu dönemde inşa edilmiş ve günümüze ulaşmış yapıların mimari özellikleri ve yapım teknikleri incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; yapının günümüzdeki durumu belgelenmiştir. Yapının konumu, mekanları, yapım tekniği, geçirdiği onarımlar ve Kılıçarslan Türbesi ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Yapının 1/50 ölçekli plan ve kesitleri çizilmiştir. Bu çizimler fotoğraflarla desteklenmiştir.

Üçüncü bölümde; köşk yapısının işlevine dair tartışmalarda ilişkilendirildiği, 12.–15. yüzyıllarda Anadolu'da inşa edilmiş Selçuklu ve Beylikler dönemi köşkleri ile zaviye ve benzeri işlevli yapılar ele alınmıştır. Bu yapılardan, köşk yapısının konumu, plan şeması ve yapım teknikleri gibi mimari özellikleriyle benzerlik gösteren örnekler sunulmuştur.

Çalışmanın son aşamasında; yapı hakkında yapılmış daha önceki çalışmalar ile yapının son haline dair yapılan gözlemler bir arada değerlendirilerek, yapının kullanım evreleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Köşk yapısının, tarihine ve işlevine dair tartışmalara açıklık getirilmek istenmiş, 12.–15. yüzyıllarda Anadolu'da bulunan Selçuklu ve Beylikler dönemi köşkleri ile zaviye ve benzeri nitelikli yapılarla olan ilişkileri irdelenmiştir. Yapının özgün durumuna ilişkin düşünceler geliştirilmiştir.

Sonuç olarak, yapıyla ilgili veriler sınırlıdır ve yapı çevresinde daha önce hiçbir arkeolojik kazı yapılmamıştır. 1992 yılındaki onarım sonucunda da geçmiş izlerinin birçoğunu kaybetmiştir. Bu duruma rağmen eldeki veriler yapının özgün durumuna ilişkin fikir vermekte ve üç farklı durum sunmaktadır. Fakat her üç durumda da köşk yapısının bir türbe–mescit şeklinde düzenlendiği ve çevresine yeni yapılar ile mekanlar eklenerek yapının bir zaviye haline getirildiği sonucuna varılabilir. 13. yüzyılın başlarından itibaren kullanılmaya başlanan yapı alanının 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişiklikler geçirdiği ve yeniden inşa edildiği düşünülebilir.

‘KIOSK’ BUILDING ON THE HILL OF AKSARAY KILIÇARSLAN

SUMMARY

Aksaray where is located in the center of Anatolia had gained a new identity containing Islamic-Middle Asia cultural and art effects after it was invaded by Anatolian Seljuks in 12th century. ‘The kiosk’ on Aksaray Kılıçarslan Hill which was built during Seljuk period and has been used between 12th and 15th centuries is one of the examples to seek these effects. There’s no clear definition about the function of this building. The buildings consist of two different shapes. One of them has a square shape plan and the other one has a rectangular plan which is more likely to a square. As indicated before the purpose of the kiosk is not clear but there are many ideas which corresponds the use of buildings like other Seljuk kiosks and small dervish lodges. The aim of this thesis is to figure out the function of this building which has been suffering problems regarding architecture history and to find out more about it’s resume by searching all past and actual components and making a comparison with the other buildings which has typological relation.

In the first part of this study, a brief summary of Aksaray was given to indicate the importance of city concerning political and cultural events of the period. Afterwards, architectural activities between 12th to 15th century is defined and a research was held concerning the buildings survived until today in terms of building techniques and architectural specifications.

In the second part of the study the actual situation of the kiosk was documented. The location, facilities, construction method and all restorations that it had were indicated. Also it’s relation between Kılıçarslan Tomb was noted. Plan and sectional drawings of the kiosk was prepared in 1/50 scale and these drawings were supported by photographs.

In the third part of the study a general comparison was held between kiosk and the other Seljuk buildings which took place in Anatolia between 12th to 15th centuries. In this comparison the major criterias were location, schematic plan and construction techniques.

In the final part of the study, it was tried to be determined the different uses of the building by gathering past studies and actual observations concerning the ultimate situation oh the building. It was tried to find an answer regarding all discussions concerning the history and purpose of the building. The relations between Kiosk to other Seljuk and Sultanates period (12th–15th centuries) kiosks, lodges and other type of buildings were indicated. In addition ideas have been developed concerning the unique situation of the building.

Finally, it should be admitted that the data about the building is limited and no archeological excavation took place before. Also 1992 restoration resulted with a loss of fingertips of history. Despite all these disadvantages, we can concentrate on three different situations. But in any case the common idea is the kiosk was build as a tomb and masjid and by added new facilities it was converted to a small dervish lodge. It's true to think that the kiosk had been used from the beginning of 13th century and rebuilds after the second half of 14th century with some modifications.

1. GİRİŞ

1.1. Amaç ve Kapsam

Konumu ve plan şeması ile özel bir durum sergileyen, Aksaray kent merkezinin doğusundaki Kılıçarslan Tepesi'nde bulunan 'Köşk'¹ yapısı, Anadolu Selçuklu köşkleri ile 12.-15. yüzyıllarda Anadolu'da inşa edilmiş zaviye ve benzeri işlevli yapılarla ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, 12.-15. yüzyıllarda inşa edildiği ve kullanıldığı kabul edilen ve işlevine ilişkin de farklı tartışmalar bulunan köşk yapısının, günümüzdeki ve geçmişteki tüm bileşenlerini tekrar ortaya koyarak, ilişkilendirildiği yapı tipolojileri ile karşılaştırarak, yapının işlevine ve tarihine dair mümkün olduğunca net bir görüşe varmaya çalışmaktır. 1992 yılında, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapının kuzeydoğusu'nda bulunan Kılıçarslan Türbesi restore edilmiş, köşk yapısında da onarım işleri yapılmıştır. Bu onarım işlemi sonucu yapı, geçmiş izlerinin birçoğunu kaybetmiştir. Bu duruma rağmen eldeki veriler yapının özgün durumuna ilişkin fikir vermektedir.

Çalışmanın asıl kapsamını oluşturan köşk yapısı, birbirine yakın ölçülerdeki iki mekanın bir araya gelmesinden oluşan küçük ve tek bir yapıdır. Yapının mekanlarının birbirleri ile ilişkileri, mekanlar arasındaki yapım tekniği farklılıkları, yapının geçirdiği değişiklikler ve yapıda meydana gelen tahribatlar farklı problemler ortaya çıkarmaktadır. Bu problemler yapının tipolojik olarak ele alınmasını ve işlevine ilişkin düşünceler geliştirilmesini de etkilemektedir.

1.2. Yöntem

Köşk yapısının, tarihi ve işlevi ile ilgili tartışmalara açıklık getirmek ve özgün durumuna ilişkin düşünceler geliştirebilmek için yapıyla ilgili yazılı ve sözlü kaynaklardaki bilgiler derlenmiş, eski kaynaklardaki plan krokileri ile fotoğraflar elde edilmiş, yapının konumu ve plan şeması ile benzerlikler taşıyan örnekler bulunmuştur.

¹ Yapının işlevine ilişkin farklı tartışmalar bulunduğu için yapının ismi tırnak içine alınmıştır. Metnin devamında yapıdan köşk yapısı olarak bahsedilmektedir.

Yazılı kaynaklara, İstanbul'daki İslam Araştırmaları Merkezi, IRCICA, Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ve Ankara'daki Hacettepe ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanelerinin katalogları taranarak ulaşılmış, konuyla ilgili kitaplar, dergi makaleleri, yüksek lisans ve doktora tezleri, bildiriler ve makaleler elde edilmiştir. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden de yapı hakkında arşivlenmiş belgeler ve fotoğraflar alınmıştır. Aksaray Halk Kütüphanesi, Aksaray Turizm İl Müdürlüğü, Aksaray Müzesi ve Aksaray Belediyesi arşivindeki kaynaklar değerlendirilmiş, Aksaray ile ilgili yayınlanmış anonim kaynaklar gözden geçirilmiştir.

Yapı hakkında çalışmalar yapan Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Prof. Dr. Bekir Deniz, Gazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. E. Nihal Çetintürk ve Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden emekli öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ergül Önge ile yapılan görüşmeler sırasında kaynaklarda yazılı olmayan bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Prof. Dr. Scott Redford'la yapılan görüşmelerde de köşk yapısının diğer Selçuklu köşkleri içerisindeki durumuna açıklık getirmek istenmiştir. Aksaray'da kent tarihi ve yapıları ile ilgili araştırmalar yapan kişilerle görüşülmüş, ellerinde bulunan yazılı belgeler ve fotoğraflardan yararlanılmıştır. Ayrıca, ele alınan yapının geleneksel yöntemlerle ölçüsü alınarak yeni bir krokisi çıkarılmış, fotoğraflarla belgelenmiştir.

Tez çalışmasında mimarlık tarihi açısından sorunlar taşıyan köşk yapısı, kaynaklar değerlendirilerek, geçmişteki ve günümüzdeki durumu tekrar ele alınarak incelenmiş, yapının özgün durumuna ilişkin düşünceler geliştirilmiştir. Araştırmalarda yapı, 12.–15. yüzyıllardaki köşkler ile zaviye ve benzer nitelikli yapıların çeşitli örnekleriyle konum, plan şeması, yapım tekniği özellikleri, mekanlar arası bağlantılar ve yapının türbe ile ilişkisi açısından ele alınarak karşılaştırılmıştır.

1.3. Araştırma Tarihi

Köşk yapısı ile ilgili başvuru kaynakları sınırlı ve yetersizdir. Aksaray tarihi ve kent yapıları ile ilgili en eski bilgilere, tarihi kaynaklardan ve seyahatnamelerden ulaşılabilecek de bu kaynaklarda tezin asıl konusunu oluşturan köşk yapısına ilişkin bilgiye rastlanmamıştır. Tarihi kaynaklarda daha çok Aksaray'da geçen tarihi olaylar anlatılmakta, bu arada II. Kılıçarslan Türbesi'ne de değinilmektedir.

Seyahatnamelerde ise genellikle Aksaray'ın konumu, doğası, mimarisi ve yaşayan halkın gelenekleri ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Bazı yazılı kaynaklara ise ulaşılammıştır. Bu kaynaklardan en önemlisi, 1928 yılında bir grup öğrencisi ile beraber Aksaray ve çevresinde gezi yapan, Aksaray Lisesi öğretmenlerinden Muallim Hüsnü'nün 'Hasandağı'nda İlmi Cevelan' adlı kitabıdır. Kitabın ilk bölümünün gezi notlarından, ikinci bölümünün ise kentin tarihi, coğrafyası ve yapılarından oluştuğu bilinmektedir. Tarihi yapıların tek tek tanıtıldığı kitap Osmanlıca yazılmıştır (Görür, 1991). Ayrıca Nilgün Çıtakoğlu'nun 1974 tarihinde Hacettepe Üniversitesi'ne verdiği 'Niğde-Aksaray'ı Türk Mimari Eserleri' adlı basılmamış yüksek lisans tezi bulunamamıştır. Fakat yapıyı 13. yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın başına tarihlediği bilinmektedir (Görür, 1991). Okan Özcan'ın 1970 yılında Ankara Üniversitesi'nde yaptığı 'Aksaray Selçuklu Eserleri' adlı basılmamış lisans tezi de elde edilememiştir. Araştırmacı yapıyı 'Kılıçarslan Türbesi İmareti' adı altında yayınlamış, toprağın altında aşağı doğru inen merdiven izlerinin varlığından bahsetmiştir (Deniz, 1976).

Yazılı olarak elde ettiğimiz kaynaklardan, köşk yapısı hakkında bilgi veren en erken tarihli çalışma, Kurt Erdmann'ın 1959 yılında 'Ars Orientalis' dergisinde yayınlamış olduğu 'Seraybauten Des Dreizehnten Und Vierzehnten Jahrhunderts In Anatolien' adlı makalesidir. Bu makale Anadolu'da 13. ve 14. yüzyıllarda inşa edilmiş saray yapıları hakkında bilgi vermektedir. Erdmann, köşkün duvar örgü tekniği nedeniyle bir Selçuklu yapısı olamayacağını düşünmektedir. Yapının zemininde bulunduğu sırlı turkuaz renkli çini parçalarını kesin olarak 13.-14. yüzyıla tarihlemiş ve yapının yakınındaki türbeye ait olamayacağını belirtmiştir. Erdmann, köşk yapısını, bir tepenin üzerindeki manzaraya hakim konumu ve yapıda bulunduğu çini parçaları ile Erkilet'te ki Hızır İlyas Köşkü'ne (1241) benzetmekte ve yapının önceden bir köşk olabileceğini ama daha sonra işlevinin değiştirilerek günümüzdeki halini aldığını savunmaktadır. Yapının plan krokisini yayınlamıştır.

İbrahim Hakkı Konyalı, 1974 yılında yayınlamış olduğu 'Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi' adlı üç ciltlik kitabının ikinci cildinde, köşk yapısını, 'Kılıçarslan Türbesi' adlı başlık altında incelemiştir. Türbe ile beraber ele aldığı yapıyı mimari açıdan değerlendirmemiş, daha çok yapı hakkındaki kabulleri aktarmıştır. Fakat yayında yapının işlevine ilişkin çelişkili bilgiler verilmektedir. Konyalı, metinde yapıdan köşk olarak bahsetmiş, Okan Özcan tarafından çizilmiş plan krokisini

‘Kılıçarslan Mescidi’ adı altında, fotoğraflarını da Kırkkızlar, köşk ve zaviye harabesi şeklinde yayınlamıştır. Araştırmacı, köşk yapısının II. Kılıçarslan tarafından yaptırıldığını kabul etmektedir.

Bekir Deniz, 1976 tarihli ‘Aksaray ve Çevresindeki Türk Devri Yapıları Rehberi’ adlı basılmamış lisans tezinde, Erdmann ve Özcan’ın çalışmalarındaki görüşlerine yer vererek yapının bir köşk olabileceğini savunmaktadır. Müze kayıtlarında da yapının Osmanlılara tarihlendiğini söylemektedir.² Deniz, yapının onarımından önce yapıda ve çevresinde bir araştırma yapmıştır.³ Bu araştırma sırasında köşk yapısının içi toprak yığını ile doludur ve türbe harap haldedir. Bu toprak yığınının içinde, 13. yüzyıl, Selçuklu dönemine ait sgraffito (kazıma teknikli) seramik ve sıraltı tekniğinde yapılmış firuze renkli çini parçaları bulmuştur. Seramik parçası Deniz tarafından tamamlanmıştır ve halen kendisinde bulunmaktadır.⁴ Türbenin kuzeyinde de Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü’nden elde edilen fotoğraflarda da görülen başka bir yapının temel kalıntısına rastlamıştır. Yapının plan krokisine ve fotoğraflarına yer vermiştir.

Ergül Önge, 1978 tarihinde yayınlanan ‘Un Edifice Seldjoukide Inconnu À Aksaray–Niğde’ adlı bildiri özetinde, köşkün mimari tanımını yapmış ve yapıyı konum, türbeyle olan ilişkisi, malzeme ve teknik yönünden ele alarak değerlendirmiştir. Bu bildiri özeti yapının işlevine ilişkin tartışmaların ele alındığı ilk kaynaklardan olması nedeni ile önem taşımaktadır. Önge, köşk yapısının ve türbenin bulunduğu alanın ‘Kırklar’ adı ile bilindiğini ve eski bir ziyaret yeri olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı, köşkün ve türbenin çevresinde yaptığı incelemelerde, başka yapılara ait temellere, çeşitli mimari parçalara ve çok sayıda çini kırıklarına rastlamıştır. Yapıya sonradan eklendiğini düşündüğü eyvanda yazılar (çiziktirmeler) bulunduğunu belirtmiştir. Araştırmacı, yapının mimari özelliklerini değerlendirerek, 13. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş bir Selçuklu türbesi olduğunu düşünmekte ve Nevşehir Hacı Bektaş’da bulunan Balım Sultan Türbesi (15. yüzyıl) ile benzerlikler gösterdiğini belirtmektedir. Kırklar Mevkii diye adlandırdığı alanın, konumu ve iki türbe yapısı ile ilişkisini ele alan Önge, yapının Eskişehir’deki Seyit Gazi ile

² 2007 tarihli Aksaray Müzesi kayıtlarında ise köşk yapısı ve türbe Selçuklu Dönemi’ne tarihlenmiştir.

³ Bekir Deniz, Prof. Dr., 2007. Kişisel Görüşme.

⁴ Bekir Deniz, Prof. Dr., 2007. Kişisel Görüşme.

Sivas'taki Abdülvehhab Gazi⁵ tekkeleri ile de benzerlikler gösterdiğini ve Kırklar'ın bir tekke olabileceğini savunmaktadır. Önge, bu fikrini yapının konumlandığı tepenin eteklerinde bulunan Ervah Mezarlığı'nın desteklediğini belirtmektedir.⁶

Nihal Çetintürk, 1986 tarihli 'Aksaray (Niğde) ve Çevresindeki Türk Eserleri' adlı basılmamış doktora tezinde, yapının mimari tanımını yaparak köşkü konum, malzeme, teknik ve süsleme açısından ele almıştır. Yapının geçirdiği tamirlerden de bahseden araştırmacı, yapının konum ve türbeyle olan ilişkisine dayanarak, benzer özellikler gösteren örneklerle karşılaştırmış ve yapının işlevi ve tarihine açıklık getirmeye çalışmıştır. Çetintürk, yapının, bir zaviye yapısı olma ihtimalinin köşk yapısı olması ihtimalinden daha yüksek olduğunu savunmaktadır. Önge'nin fikirlerini de göz önünde bulunduran araştırmacı, bu durumu, yapının, Eskişehir yakınındaki bir tepe üzerindeki Seyit Gazi Zaviyesi (13. yüzyılın ilk çeyreği), Sivas'ta şehrin kuzeyinde bulunan Akkaya Tepesi'ndeki Abdülvehhab Gazi Tekkesi (Sahîb-i Rumî) ve Erzurum yakınındaki Eğerli Dağı'nın yamacında bulunan Abdurrahman Gazi Zaviyesi (Abdurrahman Cebelî Zaviyesi) gibi yapılarla olan benzerlikleri ile açıklamaktadır. Çetintürk, yapıyı, kullanılan malzeme, yapının sadeliği, süslemeye yer verilmemesi, işçilikte titiz davranılmamış olması gibi nedenlerden dolayı beyliklerin yeni kurulmaya başladığı ilk dönemler ile Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya hakimiyeti arasında inşa edilmiş bir geçiş dönemi yapısı olarak kabul etmektedir.⁷ Çetintürk, mevcut izleri değerlendirerek farklı yapıım evreleri saptamakta ve 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl ilk yarısı arasında birkaç aşamada inşa edilmiş olduğunu savunmaktadır. Yapının plan krokisi ile pek çok fotoğrafına yer vermiştir.

Muhammet Görür, 1991 tarihli 'Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri' adlı basılmamış yüksek lisans tezinde, yapıyı 'Köşk' başlığı altında ele almıştır. Yapının mimari tanımını yaparak yapıyı, malzeme ve teknik yönden değerlendirmiştir. Yapının tarihi ile ilgili farklı görüşlere de yer veren Görür, yapıyı, mimari özellikleri ve Kılıçaslan Türbesi ile olan ilişkisi açısından değerlendirerek,

⁵ Ergül Önge, bildiri özetinde yapının adını Abdurrahman Gazi Tekkesi olarak yayınlamıştır. Fakat Sivas'ta böyle bir tekke bulunmamaktadır ve Nihal Çetintürk'te aynı yapıdan bahsederken yapının adını Abdülvehhab Gazi Tekkesi olarak yayınlamıştır. Bu nedenle Önge'nin yapının adını yanlış yazdığı kabul edilerek Abdülvehhab Gazi Tekkesi olarak değiştirilmiştir.

⁶ Ergül Önge, Emekli Öğretim Üyesi, 2007. Kişisel Görüşme.

⁷ Nihal Çetintürk, Yrd. Doç. Dr., 2007. Kişisel Görüşme.

13. yüzyılının sonları ile 14. yüzyılının başlarına tarihlendirmektedir. Yapının plan krokisi ile fotoğraflarına yer vermiştir.

Scott Redford, 2000 yılında yayınladığı, Anadolu’da bulunan köşklerin bir arada değerlendirmesi açısından önemli bir kaynak olan, ‘Landscape and the State in Medieval Anatolia–Seljuk Gardens and Pavilions of Alanya, Turkey’ adlı kitabının bir bölümünde, Aksaray’da bulunan bir köşk yapısının varlığından bahsetmektedir. Redford, İbn Bibi’nin verdiği bilgilere dayanarak, Aksaray’ın kuzeyinde bulunan Ekecik Dağı’nın sultan ve emirler tarafından kullanılan bir av alanı olduğunu ve Erdmann’ın (1959) da bu bölgedeki bir köşkün planını yayınladığını söylemektedir. Konyalı’nın (1974) verdiği bilgiye de dayanarak, Aksaray Sultanhanı’nın etrafında çiniler bulunduğunu ve bu kanıtında hanın etrafında bir köşk yapısının var olabileceğini desteklediğini yazmaktadır.

Yazılı ve sözlü kaynaklarda yapılan araştırmalar ile yapıda yapılan incelemeler sırasında, köşkün günümüze ulaşmış herhangi bir kitabesi ya da belgesine rastlanmamıştır. Yapının kimin adına, kim tarafından yaptırıldığı da bilinmemektedir. Banisinin II. Kılıçarslan olduğu düşünülse de II. Kılıçarslan’ın vakfiyeleri günümüze ulaşmadığı için kesin bir yargıya varılamamaktadır (Konyalı, 1974). Bunun yanında, II. Kılıçarslan’ın Aksaray’ı imar ederken, şehre hâkim bu tepeye, köşk, köşkün yanına da imarethane, dinlenme ve konuk yerlerinin bulunduğu bir zaviye yaptırdığı kabul edilmektedir. Köşkün bir de hareminin bulunduğu ve yapıya bu nedenle ‘Kırkızlar’ denildiği ve II. Kılıçarslan’ın cesedinin mumyalanması işlemine bu köşkte başlandığı da öne sürülmektedir⁸ (Konyalı, 1974). Günümüzde alanda, köşk yapısından ve yakınında bulunan türbeden başka yapı kalıntısı bulunmamaktadır. Yapının adı kaynaklarda Kılıçarslan Köşkü, Kılıçarslan Türbesi İmareti, Kırkızlar, Kırkızlar Konağı, Kırklar, köşk, zaviye, mescit olarak geçmektedir. Çetintürk (1986) ve Önkıl’ın (1996) belirttiği gibi bu yapılar ayrı ayrı ele alınarak adlandırılmaz. Halk arasında çok uzun yıllar bu yapıların oluşturduğu yapı topluluğuna Kırkızlar, bulunduğu tepeye de Kırkızlar Tepesi denilmiştir. Günümüzde, tepeye, halk arasında ve kaynaklarda Kılıçarslan Tepesi, bulunduğu yer ve çevresine de Kırkızlar Mevkii denilmektedir.

⁸ Konyalı, kaynağının başka bir bölümünde, sultanın Aksaray Darüşşifası’nda mumyalandıktan sonra Konya’ya götürüldüğünü yazmaktadır. İ. H. Konyalı, 1974, s. 308.

2. ANA ÇİZGİLERİYLE AKSARAY'IN TARİHİ VE ORTAÇAĞ MİMARLIĞI

2.1. Kentin Kısa Tarihi

Orta Anadolu'da konumlanan Aksaray ve çevresinin tarihi, kentin 25 km. doğusundaki Aşıklı Höyük'te ele geçen buluntulara göre Neolitik çağa kadar inmektedir. Aksaray ve çevresi uzun yıllar Asurlular ve Hititlerin hâkimiyeti altında kaldıktan sonra kent, Roma imparatoru Archelaos tarafından yeniden kurulmuştur. İslam dininin yayılması ile birlikte Arap akınına uğrayan Anadolu ve buna bağlı olarak Aksaray da bir dönem Abbasilerin elinde kalmıştır. Daha sonra tekrar Bizans İmparatorluğu tarafından ele geçirilen Aksaray, To Axara ve Axara olarak adlandırılmıştır.

1071'de Türklerin Anadolu'ya girmesiyle Danişmend Gazi tüm Kapadokya bölgesini ele geçirmiştir. Bu dönemde Aksaray bir Danişmendli kenti olmuş ve uzun yıllar 'Danişmend diyarı' olarak anılmıştır. Kent, 1142 tarihinde Selçuklular tarafından ele geçirilmiştir. Özellikle II. Kılıçarslan (1156–1192) devrinde Konya'nın yanında ikinci bir payitaht olarak görülen kent, Selçuklular döneminde önemli bir askeri üs olmuştur. Ticaretin de artmasıyla tekrar önem kazanan Aksaray tarih içerisinde kendinden en fazla bahsettirdiği dönemini Anadolu Selçukluları zamanında yaşamıştır.

Kent, Anadolu Selçuklu hâkimiyetinin sona ermesiyle⁹ birlikte İlhanlı, Karamanoğulları, Eretna beyliklerinin egemenlikleri altında el değiştirmiş ve en çok Karamanoğulları Beyliği'nin hakimiyeti altında kalmıştır. Karamanoğulları hakimiyetine son veren Fatih Sultan Mehmet, 1471 yılında Aksaray'ı ele geçirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altına giren kentte yaşayan halkın bir bölümü Fatih Sultan Mehmet'in emri ile İstanbul'a nakledilmiştir. Osmanlı

⁹ Anadolu Selçuklu hakimiyetinin bitiş yılı, önemli kaynaklarda 1318 olarak kabul edilmektedir. Fakat Kuban, Moğolların Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemeleri ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1236–1248)'in Moğollara haraç vermeyi kabul etmesiyle birlikte Anadolu Selçukluları'nın egemenlikleri gittikçe zayıflamaya başladığını belirterek Selçuklu hakimiyetinin bitiş yılını 1243 kabul etmektedir. D. Kuban, 1988, s.105.

İmparatorluğu'nun bu iskân ve fetih politikası nedeniyle 15. yüzyıldan sonra Aksaray sıradan bir Anadolu kenti olarak varlığını sürdürmüştür. 19. yüzyılda ise önemini gittikçe yitiren kentin nüfusu büyük ölçüde azalmıştır. 1920'de il olan Aksaray, 1933 kaza haline getirilerek Niğde vilayetine bağlanmıştır. 1989 yılında tekrar il olmuştur.

2.2. 12. – 15. yüzyıllarda Aksaray'da Mimarlık Etkinliği

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan köşk yapısının 12.–15. yüzyıllarda inşa edildiği kabul edilmekte ve işlevine ilişkin tartışmalar bu açıdan ele alınmaktadır. Bu nedenle, Aksaray kentindeki mimarlık etkinliğinin 12.–15. yüzyıllardaki durumu ortaya koyularak, bu dönemde inşa edilmiş yapılardan bahsedilecektir. Doğu ve Batı'yı birbirine bağlayan ana ticaret yolunun üzerinde bulunan Aksaray, 12.–15. yüzyıllarda önemli bir askeri, ticari ve kültürel merkezdir. Bu dönemde kente, özgün yapı formlarına sahip ve Anadolu–Türk mimarisinin en güzel örneklerinden olan Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi yapıları inşa edilmiştir. Beylikler döneminin ardından Osmanlı hakimiyetine giren kent, eski önemini kaybetmeye başlamış ve kentteki yapı etkinliği azalmıştır.

2.2.1. Anadolu Selçuklu Yapıları

İslam öncesi dönemde, bir Bizans kenti olan Aksaray, Anadolu Selçukluları'nın hakimiyeti altına girmesi ile birlikte İslam–Orta Asya kültür ve sanat ortamının izlerini barındıran yeni bir kimlik kazanmıştır. II. Kılıçarslan'ın kenti yeniden imar etmesiyle de önemli bir Anadolu Selçuklu kenti olma ayrıcalığını elde etmiştir.

Selçuklular döneminde kente; kale, saray, köşk, darphane, cami, zaviye, medrese, han, hamam, köprü, ticaret alanları gibi değişik işlevli birçok yapı inşa edilmiştir. Zaman içerisinde, sık sık el değiştiren, savaşlar gören ve doğal afetler yaşayan kent, bu yapıların büyük bir kısmını kaybetmiştir. Aksaray merkezindeki, günümüze ulaşan, 12 yapının Selçuklular dönemine ait olduğu kabul edilmektedir.¹⁰ Yapıların birçoğu bilinçsiz şehirleşmenin bir sonucu olarak harap vaziyette yok olmaya terk edilmiştir.

¹⁰ Aksaray'daki Selçuklu ve Beylikler Dönemi yapılarını bir arada değerlendirerek tarih ve işlev tartışmalarına yer veren en son tarihli çalışma M.Görür'ün kaynağıdır. Bu çalışmada Görür'ün kaynağı esas alınmaktadır.

Bu 12 yapının, Selçuklu dönemine ait oldukları kabul edilse de Araçzade Camisi (Pir Ali Sultan Mescidi), Hacılar Hanı ve Kılıçarslan Köşkü 12.–15. yüzyıllar arasındaki farklı dönemlere tarihlendirilmektedir. Kare planlı Araçzade Camisi, moloztaş ve kesmetaş ile yığma olarak inşa edilmiştir ve içinde sıva parçalarına rastlanmaktadır. Yapı pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülmüştür ve yıkık durumdadır. Mihrap nişinin alçı süslemesi ise dökülmüştür (Görür, 1991) (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: Araçzade Camisi ve Mihrabı

Hacılar Hanı'nın ise işlevine dair tartışmalar bulunmaktadır (Çetintürk, 1986; Görür, 1991). Günümüze, yapıdan geriye kuzeybatı–güneydoğu doğrultusunda uzanan iki duvar parçası kalmıştır. Bu duvarların üst kısımlarında tonoz başlangıçları ve Türk üçgeni izleri bulunmaktadır. Yapı moloztaşla yığma olarak inşa edilmiştir ve yapıda sıva parçaları bulunmaktadır (Şekil 2.2). Tezin asıl konusunu oluşturan Kılıçarslan Köşkü'nün işlevine ilişkin de farklı görüşler bulunmaktadır (Şekil 2.3).

Şekil 2.2: Hacılar Hanı'nın 1930'lardaki ve Günümüzdeki Durumu (Deniz, 1994)

Şekil 2.3: Kılıçarslan Köşkü

Araştırmacılar tarafından 12. yüzyılda yapıldığı kabul edilen tek yapı ise Kılıçarslan Hamamı (Eski Hamam)’dır (Konyalı, 1974; Çetintürk, 1986). Yapının büyük bir bölümü toprak altında kalmıştır ve günümüzde harap durumdadır. Yapının beden duvarları, derzlerinde iri kırıklar halinde tuğla parçalarının bulunduğu moloztaş ve yer yer kabayonu taş örgü duvar tekniği ile örülmüştür. Kubbelere geçiş, Türk üçgeni ve yelpaze pandantifle sağlanmaktadır ve kubbeler tuğla ile inşa edilmiştir. Mekanların içi sıva ile kaplıdır (Şekil 2.4).

Şekil 2.4: Kılıçarslan Hamamı’nın 1950’lerdeki ve Günümüzdeki Durumu
(Aksaray Belediyesi Arşivi)

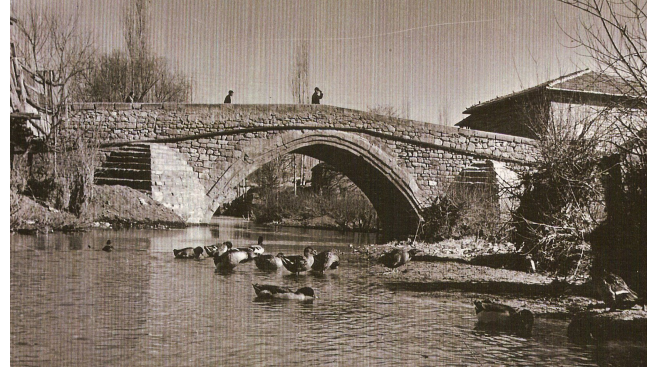
Debbağlar Köprüsü’nün de II. Kılıçarslan döneminde yapıldığı kabul edilmektedir (Konyalı, 1974; Görür, 1991). Köprü, ortada büyük her iki yanında bir tane küçük olmak üzere üç gözden oluşmaktadır. Konyalı (1974), köprünün ayaklarında bulunan paydaların sonradan inşa edildiğini kabul etmektedir. Köprü, moloztaşla yığma olarak inşa edilmiş, kesmetaş ile kaplanmıştır (Şekil 2.5).

Başköprü, 12. yüzyılın ikinci yarısı ile 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir (Konyalı, 1974; Görür, 1991) Başköprü de Debbağlar köprüsü gibi üç gözden

oluşmaktadır ve ayaklarında bulunan payandaların sonradan eklendiği düşünülmektedir (Konyalı, 1974). Köprü, moloztaşla yığma olarak inşa edilmiş, kesmetaş ile kaplanmıştır (Şekil 2.6). Görür'ün (1991) kaynağında ele alınmamakla beraber Nakkaş Mahallesi Köprüsü de Anadolu Selçukluları'na tarihlenmektedir (Konyalı, 1974).

Şekil 2.5: Debbağlar Köprüsü

Şekil 2.6: Başköprü (1945) (Aksaray Belediyesi Arşivi)

Eğri Minare (Kızıl Minare), Cıncıklı Mescit (Hacı Yusuf Mescidi) ve Kılıçarslan Türbesi (Kılıçarslan Kümbeti) araştırmacılar tarafından 12. yüzyılın ikinci yarısı ile 13. yüzyıl arasında değişen dönemlere tarihlendirilmektedir.

Eğri Minare, günümüzde yanında bulunduğu camiden bağımsız, tek başına durmaktadır. Minarenin kaidesi kesmetaştan, pabucu, şerefesi ve külâhı tuğladan inşa edilmiştir. Minarenin şerefe korkuluğu ve külâhı sonradan eklenmiştir. Minarenin gövdesindeki zikzak dekorasyon ve kuşak ile şerefe altında bulunan mukarnaslarda çini parçaları bulunmaktadır. Minare kuzeybatı yönünde eğiktir (Bakırer, 1981; Çetintürk, 1986) (Şekil 2.7).

Şekil 2.7: Eğri Minare (1907) ve Şerefe Detayı (Aksaray Belediyesi Arşivi)

Cıncıklı Mescit'ten günümüze sadece bir duvar parçası kalmıştır. Yeni mescidin ön cephesini oluşturan bu bölüm tuğlalarla dekoratif olarak örülmüş ve çinilerle kaplanmıştır. Yapı ismini bu çini kaplamalardan almaktadır. Bu duvar parçası daha sonra bozulmalar ve değişiklikler geçirmiştir. Bu nedenle yapı, dekoratif özelliklerini ve üç nişli cephe düzeninin büyük bir kısmını kaybetmiştir (Yetkin, 1972; Bakırer, 1984; Öney, 1988) (Şekil 2.8). Kılıçarslan Türbesi ise genellikle Kılıçarslan Köşkü ile beraber ele alınan bir yapıdır (Şekil 2.9).

Şekil 2.8: Cıncıklı Mescit

Şekil 2.9: Kılıçarslan Türbesi

Melik Mahmud Gazi Hangâhı (Darphane), araştırmacılar tarafından genellikle 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir (Eyice, 1971; Bakırer, 1981; Deniz, 1999). Yapının kabaca planı, ortada kubbe ile örtülmüş kare bir mekan ile ona bağlı diğer mekanlardan oluşmaktadır. Yapının gövdesi kabayonu taş ve moloztaşıyla yığma olarak inşa edilmiş, kemer, tonoz ve kubbelerde tuğla kullanılmıştır. Kubbelere geçişler, Türk üçgeni, pandatif ve mukarnas ile sağlanmıştır. Yapıda taş işçiliğinin yanında mozaik çini bezeme bulunmaktadır (Şekil 2.10). İşlevine ilişkin tartışmalara açıklık getirmeye çalışan Deniz, yapıda kazılar yapmıştır. Deniz, yapının bir hankâh olduğunu kabul etmektedir (Deniz, 1998; Deniz, 1999a; Deniz, 1999b).

Şekil 2.10: Melik Mahmud Gazi Hankâhı

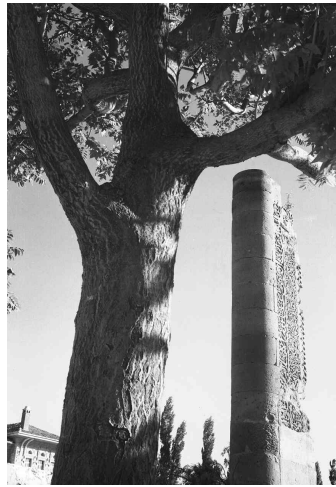
Kesik Minare (Yıkık Minare) ise 13. yüzyılın farklı dönemlerine tarihlenmektedir (Bakırer, 1981; Çetintürk, 1986; Öney, 1988). Yanına sonradan yapılan mescit, minareye dayanmaktadır. Minarenin kaidesi, gövdesi ve şerefesi tuğla ile dekoratif

bir şekilde örülmüştür. Minarenin külahı yoktur ve yapı adını buradan almıştır. Minarenin gövdesindeki tuğla örgüler arasında ve şerefe altındaki mukarnaslarda çinilere rastlanmaktadır (Şekil 2.11). 2006 yılında restore edilmiştir.

Şekil 2.11: Kesik Minare'nin 1945'lerdeki ve Günümüzdeki Durumu
(Aksaray Belediyesi Arşivi)

Taciye Medresesi ise 13. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı hemfikir olunan bir yapı kalıntısıdır. İsmi ve konumuna ilişkin farklı tartışmalar bulunan yapıdan günümüze sadece büyük kesmetaş bloklarından inşa edilmiş portalin sol kanadı gelebilmiştir. Medreseden geriye kalan bu portal parçası üzerinde arabesk fonlu ayet şeridi ile bitkisel motifli iç bordür bezemesi bulunmaktadır (Sözen, 1972; Konyalı, 1974) (Şekil 2.12).

Şekil 2.12: Taciye Medresesi'nden Geriye Kalan Portal Kanadı (1945) ve Bezemesi
(Aksaray Belediyesi Arşivi)

Selçuklu hakimiyetinin gittikçe zayıflayama başlaması, Moğolların yeni bir güç olarak ortaya çıkışı ve bağımsız küçük beyliklerin hakimiyet alanlarını büyütmesiyle beraber Anadolu için yeni bir dönem başlamıştır. Konumu itibariyle sık sık el değiştiren Aksaray, Selçukluların son döneminde, birçok kuşatma ve yağmalama yaşamıştır.

2.2.2. Beylikler – Erken Osmanlı Yapıları

Selçuklu döneminin sona ermesiyle beraber Anadolu'daki siyasi birlik bozulmuş ve Beylikler dönemi başlamıştır. Bu dönemde, merkezi Konya olan Karamanoğlu Beyliği, Orta Anadolu Bölgesi'nin hakimi olmuştur. Beylikler ele geçirdikleri yerlerde farklı nitelikte yapılar inşa etseler de Karamanoğulları hakimi oldukları bölgenin mimari ortamında büyük bir değişiklik yaratmamış ve Selçuklu geleneğini sürdürmüştür (Kuban, 1988).

1366–1367 yılında Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey tarafından beylik topraklarına katılan Aksaray, Karamanoğlu II. Mehmet Bey (1402–1424) ve II. İbrahim Bey (1424–1463) tarafından yeniden imar edilmiştir (Sevim ve Yücel, 1989).

Bu dönemde, sur dışına taşmaya başlayan Aksaray'a özellikle, cami, mescit, hankâh, zaviye ve medrese gibi yapılar inşa edilmiştir. Bu yapıların birçoğu günümüze ulaşmamıştır fakat varlıkları kaynaklardan tespit edilebilmektedir. Beylikler döneminden günümüze ulaşan üç yapı bulunmaktadır (Görür, 1991). Bu yapılardan Aksaray Ulu Cami ve Zinciriye Medresesi mimarlık tarihi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Diğer yapı ise Hırkalı Sultan (Esen Hatun) Türbesi'dir.

Aksaray Ulu Cami'nin ilk olarak I. Mesud tarafından inşa ettirilen bir mescit olduğu ve II. Kılıçarslan tarafından genişletildiği öne sürülmektedir (Konyalı, 1974; Çetintürk, 1986; Aslanapa, 2005). Araştırmacılar caminin günümüzdeki durumuna, Karamanoğlu Mehmed Bey'in yapıyı yenilemesiyle ya da inşa ettirmesiyle kavuştuğunu söylemektedir (Konyalı, 1974; Sönmez, 1989). Cami moloztaş ve kesmetaş ile inşa edilmiş, yapının farklı yerlerinde mermer, alçı ve ahşap kullanılmıştır. Yapının bezeme malzemesi taş, alçı ve ahşaptır. Yapının minberi, üzerindeki 'II. Kılıçarslan' yazısı nedeniyle sanat tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir (Şekil 2.13).

Şekil 2.13: Aksaray Ulu Cami (1945) (Aksaray Belediyesi Arşivi)

Zinciriye Medresesi, araştırmacılar tarafından Karamanoğlu Medresesi olarak adlandırılmaktadır. Yapı 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyıla tarihlenmektedir ve açık avlulu ve eyvanlı medreseler grubunda incelenmektedir. Yapı moloztaş ile inşa edilmiş kesmetaş ile kaplanmıştır. Ayrıca yapıda tuğla ve demir kullanılmıştır. Medresede taş işçiliği ve çiniyle yapılmış, geometrik ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır (Yetkin, 1972; Çetintürk, 1986; Aslanapa, 2005) (Şekil 2.14).

Şekil 2.14: Zinciriye Medresesi'nin İç ve Dış Cephe Görünüşü
(Aksaray Belediyesi Arşivi)

Hırkalı Sultan (Esen Hatun) Türbesi’ni, Konyalı (1974), Danişmendli Beyliği’ne tarihlendirse de yapının mimari özelliklerine dayanılarak 14. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı kabul edilmektedir (Görür, 1991). Kare planlı türbenin içinde nişler bulunmaktadır. Yapı moloztaş ve kesmetaş ile inşa edilmiştir. Yapıda tuğla ve mermer kullanılmıştır. Türbede süsleme bulunmamaktadır (Konyalı, 1974; Görür, 1991). Şeyh Hamid Veli Tekkesi, Yusuf Hakiki Baba ve Şeyh Hamza Türbesi de Görür’ün kaynağında ele alınmamakla beraber Beylikler dönemine tarihlenmektedir (Konyalı, 1974; Çetintürk, 1986) (Şekil 2.15).

Şekil 2.15: Hırkalı Sultan Türbesi (Aksaray Belediyesi Arşivi)

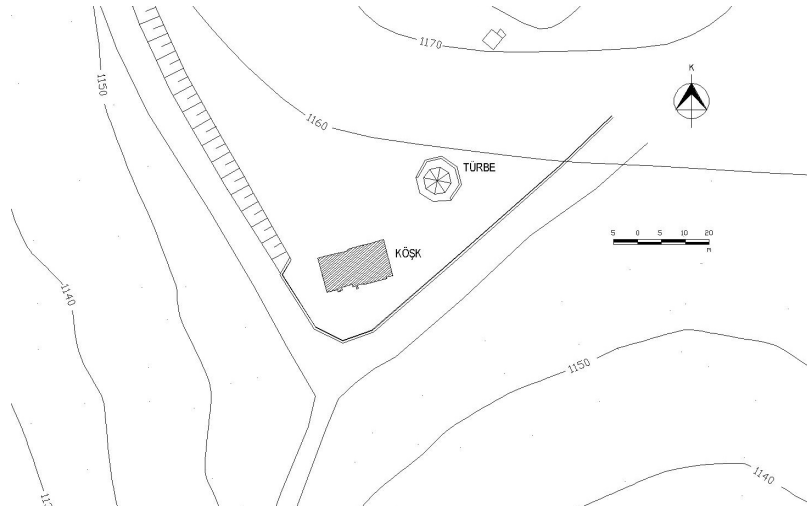
1397–98 yılında, Yıldırım Beyazıt’ın Konya’yı alması ile birlikte Aksaray da Osmanlı Beyliği’nin hakimiyeti altına girmiştir. 1471 yılında kesin olarak Osmanlı idaresine giren Aksaray, batıya yönelik fetih politikaları nedeni ile önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu da Aksaray’daki yapı etkinliğinin azalmasına neden olmuştur. Fatih Sultan Mehmet’in şehir halkının bir kısmını İstanbul’a nakil ettirmesi de kentteki yapı etkinliğini azaltan bir diğer etkidir.

Konyalı (1974), Osmanlılar döneminde Aksaray’a anıtsal bir yapı yapılmadığını, yapılmış olsa bile yok olduğunu belirtmektedir. Konyalı’nın kaynağında listelenen yapılardan, Rıza Hasan Cami ve Sarı Yakub Mescidi Osmanlıların Aksaray’a inşa ettikleri ilk yapılar olarak ele alınabilmektedir. Bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. Tam olarak ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen fakat Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt’ın vakıf kayıtlarında adı geçen cami, mescit, türbe, zaviye ve çeşme yapıları bulunmaktadır. Bu yapıların, Beylikler döneminde mi, Osmanlı hakimiyetinin ilk yıllarında mı inşa edildiği araştırmalarda açık bir konudur.

3. YAPI GRUBUNUN MİMARİ TANIMI

3.1. Köşk

Çalışmanın asıl konusunu oluşturan köşk yapısı, Aksaray'ın doğusunda bulunan Ervah Kabristanlığı'nın doğusundaki Kılıçarslan Tepesi üzerinde güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda konumlanmaktadır. Yapının yaklaşık 14 m. kuzeydoğusunda türbe bulunmaktadır. Bu yapı grubuna toprak bir yoldan ulaşılmaktadır. Yapı grubunun bulunduğu alanın bir kısmı istinat duvarı ile çevrelenmiştir (Şekil 3.1, 3.2).

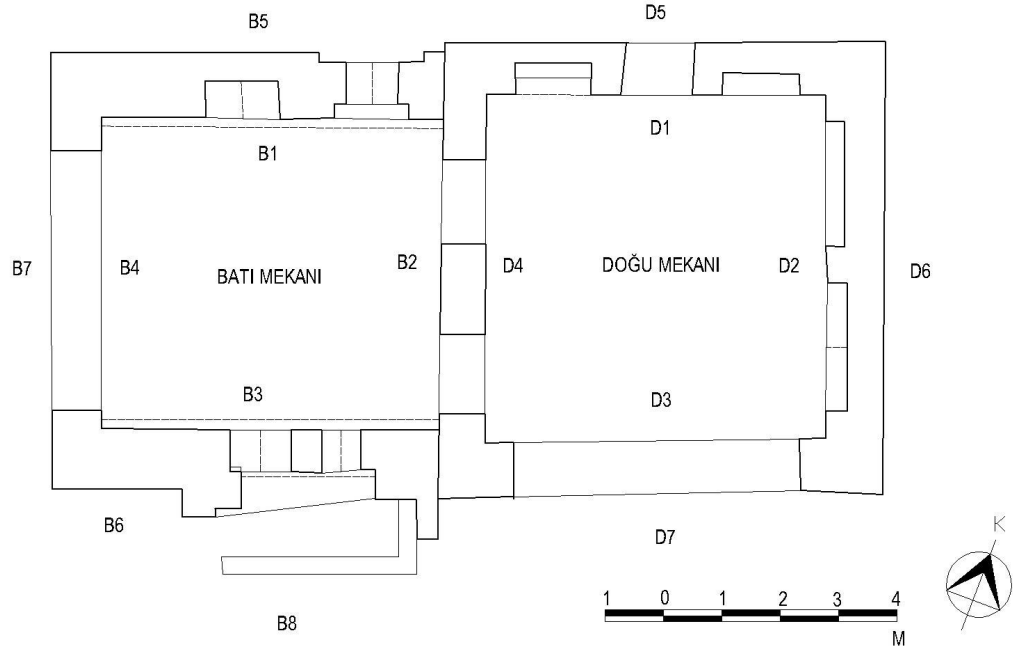
Şekil 3.1: Yapı Grubunun Vaziyet Planı (R. Ata)

Şekil 3.2: Yapı Grubunun Genel Görünümü

3.1.1. Mekan Düzeni

Mimari tanım sırasında ara yönleri kullanmanın ifade güçlüğüne neden olacağı düşünülerek köşk yapısının uzun ekseninin doğu-batı doğrultusunda uzandığını kabul edilmiştir. Bu yön kabulüne bağlı olarak, köşkün iki mekanı doğu ve batı mekanı olarak adlandırılmıştır. Yapı, dıştan yaklaşık 7.75x14.35 m. boyutlarında dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapının doğu mekanı içten yaklaşık 5.84x5.88 m. boyutlarında, batı mekanı ise yaklaşık 5.31x5.86 m. boyutlarında kareye yakın dikdörtgen bir plan sunmaktadır (Şekil 3.3). Doğü mekanının günümüzdeki zemini ile batı mekanının günümüzdeki zemini arasında kabaca 75 cm.'lik kot farkı vardır. İki mekan arasındaki kot farkı duvar bitim hizalarına da yansımıştır. Doğü mekanının duvar bitim hizaları batı mekanının duvar bitim hizalarından daha yüksektedir. Üst örtü tamamen yıkılmış durumdadır (Şekil 3.4).

Şekil 3.3: Köşk Yapısının Planı (R. Ata)

Şekil 3.4: Köşk Yapısının Genel Görünümü

Doğu mekanının kuzey iç cephesinin ortasında (D1), 123 cm. genişliğinde ve duvar bitim hizasına kadar yükselen bir açıklık bulunmaktadır. Mekanının kuzey cephesinde bulunan bu açıklık, dışarıda toprak hizasındayken içte yapının günümüzdeki zemininden 43 cm. daha yüksektedir. Bu açıklığın her iki yanında iki niş vardır. Açıklığın batı tarafında kalan niş 55 cm. derinliğinde, doğu tarafındaki niş 37 cm. derinliğindedir. Batı nişi zemin kotundan 13 cm., doğu nişi ise 28 cm. yüksektedir. Bu nişlerin üst kısımları yıkılmış durumdadır (Şekil 3.5).

Şekil 3.5: Doğu Mekanının Kuzey İç Cephesi (D1)

Doğu mekanının doğu duvarında (D2), 33 cm. derinliğinde birbirine eş iki niş vardır. Bu nişlerden güney taraftaki sivri kemerlidir, kuzey taraftakinin ise üst kısmı yıkılmıştır. Güney taraftaki niş 28 cm., kuzey taraftaki niş ise 36 cm. zeminden yüksektedir (Şekil 3.6).

Şekil 3.6: Doğu Mekanının Doğu İç Cephesi (D2)

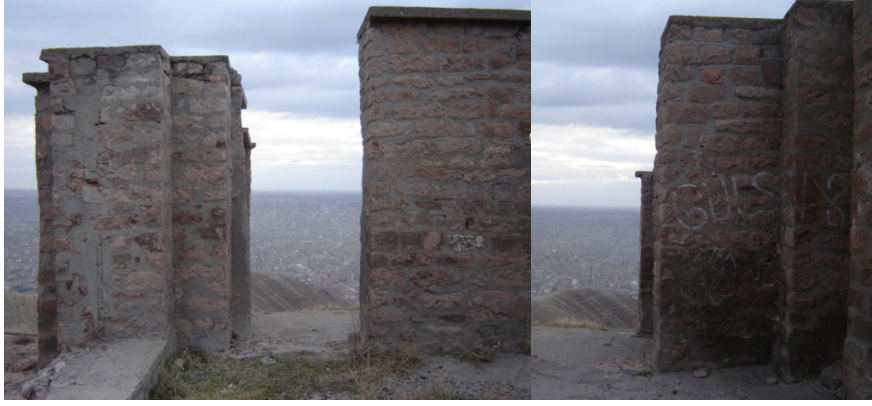
Büyük bir kısmı yıkılmış olan güney duvarının iç cephesinde (D3), zeminden 25 cm. yükseklikte ve duvar boyunca devam eden alçak bir duvar parçası ile doğuda 45 cm. ve batıda 50 cm. genişliğinde kalmış olan duvar parçaları bulunmaktadır (Şekil 3.7). Hasan Dağı'na hakim bakış açısına sahip bu cephede, günümüzde, başka hiçbir kalıntı ya da duvar izi yoktur.

Şekil 3.7: Doğu Mekanının Güney İç Cephesinin Kalıntı Durumu (D3)

Mekanlar arası geçişi sağlayan batı cephesinde (D4), güney ve kuzey duvarından çıkan duvar parçaları ile ortada bir duvar kalıntısı bulunmaktadır (Şekil 3.8). Güneyden çıkan duvar parçası, bugünkü durumda yukarı doğru daralarak yükselmekte ve duvar bitim hizasında güney duvarı ile birleşmektedir. Kuzeyden çıkan duvar parçasının genişliği ise yukarıya doğru artmakta ve duvar bitim

hizasında düz bir şekilde sonlanmaktadır. Batı cephesinin tam ortasında kalan duvar kalıntısı ise 155 cm. genişliğindedir. Duvarın güney ve kuzey kısmı yukarıya doğru genişleyerek devam etmekte ve duvar bitim hizasında düz bir şekilde sonlanmaktadır. Duvarın güney kısmı kuzey kısmına göre daha dardır.

Şekil 3.8: Doğu Mekanının Batı İç Cephesi (D4)

Doğu mekanının üç tarafı dışarıya cephe verirken, batı cephesi batı mekanına açılmaktadır. Mekanın kuzey cephesinin (D5) ortasında bulunan ve duvar bitim hizasına kadar yükselen açıklık, dışarıda 1.18 m.'dir (Şekil 3.9). Doğu cephesinin dış yüzü (D6) sağır duvardır (Şekil 3.4). Güney cephesi duvarının büyük bir kısmı yıkılmıştır (D7) (Şekil 3.5). Güney cephe duvarından geriye, toprak kotundan yaklaşık 55 cm. yüksekte, güney dış cephe duvarı boyunca uzanan duvar parçası ile doğuda 140 cm. ve batıda 130 cm. genişliğinde duvar parçaları kalmıştır.

Şekil 3.9: Doğu Mekanının Kuzey Dış Cephesi (D5, B5)

Batı mekanının kuzey iç cephesinde (B1) 88 cm. genişliğinde bir açıklık bulunmaktadır (Şekil 3.10). Bu açıklık dışarıda toprak hizasındayken, içeride, batı mekanının günümüzdeki zemininden yaklaşık 80 cm. yüksektedir. Açıklık, içeride, derinliği 26 cm., genişliği 127 cm. ve zeminden yüksekliği yaklaşık 45 cm. olan dikdörtgen bir çerçeve içine yerleştirilmiştir. Çerçevenin üst kısmı ahşap lento ile geçilmiştir. Dikdörtgen çerçevenin batısında 127 cm. genişliğinde sivri kemerli bir niş vardır. Bu niş, dikdörtgen çerçevenin kotuyla aynı yükseklikten başlamakta ve daha alçak bir seviyede bitmektedir. Dikdörtgen çerçevenin bitim hizasından 15 cm. yukarıda, duvar, 15 cm.'lik çıkıntı yaparak duvar bitim hizasında kadar yükselmekte ve tüm kuzey iç cephe duvarı boyunca uzanmaktadır.

Şekil 3.10: Batı Mekanının Kuzey İç Cephesi (B1)

Batı mekanının doğu iç cephesinde (B2), doğu mekanına ait batı iç duvar kalıntıları ile iki mekan arasındaki kot farkı görülmektedir. Doğru mekanının batı iç duvarına ait duvar kalıntılarının, doğu mekanının zeminine oturduğu bu cepheden açıkça görülebilmektedir (Şekil 3.11).

Şekil 3.11: Batı Mekanının Doğu İç Cephesi (B2)

Yapının dış cephede en hareketli kısmını oluşturan batı mekanının güney duvarı iç kısımda (B3) daha sadedir (Şekil 3.12). Bu cephede, farklı genişliklere ve yüksekliklere sahip sivri kemerli iki açıklık bulunmaktadır. Doğu açıklığı 67 cm. genişliğindedir ve zeminden yaklaşık 77 cm. yüksektedir. Bu açıklık demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Bu açıklığının alt kısmının büyük bir bölümünde beyaz kireç harcından yapılmış sıva parçaları bulunmaktadır. Batı açıklığı ise 105 cm. genişliğindedir ve zeminden 9 cm. yüksektedir. Batı açıklığının güney dış cephesine gelen kısmı zeminden 61 cm. yüksekte olan bir duvar ile örülüdür. Dış cephe güney duvarının batı doğrultusunda devam eden kalıntılarından 20 cm. genişliğindeki bir kısmı da örülü bu duvarın bittiği yerden yükselerek açıklığın bir kısmını kapatmaktadır ve dış cephede açıklığı daraltmaktadır. Açıklığın bir kısmını daraltan bu duvar, içeride 123 cm. yüksekte 8 cm.'lik bir girinti yaparak devam etmektedir. Batı açıklığının bir kısmını kapatan duvar yüzeyi ile açıklığın yan yüzeylerinde büyük sıva parçaları bulunmaktadır. Doğu açıklığının yüksekliği, içeride, batı açıklığına göre daha alçak bir seviyede bitmektedir. Güney cephesi iç duvarı, batı açıklığının hemen üzerinden dışarı doğru 15 cm.'lik çıkıntı yaparak duvar bitim hizasına kadar yükselmekte ve tüm güney iç cephe duvarı boyunca uzanmaktadır. Batı mekanının büyük bir kısmı yıkılmış batı duvarının iç kısmında (B4), güneyde 31 cm., kuzeyde 57 cm. genişliği olan duvar parçaları bulunmaktadır (Şekil 3.13).

Şekil 3.12: Batı Mekanının Güney İç Cephesi (B3)

Şekil 3.13: Batı Mekanının Batı İç Cephesindeki Güneyden (Sol) ve Kuzeyden (Sağ) Çıkan Duvar Parçaları (B4)

Batı mekanının da dışarıdan üç cephesi görülebilmektedir. Bu mekanın kuzey cephe duvarı (B5), doğu mekanının kuzey cephe duvarından 15 cm. kadar daha geridedir. Batı mekanının kuzey cephe duvarında, 90 cm. genişliğinde sivri kemerli bir açıklık bulunmaktadır (3.14). Bu açıklık, kuzey duvarının dışında, 17 cm. derinliğinde ve duvar bitim hizasına kadar yükselen, 181 cm. genişliğindeki dikdörtgen bir çerçeve içerisindedir.

Şekil 3.14: Batı Mekanının Kuzey Dış Cephesi (B5)

Batı mekanının güney cephesi (B6), duvar kalıntıları ve cephedeki açıklıkları ile yapı bütününün en hareketli olduğu bölümdür (Şekil 3.15, 3.16). Batı mekanının güney duvarı, doğu mekanının güney duvarından dışarıya doğru 68 cm.'lik çıkıntı yapan 36 cm. genişliğindeki bir duvar kalıntısı ile ayrılmaktadır. Bu duvar kalıntısından sonra güney duvarı, 71 cm. genişliğindeki düz bir duvar yüzeyi ile devam etmektedir. Bu düz duvar yüzeyinin sonlandığı yerde, duvar bitim hizasına kadar devam eden derin bir girinti bulunmaktadır. Bu girintinin içerisinde kemerli iki açıklık vardır. Bu açıklıklardan doğudaki, girintinin bulunduğu zeminden 7 cm. yükseklikte, 67 cm. genişliğinde ve sivri kemerlidir. Açıklık, içten demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Batıdaki açıklık ise 85 cm. genişliğindedir ve bugünkü durumunda basık bir kemerle geçilmiştir. Açıklıkların yükseklikleri aynı hizada sonlanmaktadır. Bu hizadan 27 cm. yukarıda duvar, dışarıya doğru 9 cm.'lik çıkıntı yapmakta ve duvar bitim hizasına kadar yükselmektedir. Batı açıklığının bitiminde duvar yüzeyi 44 cm. genişliğinde düz devam etmektedir. Düz devam eden bu duvar yüzeyinin bir kısmı, batı açıklığının bir bölümünü kapatarak açıklığı daralmaktadır. Duvar yüzeyinin bitiminde, dışarıya doğru 47 cm.'lik çıkıntı yapan bir duvar kalıntısı bulunmaktadır. Toprak kotunda daha geniş olan bu duvar kalıntısı yukarıya doğru daralmakta ve duvar bitim hizasına kadar yükselmektedir. Bu duvar çıkıntısından sonra güney duvarı, doğudan batıya doğru 223 cm. boyunca devam etmekte ve düz bir duvar yüzeyi oluşturmaktadır. Güney cephesinin çıkıntı yapan duvar kalıntılarının arasında kalan, derin nişli, iki açıklıklı bu kısmı, özel bir mekan izlenimi vermektedir.

Şekil 3.15: Batı Mekanının Güney Dış Cephesi (B6)

Şekil 3.16: Batı Mekanının Güney Dış Cephesi (B6)

Bu özel mekanın, güneyinde derinliği yaklaşık 150 cm. olan bir çukur bulunmaktadır (B8) (Şekil 3.17). Bu alanın kuzey kısmını, özel mekanın güney duvarından temele doğru devam eden duvar parçası belirlemektedir. Çukurun özel mekandan ayrıldığı kısmının duvar yüzeyinde, dışarıya doğru çıkıntı yapan duvar kalıntıları ve yer yer dökülmüş beyaz kireç harcından yapılmış sıva parçaları bulunmaktadır. Çukur alanın doğu duvarı, güney duvarından 68 cm.'lik çıkıntı yapan duvar kalıntısının başlangıç yeri olarak görülmektedir. Güney duvarı ise toprak kotunda sonlanmakta ve yüzeyinde yer yer dökülmüş beyaz kireç harcından yapılmış sıva parçaları bulunmaktadır.

Şekil 3.17: Batı Mekanının Güneyinde Bulunan Çukur (B8)

Batı mekanının batı cephesinde (B7), kuzey ve güney duvarından çıkan duvar parçaları bulunmaktadır (Şekil 3.18). Kuzey duvar parçasının, genişliği 168 cm., güney duvar parçasının genişliliği ise 135 cm.'dir. Şehre hakim bakış açısına sahip bu cephede bugün başka hiçbir kalıntı ya da duvar izi yoktur.

Şekil 3.18: Batı Mekanının Batı Dış Cephesinin Kalıntı Durumu (B7)

Yapının güney cephesindeki özel olduğu izlenimi veren mekanın duvarlarının bitim hizaları farklı kotlardadır (Şekil 3.15, 3.16). Batı mekanının kuzey duvarı, doğu mekanının kuzey duvarından kabaca 111 cm. daha aşağıda sonlanırken, batı mekanının güney duvarı ile doğu mekanının güney duvarının bir kısmı aynı yükseklikte sonlanmaktadır.

3.1.2. Yapım Tekniği

Yapı, kabayonu taş örgü tekniğinde yığma olarak inşa edilmiştir. 1992 yılında yapılan onarım işlemi sırasında, özellikle yapının iç duvarlarındaki derz aralıkları kapanmış ve taşların gerçek boyutlarını ölçmek zorlaşmıştır. Eski fotoğraflardan ve günümüzde yerinde yapılan incelemelerden anlaşıldığı kadarıyla yapının duvarları genel olarak aynı boyutlardaki kabayonu taşların iç ve dış yüzeylerde 2–2.5 cm. harçlı derz aralıklarıyla, duvar kalınlığının iç kısımlarında da harçlı moloztaş ile doldurulmasıyla örülmüştür. Dış duvarlarda iç duvarlara göre daha düzgün taşlar kullanılmıştır. Volkanik traverten özellikleri gösteren taşların rengi yapının bulunduğu mevkideki toprakla aynı renkte olup, kızıla yakındır (Şekil 3.19, 3.20). Yapıda genel olarak kireç harcı ile kireç ya da alçı sıva kullanılmıştır.

Şekil 3.19: Yapıda Kullanılan Kabayonu Taş (D5)

Genel olarak yapı, bu yapım tekniği ile inşa edilmiş olsa da mekanlar tek tek incelendiğinde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Yapının doğu mekanı ile batı mekanında kullanılan taşlar arasında çeşit ve boyut farklılıkları vardır (Şekil 3.9, 3.15). Mekanlar kendi içlerinde incelendikleri zaman da duvarlarda kullanılan taşların, bazı kısımlarda çeşit ve boyut farklılıkları gösterdiği görülmektedir. Bu farklılıkların bir kısmı yapıda gerçekleştirilen onarım işlemi sırasında eklenen taşlara bağlıdır. Diğer kısmı ise eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla, yapının onarımdan önceki durumunda var olan taşlardır.

Doğu mekanının iç duvarlarında dikdörtgen ve kareye yakın kabayonu taşlar kullanıldığı gibi sarı, kırmızı renkli moloztaşlara da rastlanmaktadır (Şekil 3.6). Mekanın iç duvarlarında (D1) ölçülebilen taşların boyutları yaklaşık 40x16 cm. ve

44x18 cm.'dir. Yapının doğu mekanının dış cephesinde kullanılan taşlar ise genellikle dikdörtgen taşlardır. Kuzey dış cephe duvarında (D5) ölçülen bazı taşların boyutları 46x15 cm., 44x16 cm., 34x13 cm. arasında değişmektedir. Yapının köşelerinde ve açıklıkların kenarlarında fazla itina gösterilmemiştir.

Günümüzde doğu mekanının dış ve iç duvarında büyük alanlar halinde kalmış sıva izlerine rastlanmamaktadır. Fakat kuzey duvarında (D1) bulunan açıklığın iç kısımlarında duvarda kullanılan taşların rengiyle aynı renkte, kıızıla yakın, içinde beyaz parçacıkların bulunduğu 1–1.5 cm.'lik alt sıva ile üzerinde 0.5–1 cm.'lik ince kumlu beyaz kireç harcından yapılmış üst sıva parçaları bulunmaktadır (şekil 3.20).

şekil 3.20: Doğu Mekanında Bulunan Harç ve Sıva Parçaları (D1)

Batı mekanındaki duvar örgü tekniği doğu mekanına göre daha özensizdir. Fakat batı mekanının köşelerinde daha itinalı bir teknik kullanılmıştır. Yapının batı mekanının iç ve dış cephesinde dikdörtgen taşların yanında daha çok kareye yakın kabayonu taşlar kullanılmıştır. Batı mekanının dış cephesindeki (B5) taşların bazılarının boyutları 18x17 cm., 38x22 cm.'dir (şekil 3.21, 3.22).

şekil 3.21: Batı Mekanının İç Cephesinde Kullanılan Taşlar (B1)

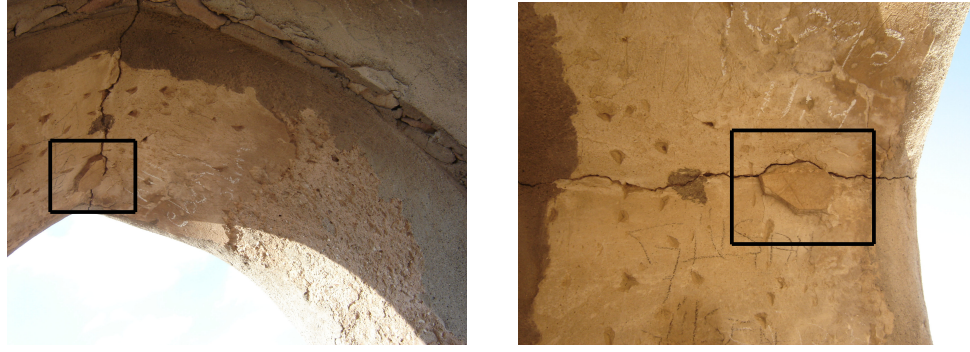

Şekil 3.22: Batı Mekanının Dış Cephesinde Kullanılan Taşlar (B6)

Günümüzde yapının dış kısmında herhangi bir sıva izine rastlanmazken, batı mekanının kuzey iç duvarında (B1) bulunan açıklıkların iç yüzeylerinde, güney iç duvarındaki (B3) açıklıkların iç yüzeylerinde ve güney iç duvarındaki doğu açıklığının altında büyük sıva parçaları bulunmaktadır. Batı mekanında da sıvalar iki kat yapılmıştır (Şekil 3.23). İlk kat sıva yer yer 1.5–2 cm. kalınlığında değişen ve duvarda kullanılan taşların rengiyle aynı renkte olan, kızıla yakın, içinde beyaz parçacıkların bulunduğu bir harçla yapılmıştır. İlk kat sıvanın üzerinde yine yer yer 1–1.5 cm. kalınlığında değişen, ince kumlu beyaz kireç harcından yapılmış, alt sıvaya göre daha sert bir üst sıva bulunmaktadır (Şekil 3.24). Mekanın güney iç cephesinde (B3) bulunan doğu açıklığının içinde, üst kısımda 2 cm. kalınlığında ve sert bir sıva yüzeyi daha bulunmaktadır. Bu yüzeyin üzerinde x işareti bulunmaktadır (Şekil 3.27). Ayrıca mekanın iç duvarları dikkatle incelendiğinde bazı yerlerde kısmen kalmış ilk kat sıva parçaları görülmektedir.

Şekil 3.23: Batı Mekanında Bulunan Sıva Parçaları (B3)

Şekil 3.24: Güney Duvarındaki Doğu Açıklığında Bulunan Sıva Parçaları ve X İşareti (B1)

Batı mekanının güneyinde bulunan çukurun (B8) duvarlarındaki örgü tekniği ise her iki mekanda kullanılan örgü tekniğinden farklı özellikler göstermektedir. Çukurun meydana getirdiği mekan, daha çok kırmızı ve sarı renkli moloztaşların yığma olarak düzensiz bir şekilde inşa edilmesiyle oluşmuştur (Şekil 3.25). Duvarların yüzeylerinde dökülmüş iki kattan oluşan sıva parçaları bulunmaktadır. Yapıda ahşap kullanımının ne ölçüde olduğunu bilinmemektedir. Günümüzde yapıda herhangi bir süslemeyle karşılaşılmamaktadır.

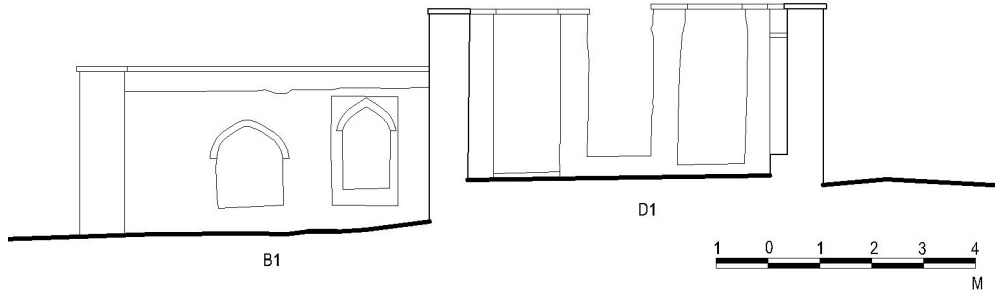
Şekil 3.25: Batı Mekanının Güneyinde Bulunan Çukur (B8) ve Duvar Yüzeylerindeki Sıva Parçaları

3.1.3. Onarımlar

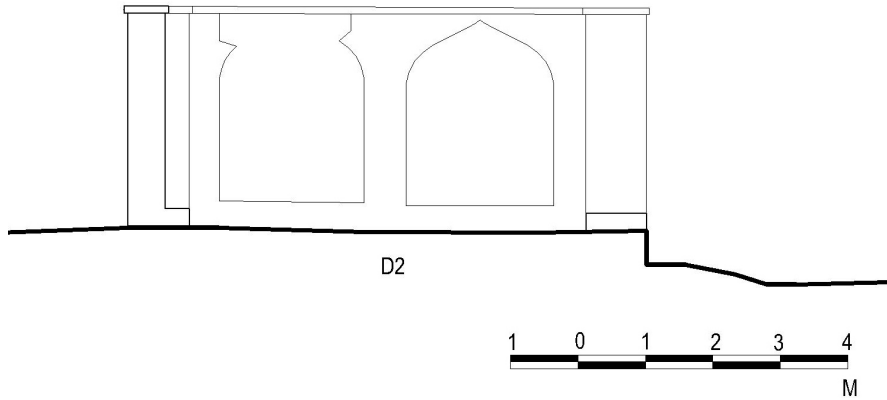
Yapılan araştırmalar sırasında elde edilen bilgilere göre yapı 1992 yılındaki onarımdan günümüze kadar geçen süre içerisinde herhangi bir değişikliğe uğramamış ve tamirat görmemiştir. Yapı geçirdiği onarım sırasında, yapının içerisindeki ve dışarısındaki toprak günümüzdeki zemin kotuna kadar boşaltılmış, yapının 1984 yılındaki fotoğraflarında görülen kapalı açıklıkların ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Ayrıca mekanların içine beton harç dökülerek yeni bir zemin oluşturulmuş,

duvarlarındaki eksik kısımlar tamamlanmış, duvarları arası betonarme harç ile doldurulmuş, duvar yüzeylerinde çıkıntılar ve fazlalıklar temizlenerek duvarlar düzleştirilmiştir. Farklı hizada olan duvarların boyları aynı yüksekliğe getirilmiş ve üzerleri betonarme harpuşa ile tamamlanmıştır.

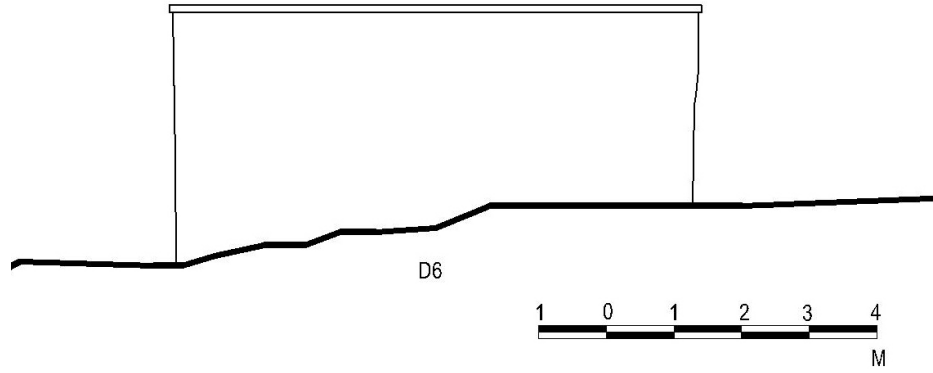
Doğu mekanında yapılan onarımlar genel olarak mekanın iç duvarlarındaki yıkılmış ve tahrip olan nişlerin alt ve üst kısımlarında yapılmıştır (D1, D2) (Şekil 3.26, 3.27). Özellikle doğu iç cephesinde (D2) bulunan kuzey nişinin üst kısmındaki büyük yıkıntı doldurularak aslına uygun olacak şekilde onarılmaya çalışılmıştır. Burada kareye yakın kabayonu taşlar da kullanılmıştır. Doğu mekanında dış duvarlarında yapılan onarım işlemi sırasında, kuzey dış cephenin (D5) doğu ve batı üst köşelerinde, doğu dış cephenin (D6) kuzey üst bölümünde, güney dış cephede (D7) bulunan duvar kalıntılarının üst kısımlarında tamamlamalar yapılmış ve yapının kendi özelliklerini gösteren taşlar kullanılmıştır (Şekil 3.28, 3.30).

Şekil 3.26: Köşk Yapısının Kuzey İç Cephesini Gösteren Kesit (R. Ata)

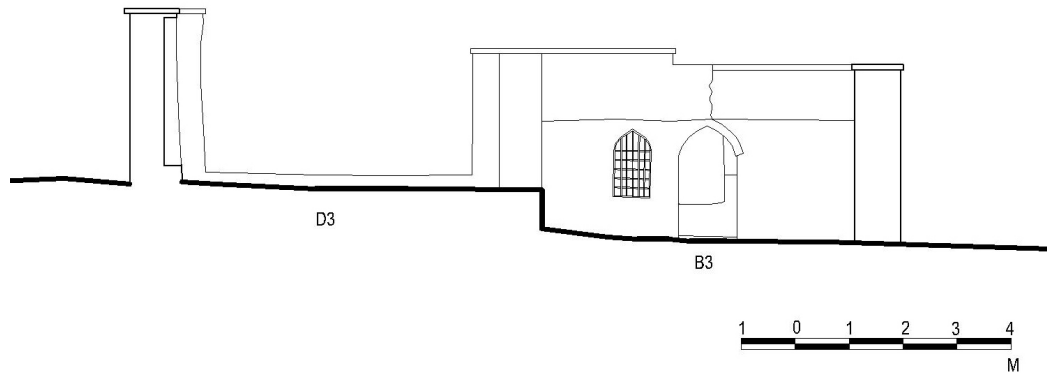

Şekil 3.27: Doğu Mekanının Doğu İç Cephesinin Görünüşü (R. Ata)

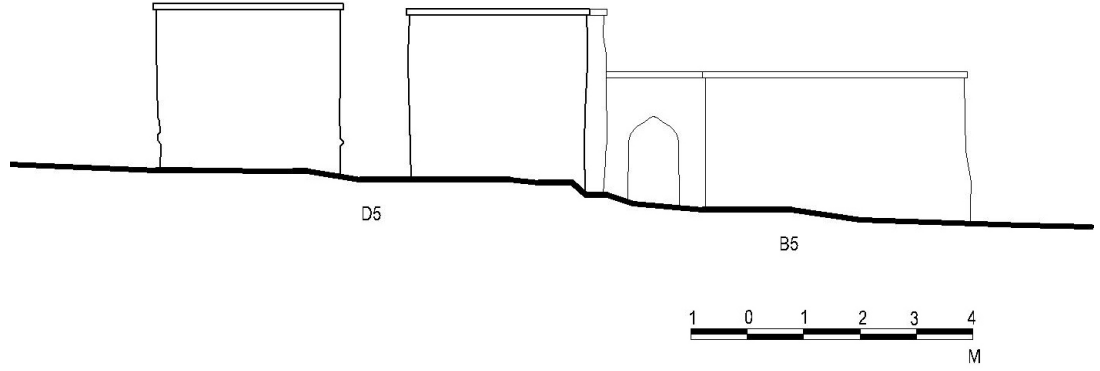

Şekil 3.28: Doğu Mekanının Doğu Dış Cephesinin Görünüşü (R. Ata)

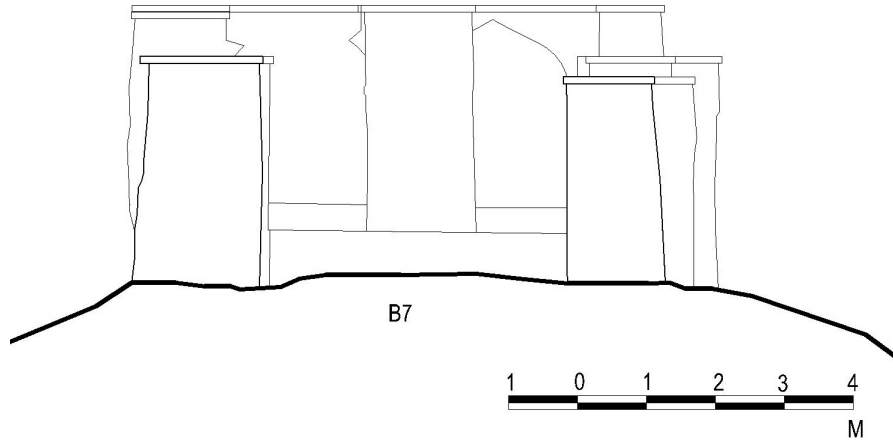
Batı mekanın iç duvarlarında yapılan onarım işlemi sırasında ise kuzey iç cephesinde (B1) bulunan doğu açıklığının üst kısmı, doğu iç cephesinde (B2) bulunan duvar kalıntısının üst kısımları, güney iç cephesinde (B3) bulunan doğu açıklığının üst kısmı ve duvarda yer yer bulunan taş eksiklikleri tamamlanmıştır (Şekil 3.26, 3.29). Batı mekanının dış cephesindeki onarımlar özellikle güney dış cephesinde (B6) ve batı dış cephesinde (B7) bulunan kuzey duvar kalıntısının üst kısmında yapılmıştır (Şekil 3.31). Güney duvarında (B6) yapılan onarım işlemi sırasında, cephede bulunan pek çok duvar kalıntısı temizlenmiş, duvarlar düzleştirilmiş ve betonarme harç ile sıva yapılmıştır. Mekanın duvar boyları aynı olacak şekilde yükseltilmiştir. Bu da batı mekanının güney cephesindeki pek çok yapı izinin yok olmasına neden olmuştur.

Şekil 3.29: Köşk Yapısının Güney İç Cephesini Gösteren Kesit (R. Ata)

Şekil 3.30: Köşk Yapısının Kuzey Dış Cephesinin Görünüşü (R. Ata)

Şekil 3.31: Batı Mekanının Batı Dış Cephesinin Görünüşü (R. Ata)

Yapıda ahşap kullanımının ne ölçüde olduğu bilinmemektedir. Fakat batı mekanının kuzey duvarındaki (B1) doğu nişinin üzerinde lento görevi gören ahşap bir parça ile aynı mekanın güney iç duvarında (B3) bulunan batı açıklığının sol kanadında ahşap bir parçaya rastlamaktadır (Şekil 3.32). Bu ahşap parçaların, yıkık olan duvarların tamiri esnasında yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Doğu mekanının kuzey cephesinde (D1) bulunan açıklığın iç duvar yüzeyi ile güney cephesinde (D3) bulunan duvar kalıntılarının iç duvar yan yüzeylerinde ve batı mekanının batı cephesinde (B4) bulunan duvar kalıntılarının iç duvar yan yüzeylerinde betonarme harç ile yapılmış izler bulunmaktadır. Bu izlerin de onarım işlemi sırasında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 3.32: Batı Mekanının Onarımında Yerleştirilen Ahşap Parçalar

Yapılan bu yanlış uygulama sonucunda 1992 yılı öncesi durumuna açıklık getirebilecek bütün yapı izlerini kaybetmiştir. Elimizdeki kaynaklarda, yapıda daha önce meydana gelmiş olan müdahaleler ve bozulmalar hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Fakat yapıda bulunan mekanların değişiklikler geçirdiği ve farklı dönemlerde inşa edildiğine dair görüşler bulunmaktadır (Erdmann, 1959; Önge, 1978; Çetintürk, 1986).

3.2. Türbe

Köşk yapısının kuzeydoğusunda bulunan türbenin, mimarı, banisi, kimin adına ve hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir (Şekil 3.33). Yapının eskiden bir kitabesi olduğu, kapısının üzerindeki kitabe boşluğundan anlaşılmaktadır. Konyalı'nın (1974) verdiği bilgiyi hatalı yorumlayan Görür (1991), orijinal kitabenin 20. yüzyılın başında yerinden söküldüğünü ve sonra kaybolduğunu söyleyerek bir yanlışlığa düşmüştür. Günümüzde eski kitabenin olduğu yere demir levhaya yazılı bir açıklama yerleştirilmiştir.¹¹

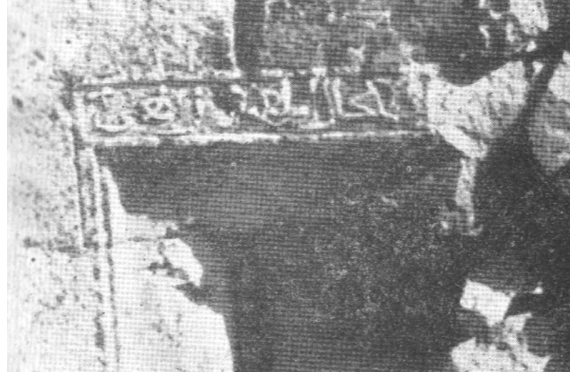
¹¹ Bu açıklamada Konyalı'nın 'Aksaray Tarihi' ve Orhan Gazi Aşıroğlu'nun 'Gayriresmi Tarih' kaynakları esas alınmıştır.

Şekil 3.33: Kılıçarslan Türbesi

Konyalı (1974), elinde bulunan ve kitabında da yayınladığı eski fotoğraflara dayanarak, Aksaray’ın geçirdiği bir depremten sonra birçok yapı ile beraber yıkılan türbenin tamiri sırasında, yapının duvarına kitabenin bazı parçalarının yerleştirilmiş olduğunu savunmaktadır (Şekil 3.34). Konyalı (1974) *“Bir taşta, yüzler hanesi yok olmuş Arapça bir kitabe okuduk. Birler ve onlar hanesinde 44 rakamları çıkıyor. Bunun, yüzler hanesi ne idi, beş yüz mü, altı yüz mü, yoksa yedi yüz mü, idi? Bunu kestirmeye imkan yoktur?”* demektedir. Tuncer (1986), Konyalı’nın verdiği bu bilgileri tekrar yorumlamış ve *“Kapı üstündeki yazı (?44) olup, yüzler hanesi okunamıyor.”* şeklinde yayınlamıştır. Ayrıca Konyalı’nın da yayınladığı kitabe parçasının farklı açıdan çekilmiş ve Yılmaz Önge’ye ait bir fotoğrafını ‘Kılıç Aslan Kümbeti kuzeybatı penceresi ve yazıtı’ adında yayınlamıştır. Önkal (1996) ise *“Resimdeki kitabe parçasının, kapı üzerinde bulunduğunu sandığımız kitabe ile hem şekil bakımından hem de ölçüleri ile itibariyle, alakası yoktur. Bugün yerinde bulunmayan bu kitabe şu ibareti ihtiva ediyordu. ‘intikal etti.’ Mimari bir parça üzerinde bulunan bu kitabenin nereye ait olduğunu ve tam ve doğru şeklinin nasıl olduğunu bilemiyoruz.”* yazmıştır. Kaynaklarda yayınlanan eski fotoğraflar incelendiğinde pencerenin üzerinde bulunan yazı, pencere çerçevesinin bir parçası gibi durmaktadır. Yazının bulunduğu çerçeve parçası, kapı üzerinde bulunan kitabe ile ölçü ve şekil bakımından farklılıklar taşımaktadır. Çerçeve üzerindeki yazı, Bursa Din

Hizmetleri Eğitim Şefi Cevdet Akaç'a yeniden tercüme ettirilmiş ve Arapça bir tabir (kısaca cümle) olduğu öğrenilmiştir. Bu yazı, Arapça olarak ارتحال ارباغا ارباعين şeklinde yazılmaktadır. Yazının anlamı '44 yaşında hicret etti.'dir. Günümüzde yapıda böyle bir kitabe ya da yazıya rastlanmamaktadır.

Şekil 3.34: 1974'de Türbenin Kuzeybatı Penceresinde Bulunan Çerçeve Parçası
(Konyalı, 1974)

Günümüzde türbe, iç kenar uzunluğu 1.45 m., dış kenar uzunluğu 2.20 m. olan sekizgen planlı küçük bir yapıdır. Yapı, içten ve dıştan sekiz kenarlı bir külâh ile örtülüdür. Türbe, moloztaşla inşa edilmiş, iç ve dış yüzeyleri sarı renkli kesmetaş ile kaplanmıştır. Duvarlarının kalınlığı yaklaşık 85–90 santimetredir. Türbenin içinde, güney duvarında kible yönünü gösteren iki kenarında silmelerin bulunduğu üç yüzeyli küçük sade bir niş yer almaktadır (Şekil 3.35). Eskiden sandukanın olduğu yere kesmetaşla çevrelenmiş içi toprakla dolu bir çukur yapılmıştır. Bu taşların bir kısmı yerinden sökülmüş, içindeki toprakta kazılarak dışarı çıkarılmıştır.

Şekil 3.35: Türbenin Mihrabı ve Güneybatı Penceresi

Türbe, kuzeyden ve doğudan alçak bir istinat duvarı ile desteklenmiştir (Şekil 3.36). Türbeye giriş, yapının batısında bulunan basık kemerli bir kapıdan sağlanmaktadır. Kapı, içe doğru eğimli dar bir çerçeveden sonra daha geniş düz bir çerçevenin oluşturduğu ve geçişlerin silmelerle sağlandığı dikdörtgen bir niş içinde yer almaktadır. 13. yüzyılın ilk yarısında yaygın olup daha sonra yerini kürelere bırakan rozet bezemesi bu türbede de kullanılmıştır. Kitabe çerçevesinin hemen üstünde, yan yana işlenmiş iki rozet ve sağ yanında iki, sol yanında dört tane alt alta duran rozet bulunmaktadır. Bu rozetler yüzeysel işlenmiş olup, bulunduğu yere göre büyüklükleri değişen, farklı çarkıfelek motifleri ile 12 kollu yonca yaprakları şeklindedir (Şekil 3.37). Kapının hemen girişinde tek basamaklı bir eşik bulunmaktadır. Kapının güney kanadının alt kısmında bazı tahribatlar bulunmaktadır. Türbenin kuzeybatısında ve güneydoğusunda karşılıklı duran, üç tarafı silmelerle çevrelenmiş dikdörtgen bir niş içerisine yerleştirilmiş, yerden 49 cm. yükseklikte 31x51 cm. ölçülerinde iki küçük mazgal pencere bulunmaktadır (Şekil 3.35).

Şekil 3.36: Türbenin İstinat Duvarı ve Giriş Kapısı

Şekil 3.37: Türbe Kapısının Üzerinde Bulunan Rozetler

Türbenin kapısının üzerinde bulunan sekiz rozetten, kapıyı, pencereleri, mihrabı ve külahı çerçeveleyen silmelerden başka herhangi bir süslemesi bulunmamaktadır. Eski fotoğraflarda var olduğu anlaşılan, giriş kapısı kemerinin sağında ve solundaki birer rozet günümüzde mevcut değildir. 1984 yılında yapılan incelemelerde, kapının basık kemeri üzerindeki şevli çerçevede okunamayacak durumda olan bir yazı olduğu söylenmektedir (Çetintürk, 1986).

Konyalı (1974), türbenin içinin, sandukasının ve hatta konik külahının Konya'daki II. Kılıçarslan Türbesi gibi çini ile kaplanmış olabileceğini tahmin etmekte ve incelemeleri sırasında çini parçalarına rastladığını söylemektedir. Bu çinilerin, define aramak için gelen mezar soyguncuları tarafından türbenin tahrip edilmesi sırasında yok olduğunu belirtmektedir. Konyalı'nın (1974), Aksaray'ın yerli ailelerinden olan ve Aksaray tarihi hakkında araştırmalar yapan Mehmet Hamzakadı'ya dayanarak verdiği bilgiye göre I. Dünya savaşı sırasında karargâhlarını bu tepeye kuran Almanlar, türbenin çinilerini, sandukasını ve mezar taşlarını beraberlerinde götürmüştür. Önkol (1996) ve Çetintürk'e (1986) göre içi dışı kesmetaş ile kaplı bir türbede çini kullanımı çok düşük bir ihtimaldir. Günümüzde yapının çevresinde yaptığımız incelemelerde de herhangi bir çini parçasına rastlanmamıştır.

1992 yılındaki onarımdan önce batı ve doğu duvarının büyük bir kısmı ile külahının ve mihrabının üst kısmı yıkılmış durumda bulunan yapıda yapılan incelemelerde herhangi bir onarım izine rastlanmamıştır (Çetintürk, 1986; Görür, 1991). Konyalı'nın (1974) herhangi bir kaynak ve tarih göstermeksizin verdiği bilgiye göre iki katlı yapılmış olan türbe, Aksaray'ın geçirdiği büyük bir depremde yıkılmış ve daha sonra aslına pek uygun olmayan bir şekilde tamir edilmiştir. Konyalı (1974), yapının mumyalık veya cenazelik denilen kısımlarının bulunmayışını da bu onarıma bağlamaktadır. Çetintürk'ün (1986) gözlemleri ve günümüzde yapılan incelemeler doğrultusunda Konyalı'nın verdiği bu bilgiyi doğrulayacak herhangi bir iz bulunamamıştır.

Şekil 3.38: Türbenin 1990'daki Batı Görünüşü
(Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1990)

Şekil 3.39: Türbenin 1990'daki Güney Görünüşü
(Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1990)

Türbenin tarihi, yapının kimin adına, ne zaman yapıldığına dair ortaya sunulan görüşler, yapının kitabesine dair bilgiler ve yapının mimari özellikleri göz önüne alınarak saptanmaya çalışılmıştır. Halk arasında Kılıçaslan Türbesi olarak anılan ve kaynaklara da bu adla geçen yapıda aslen kimin yattığı ve ne zaman gömüldüğü hakkında kesin bir bilgi yoktur. II. Kılıçaslan (1156–1192) (Konyalı, 1974; Önkol, 1996) ve IV. Rükneddin Kılıçaslan (ölümü 1266) (Karaca, 1946; E. Önge, 1978; Tuncer, 1986; Çetintürk, 1986) için yapılmış olduğuna dair görüşler ağırlık kazanmaktadır. Yapının adı da bu kabullere dayanmaktadır.

Bu konuda iki farklı yorum bulunmaktadır. Bunlardan ilki, II. Kılıçaslan veliahdı saydığı Gıyaseddin Keyhüsrev ile birlikte Aksaray'ın melikliğini yapan ve Aksaray'a kaçan Melikşah'ın üzerine yürümüş ve şehrin kuşatması sırasında ölmüştür¹² (Turan, 1945). Konyalı (1974), bu bilgiye dayanarak, II. Kılıçaslan'ın kısmen veya tamamen mumyalanan cesedinin iç organlarının Aksaray'da ki kendi köşkünün yanına gömüldüğünü¹³ ve türbenin de II. Kılıçaslan'ın anısını yaşatmak için yapıldığını düşünmektedir.

İkincisi ise İbn Bibi'nin kaynağına notlar ekleyen F. Nafiz Uzluk'un verdiği bilgiye dayanmaktadır. Uzluk (1941), türbenin, Aksaray yakınında Moğollar tarafından zehirletilerek boğdurulan IV. Rükneddin Kılıçaslan'ın (ölümü 1266) anısı için bir makam nişanesi olarak inşa edildiğini kabul etmektedir. Konyalı da (1974) Aksaray'da ölen IV. Kılıçaslan'ın cesedinin iç organlarının, dedesinin türbesinin içine gömüldükten sonra mumyalanan cesedin Konya'ya götürüldüğünü yazmaktadır.¹⁴

Mimari özelliklerinden yola çıkarak yapıyı değerlendiren Önge (1978) türbeyi 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmektedir. Önköl (1996), türbede birçok rozetin bir arada bulunmasına dayanarak Amasya'daki Halifet Gazi Türbesi (1209–1210) ve Kayseri Darüşşifası'nın (1205–1206) süslemelerini benzetmektedir. Çetintürk de (1986) aynı fikri savunmakla beraber ard arda dizili rozetlerin meydana getirdiği bu cephe bezemesi ile yapının diğerlerinden farklılık gösterdiğini belirtmektedir.

Türbenin iç mekân formu ve konik kubbesi göz önüne alınarak, 12. yüzyıl sonları ile 13. yüzyılda yapılan Sitte Melik (1193–1194, Divriği), Kemankeş (1241, Divriği), Han Cami (1188–1189, Kayseri) ve bir medreseye bağlı olması dışında yakın özellikler taşıyan Gevher Nesibe Sultan (1205–1206, Kayseri) türbeleri ile ilişkilendirilmektedir (Çetintürk, 1986; Önköl, 1996). Önköl (1996), yapının bezemesi ile iç mekân kurgusunu da göz önüne alarak, yapının 13. yüzyılın ilk

¹² II. Kılıçaslan'ın nerde ve nasıl öldüğüne dair farklı yorumlar da bulunmaktadır. Fakat en kuvvetli ihtimal Aksaray kuşatması sırasında öldüğüdür. Ayrıca Konyalı bu savaşın Aksaray kalesi önünde olduğunu yazmaktadır. İ.H. Konyalı, 1974, s. 1476.

¹³ II. Kılıçaslan'ın asıl kabri Konya'da Alâeddin Cami (Konya Ulu Cami) avlusundaki Selçuklu Sultanları türbesinde bulunmaktadır.

¹⁴ Konyalı kitabının başka bir yerinde de öldürülen IV. Kılıçaslan'ın iç organlarının Konya'ya gitmeden evvel buraya gömüldüğünü üzerine de türbenin yapıldığını da söylemektedir. İ.H. Konyalı, 1974, s. 398.

eyreğinde II. Kılıçarslan için yapıldığını kabul etmektedir. Bu görüşünde yapıya asırlardır Kılıçarslan Türbesi denilmesini de göz önünde bulundurmuştur. etintürk (1986) ise yapının mumyalık ve cenazelik katının bulunmayışından yapının bir makam türbesi olduğunu düşünmektedir. Türbenin II. Kılıçarslan gibi bir hükümdarın büyüklüğü ile kıyaslanamayacak derecede küçük, basit ve sade olduğunu söylemektedir. Araştırmacı türbenin çok sayıda erken devir özellikleri taşımasına rağmen daha geç bir devre ait olduğunu savunmakta ve IV. Rükneddin Kılıçarslan için yapılmış olduğunu kabul etmektedir. Tuncer (1986), yapıyı tarihlendirirken türbeyle ilgili rivayet edilen olayları göz önüne alarak bir değerlendirmeye gitmektedir. II. Kılıçarslan'ın Konya'da kendi adına yapılmış bir kümbeti varken Aksaray'da tekrar bir türbesinin yapılmasının pek gerekli olmayacağını söylemekte ve türbenin IV. Kılıçarslan'ın Aksaray'da ölümüne bağlı olarak yapılan bir makam nişanesi olduğu fikrini desteklemektedir. Buna bağlı olarak da Tuncer (1986), türbenin 1260'lı yıllarda yapıldığını kabul etmektedir.

4. 12. – 15. YÜZYILLARDA ANADOLU'DA BULUNAN KÖŞK VE ZAVİYELER

Aksaray'da halk arasında Kılıçarslan Köşkü olarak bilinen köşk yapısının, kimin adına ve hangi tarihte yapıldığı açık değildir. Yapının işlevine dair de farklı tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalarda, yapının Anadolu Selçuklu köşkleri ile 12.–15. yüzyıllarda Anadolu'da inşa edilmiş zaviye ve benzeri işlevli yapılarla olan ilişkileri üzerinde durulmuştur. Yapı, bu bağlamda irdelenerek, işlevine dair tartışmalara açıklık getirilmeye çalışılacak ve özgün durumuna ilişkin düşünceler sunulacaktır. Bu amaçla, Kılıçarslan Köşkü için önerilen işlevler, yani Anadolu'daki köşkler ile sözü edilen zaviye ve benzeri işlevli yapıların mimarisini gözden geçirmek yararlı olacaktır.

4.1. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Saray ve Köşkleri

Selçuklu sarayları, etkili tek bir yapı kompleksi olarak inşa edilmemişlerdir. Bu yapılar, birkaç köşkün bir araya gelmesinden oluşmuş, moloztaş ve tuğladan inşa edilmiş, hatta ahşap inşa edilmiş olabilecekleri düşünülen, sade ve konstrüksiyon açısından özensiz yapılardır. Selçuklu saray yapılarının plan şemaları, belirgin simetri eksenlerine sahip olmayan, oda ve salonlardan oluşmaktadır (Kuban, 1965).

Saray yapılarını diğer Selçuklu yapılardan ayıran temel özelliklerinden biri, yapıları süsleyen alçı ve figürlü çini dekorasyonlarıdır. Saray yapılarında kullanılan bu çiniler yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bulunmuştur. Çiniler, genellikle sekiz kollu yıldız–haç ve dikdörtgen levhalar üzerine uygulanarak Selçuklu döneminde yapılmış diğer çini örneklerinden ayrılmaktadır. Sıraltı, lüster ve nadirde olsa minai tekniğinde yapılmış bu saray çinilerinde çok zengin figürlü bir anlatım bulunmaktadır. (Öney, 1988)

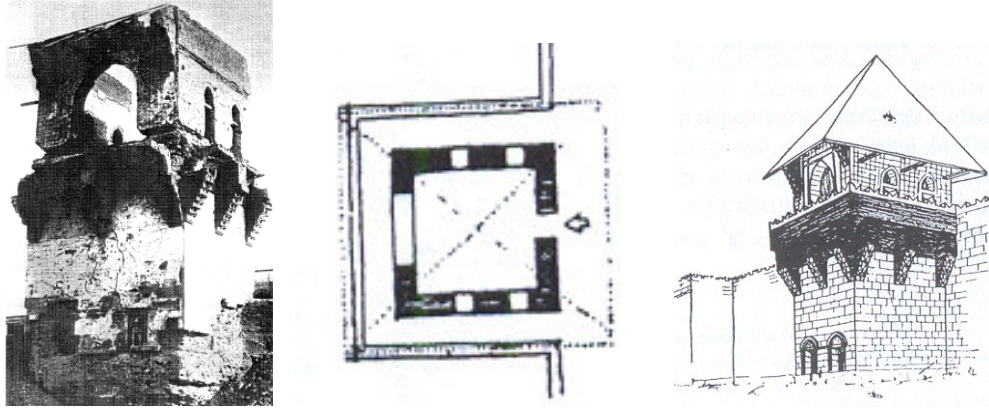
12.–13. yüzyıllarda Anadolu Selçukluları tarafından inşa edilen yapılardan, köşkler ve bahçeler ile hamamlar, su kanalları ve surlarla çevrili alanlar birbirlerine benzerlik gösteren yapılar olarak ele alınmaktadır. Bu tür yapılar daha çok sultanlar, emirler ve hanedan halkı tarafından askeri, diplomatik ve hükümdarlığa ait etkinliklerin

gerçekleştirilebilmesi için inşa edilmiştir. Yapıların konumları ve kullanım şekillerinde İslam mimarisinden gelen etkiler ve göçebe hayattan gelen erken gelenekler süreklilik göstermektedir (Redford, 2000).

Köşklerin, plan şemalarındaki farklılıklar diğer Selçuklu mimari örnekleri içindeki yerini tanımlamada ve tipolojik açıdan değerlendirmede güçlük yaratmaktadır. Anadolu Selçuklu köşkleri, genelde saray yapılarıyla birlikte ele alınmıştır. Beyşehir’de bulunan Kubadabad, Kayseri’de bulunan Keykubadiye, Kayseri Erkilet ve Argıncık’ta bulunan yapılar ile Alanya’nın çevresinde bulunan köşklerin hepsi ‘Anadolu Sarayları’ başlığı altında incelenmektedir. Küçük ölçekli köşkler yakın tarihli bir yayında ayrı bir başlık altında toplanmıştır (Redford, 2000).

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Aksaray’daki köşk yapısı, 12.–15. yüzyıllarda Anadolu’da inşa edilmiş saray ve köşk yapıları ile bazı benzerlikler göstermektedir. Köşk yapısı, saray ve köşk yapılarının konumları, plan şemaları, malzemeleri, yapım teknikleri ve dekorasyonları ile karşılaştırılarak incelenecek ve bu yapılar arasındaki yeri tartışılacaktır.

12. yüzyıl Selçuklu saraylarından günümüze ulaşan tek yapı II. Kılıçarslan’ın inşa ettirdiği kabul edilen, Konya sarayının iç kale surlarının dışarıya doğru uzanan bir bölümü üzerine mukarnaslı tuğla konsollarla oturtulmuş Konya Köşkü’dür. Konya sarayının diğer köşkleri yok olmuştur (Sarre, 1967). Köşkün, kare planlı, üç tarafı balkonlarla çevrili, tek katlı, üstü ahşap çatılı küçük bir birimden oluştuğu bilinmektedir (Şekil 4.1). Seyir köşkü olarak inşa edilen yapı, Konya kentine hakim bir bakış açısına sahiptir. Konya Köşkü’nün içinde ve dışında kullanılan zengin çini ve alçı kaplamaları Selçuklu saray yapılarının öncüsü durumundadır. Konya Köşkü’nün dekorasyonunda kullanılan çinilerden önemli bir kısmı minai teknikte yapılmıştır ve Anadolu’da inşa edilmiş diğer yapılarda bu teknikte yapılmış çini parçalarına rastlanmamaktadır (Öney, 1976).

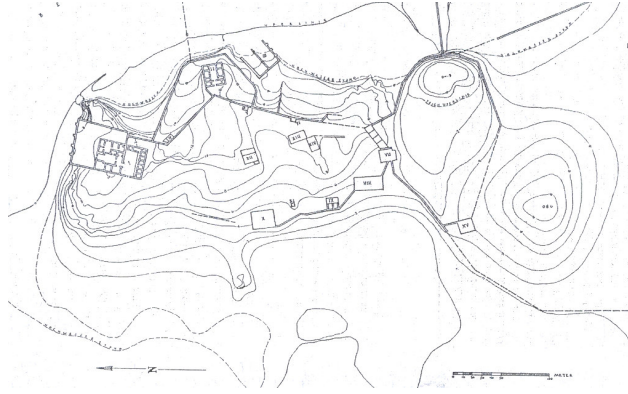

Şekil 4.1: Konya Köşkü (1900), Planı ve Restitüsyonu (Sarre, 1967; Kuban, 1965)

Alaeddin Keykubad tarafından yaptırıldığı bilinen 13. yüzyıl Selçuklu sarayları ise arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan Keykubadiye (Kayseri, 1224–26) ve Kubadabad (Beyşehir, 1236)'dır. Selçuklu hükümdarlarının sarayları genellikle kent yapıları olmalarına rağmen Kubadabad ve Keykubadiye konumları itibariyle farklı bir durum sergilemektedir.

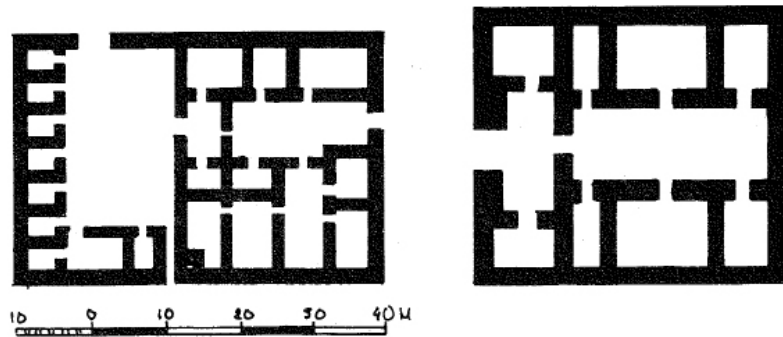
Keykubadiye Sarayı, Konya'nın referans olarak alındığı Selçuklu şehir tipolojisine uyan ve Alanya, Konya, Sivas ve Kayseri'nin değişik kasabalarında inşa edilmiş saray ve köşk yapıları için model oluşturan bir örnektir (Redford, 2000). Keykubadiye Sarayı, daha çok yazlık saray özellikleri gösteren bir yapı kompleksi olmasına rağmen sultan burada da büyük bir hükümdarlık mekanı yaratmış, askeri ve diplomatik işlerini buradan yürütmüştür (Redford, 2000). Keykubadiye Sarayı, su kaynaklarının meydana getirdiği küçük bir gölün kuzey kıyısında, dağ ve yeşil araziye hakim bir bakış açısına sahip bir yerde konumlanmaktadır. Saray yapılarını çevreleyen bir sur yapısı yoktur. Saray, birbirlerinden farklı plan şemaları gösteren üç yapıdan oluşmaktadır. Bu köşklere ilki, dört kemer üzerine yapılmış, kenarları 6 m. olan kare bir köşkten meydana gelmektedir. İkinci köşk, yarımada şeklinde göle uzanan bir tepenin üzerinde konumlanmış, birbirine paralel üç tonozla geçilmiş küçük bir yapıdan oluşmaktadır. Köşkün önündeki yedi dilimli platformun rıhtım olduğu sanılmaktadır. Üçüncü köşk ise iki mekandan oluşan bir yapıdır. Ön mekanda küçük bir mutfak bulunmaktadır (Aslanapa, 2005) (Şekil 4.2).

Kubadabad Sarayı, Keykubadiye sarayına göre daha büyüktür ve günümüze daha korunmuş halde gelmiştir. Beyşehir Gölü'nün güneybatı kıyısında inşa edilen sarayın iyi sulanabilen bir bahçesi, tarıma ve avcılığa elverişli çevresi ve görkemli bir manzarası bulunmaktadır (Redford, 2000).

Şekil 4.2: Kubadabad Sarayı'nın Vaziyet Planı (Redford, 2000)

Saray, Büyük ve Küçük Saray, değişik işlevli 16 kadar yapı kalıntısı, çitlerle çevrili av hayvanları parkı ile Büyük Saray kalıntısının altında göl kıyısında iki gözlü bir tersaneden oluşmaktadır (Şekil 4.3). Sultan ve emirlerine ait olan eyvanlı köşkler, yapı kompleksinde ağırlıklı bir yer tutmaktadır (Sözen, 1990). Küçük Saray, yüksek duvarlarla çevrili, iki katlı dikdörtgen plan şeması ve göle uzanan konumu ile manzaraya hakim bir bakış açısına sahiptir. İlk kat, moloztaş duvarların kesmetaş ile kaplandığı kalın duvarlardan inşa edilmiş ve beşik tonozla geçilmiştir. Üst kata çıkan merdivenin bulunduğu giriş mekanı ile tonozla geçilmiş merkezi mekanın bulunduğu kısım yapının arka bölümünü oluşturmaktadır. Bu merkezi büyük mekanın her iki yanında biri küçük diğeri büyük olan birbirine eş iki oda bulunmaktadır. İkinci kattan günümüze hiç bir yapı kalıntısı kalmamıştır (Redford, 2000).

Şekil 4.3: Büyük ve Küçük Saray'ın Planı (Sarre, 1967)

Kubadabad Sarayı'nda yapılan arkeolojik kazılarda, çok zengin bir bezemeye sahip olan figürlü çiniler bulunmuştur. Bu çiniler, sekiz köşeli yıldız ve haç biçimli levhaların yan yana gelmesinden oluşmaktadır. Sır altına çok renkli dekorlu çiniler ile perdah tekniğinde yapılmış çiniler, ilk defa Kubadabad Sarayı'nda görülmektedir (Aslanapa, 2005). Anadolu Selçuklu sultan ve emirleri tarafından inşa edilmiş köşk yapılarında da burada bulunan çinilerin farklı temaları kullanılmaktadır (Redford, 2000).

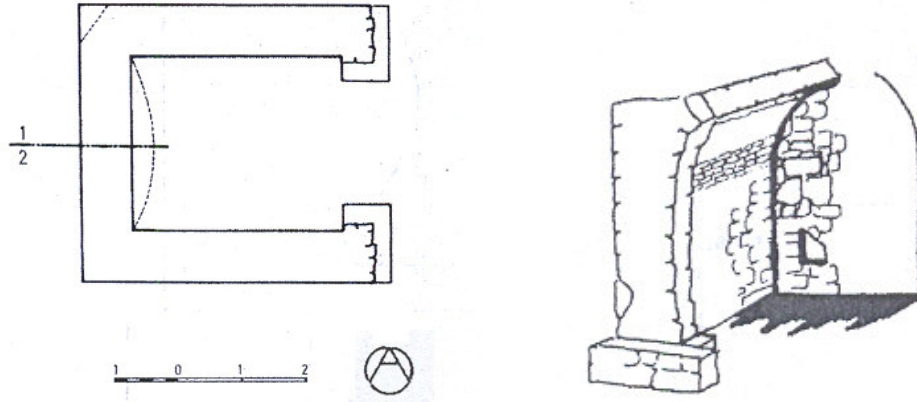
Alaeddin Keykubad'ın yaptırdığı ve günümüze ulaşan bu saray komplekslerinin dışında Anadolu'nun farklı yerlerinde bulunan köşk yapıları vardır. Bu yapıların işlevi genel olarak, sultan ve emirlerin yolculukları sırasında uğradıkları, birkaç gün dinlendikleri ve avlanmak için geldikleri konutlar olmalarıdır. Bu yapılar, üç farklı durum sunmaktadır. Bunlardan ilki, yazılı kaynaklarda adı geçen veya Selçuklu dönemi çini ve dekorasyonu ile benzer özellikler gösteren parçaların bulunmasına dayanarak var oldukları düşünülen köşk yapılarıdır.

Aksaray Kılıçarslan Tepesi'nde bulunan köşk yapısının Selçuklu dönemine ait olduğu kabul edilmektedir. Alanya İç Kalesi'nde Alaeddin Keykubad'a ait bir köşk yapısının varlığı, Alanya Müzesi'nde bulunan çini parçalarından yola çıkılarak öne sürülmektedir. Akşehir'de de, Sarayaltı Mahallesi'nde bulunan yıldız formlu figürlü çiniler ile Akşehir Güdük Minare Mescidi ve Seyit Mahmut Hayrani Türbesi'nde duvara gömülü halde bulunan yıldız-haç biçimindeki çiniler, ilçede, günümüze ulaşmayan bir saray ya da köşkünün varlığını kanıtlamaktadır (Öney, 1988; Yetkin, 1972). Aynı zamanda Konya İlgin köyündeki Lala Mustafa Paşa Medresesi çevresinde de Selçuklu köşklerine ait oldukları düşünülen çini parçaları bulunmaktadır (Öney, 1988). Burada ele alınan yapılar dışında, Alanya'da bulunan Buzağı Avlusu, Saraybeleni ve Şekerhane'de bulunan köşk yapılarının varlığı yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Redford, 2000).

İkinci grubu sultanlara ait han ve kervansaray çevresinde bulunan köşkler ve buralarda bulunan çini parçalarına dayanarak var oldukları düşünülen yapılarıdır. Yozgat ve Antalya-Kemer'de bulunan kervansaray yapılarının yanında yeni birer köşk yapısı bulunmuştur (Redford, 2000). Aksaray Sultanhamı'nın güneyinde bulunan su kaynağının yanında Alaeddin Keykubad'a ait olduğu söylenen bir köşk yapısının varlığından bahsedilmektedir. Yapı kalıntısının çevresinde çiniler bulunmuş, bu çinilerin, Aksaray Müzesi'ne gönderileceği belirtilmiştir (Konyalı,

1974). Günümüzde, Aksaray Müzesi'nde yapılan araştırmalarda böyle bir envantere rastlanmamıştır.

Şarapsa Hanı'nın yanında bulunan bir yapının da köşk olduğu düşünülmekte ve Aksaray Sultanhanı'nın yanında bulunduğu söylenen köşk ile ilişkilendirilmektedir (Redford, 2000). Şarapsa Hanı'nın (1237–1245) batısında bulunan iki katlı kulenin, seyir köşkü olduğu ve han ile aynı taştan inşa edildiği belirtilmiştir (Riefstahl, 1931). Günümüzde zemini biraz yüksekte bulunan odanın üç tarafı kalın duvarlarla çevrilidir ve duvarlar harçlı moloztaştan inşa edilmiştir. Dördüncü duvar yok olmuştur. Yapının üzerinin beşik tonozla geçildiği anlaşılmaktadır (Redford, 2000) (Şekil 4.4).

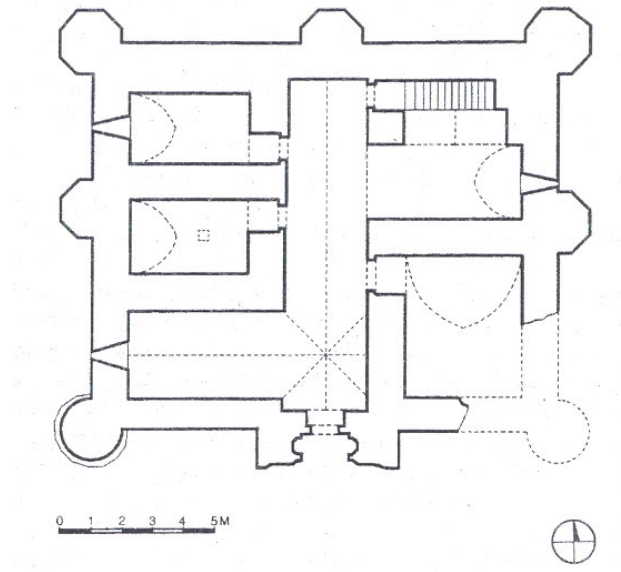

Şekil 4.4: Şarapsa Köşkü'nün Planı ve Perspektifi (Redford, 2000)

Son olarak üçüncü grupta, kentin dışında, genellikle manzaraya hakim bir tepede, sultanlar ve emirler tarafından inşa ettirilmiş köşk yapıları bulunmaktadır. Bu yapılar alanda tek başlarına bulunabildikleri gibi havuz, sarnıç, hamam gibi yapılarla da bir arada bulunabilir. Bu Selçuklu köşklerinin en bilinenleri Kayseri, Antalya ve Alanya çevresindedir.

Bu gruptakilerden Kayseri'de bulunanları kent merkezinin dışında inşa edilmiş üç köşk yapısıdır. Bu yapılar 1240–1250 yıllarına tarihlenmektedir. Bu Selçuklu köşklerinden, Erkiyet'te küçük bir tümülüsün üzerinde bulunan Hızır İlyas Köşkü ile Argıncık'ta su kaynaklarının bol olduğu bir arazide bulunan Haydar Bey Köşkü en bilinenleridir. Hızır İlyas Köşkü, 1241 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmıştır (Aslanapa, 2005). Köşk, kuzey–güney doğrultusunda uzanmış, içten 13x10 m. boyutlarında, koyu renkli düzgün kesmetaştan inşa edilmiş küçük bir

yapıdır. Yapı uzun bir koridorla ikiye bölünmektedir. Bu koridorun doğusunda mihrabı bulunan mescit, dar tonozlu mutfak ve çatıya çıkan merdiven bulunur. Koridorun batısında, hole açılan bir eyvan ve birbirine eş iki oda bulunmaktadır. Yapının duvarları kalındır ve payandalarla desteklenmektedir (Şekil 4.5, 4.6). Taçkapı duvardan dışa taşkın bir şekilde yapılmış, mermerden inşa edilmiş ve yıldız geçmelerden oluşan geometrik süslemeyle bezenmiştir (Aslanapa, 2005).

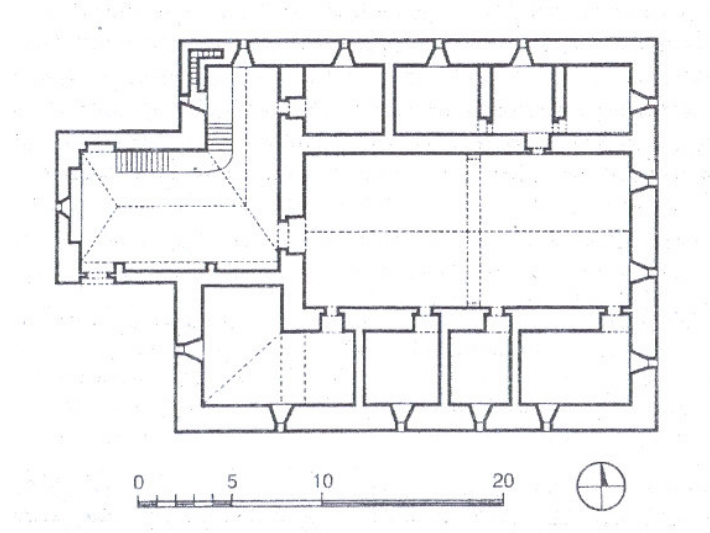
Şekil 4.5: Hızır İlyas Köşkü'nün Planı (Redford, 2000)

Şekil 4.6: Hızır İlyas Köşkü'nün Genel Görünümü (www.kenthaber.com)

Haydar Bey Köşkü'nün kim tarafından ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Selçuklular'ın güçlü vezirlerinden biri olan Celaleddin Karatay tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (Redford, 2000). Erkilet Köşkü'nden sonra yapıldığı tahmin edilen yapı 1252 yılına tarihlenmiştir (Aslanapa, 2005). Köşk, kuzey-güney

doğrultusunda uzanmış, yaklaşık 17x22 m. boyutlarında, kesmetaştan inşa edilmiş, cephelerinde dar pencere boşlukları bulunan, yüksek duvarlı bir yapıdır. Köşkün kuzey cephesinden dışarı uzanan yapı parçasının uzunluğu bu ölçülere dahil değildir. Yapıya, bu parçanın batı cephesindeki basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. İçeride nişler ve merdivenin bulunduğu geniş bir mekan bulunmaktadır. Bu mekan tonoz ile geçilmiştir. Bu giriş mekanının doğusunda bulunan holden kareye yakın küçük bir mekan ile yapının asıl kısmını oluşturan büyük hole girilir. Holün üzeri tonozla geçilmiştir. Holün doğusunda bulunan tek kapıdan birbiriyle bağlantılı üç odaya girilmektedir. Holün güneyinde ise farklı boyutlarda dört oda bulunmaktadır (Şekil 4.7, 4.8).

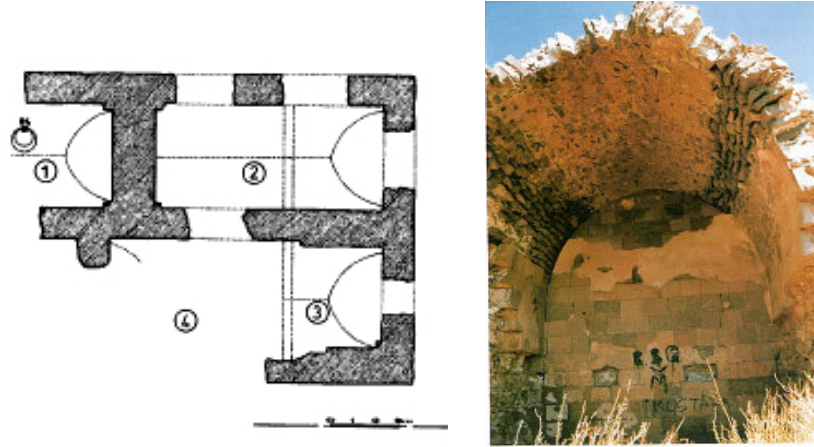

Şekil 4.7: Haydar Bey Köşkü'nün Planı (Redford, 2000)

Şekil 4.8: Haydar Bey Köşkü'nün Genel Görünümü (www.kenthaber.com)

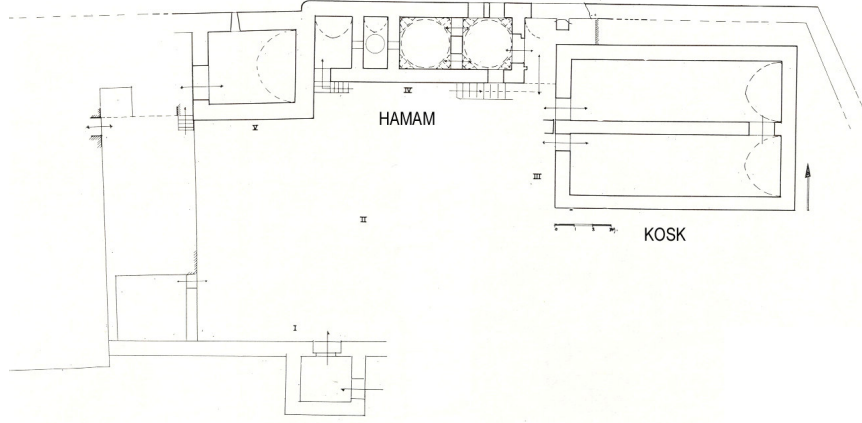
Kaynaklarda adı pek fazla geçmeyen Kızıl Köşk ise Kayseri'nin Ali Dağ eteklerinde Billur Bağları mevkiinde, bir tepenin üzerinde konumlanmaktadır. Yapının kim tarafından, ne zaman yaptırıldığını gösteren bir kitabesi bulunmamaktadır. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1246 tarihli vakfiyesinde adı geçen yapının duvarlarındaki taşçı işaretlerine ve çevresinde bulunan çini parçalarına dayanılarak 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir (Eravşar, 2000). Doğu-batı doğrultusunda uzanan yapı moloztaştan inşa edilmiş, kesme taş ile kaplanmıştır. Yapıdan günümüze kuzeydoğuda bulunan dikdörtgen bir oda ulaşmıştır. Bu odanın her iki yanında bulunan diğer odaların duvarları ve üst örtüleri tamamen yıkılmıştır. Kalıntılardan köşkün örtüsünün tonoz olduğu anlaşılmaktadır. Köşkün kalan duvar yüzeylerinde yer yer alçı sıva izlerine rastlanmaktadır (Şekil 4.9). Yapının çevresinde çok sayıda firuze renkli çini bulunmuştur. Bu nedenle yapının çinilerle kaplı olduğu düşünülmektedir. Yapının adı Osmanlı kaynaklarında da geçmekte ve bir süre daha Osmanlılar tarafından kullanıldığı sanılmaktadır (Eravşar, 2000). Kaynaklarda köşk olarak ele alınan bu yapının bir tekke yapısı olduğu da kabul edilmektedir (Çayırdağ, 1980). Çayırdağ'ın (1980) kaynağına göre Hunat Hatun, Şeyh Tur Hasan Veli'ye İncesu'da bulunan bir tekkeyi zaviye haline getirip hediye etmiştir. Oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'de günümüzde Kızıl Köşk olarak bilinen tekkeyi Mevlana Emir Tac isimli şeyhe Hisarcık Suyu'nu da vakf ederek bağışlamıştır.

Şekil 4.9: Kızıl Köşk'ün Rölöve Planı ve Tonozlu Bir Mekanı
(Eravşar, 2002; Eravşar, 2000)

Antalya'da Alaeddin Keykubad tarafından yaptırıldığı bilinen iki köşk yapısı vardır. Bunlardan ilki, Aspendos'taki Roma tiyatrosunun sahnesinde bulunan güney merdiven kulesinde yapılan değişikliklerle köşk haline getirilmiş yapıdır. Tiyatronun

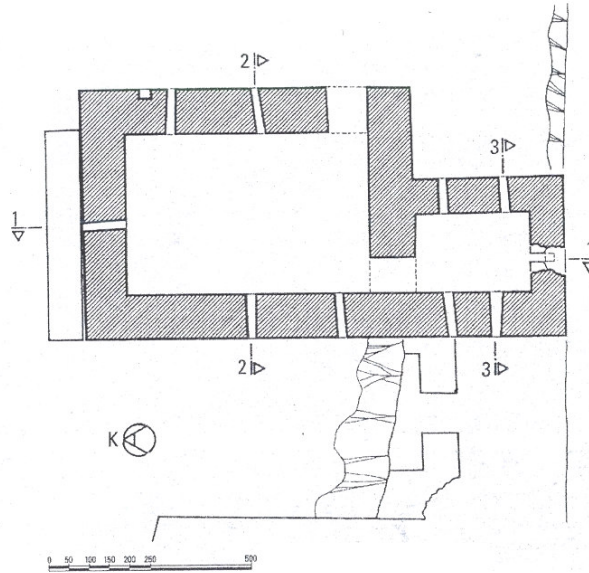
dışında, pencerelerin önüne üç kemerli bir çıkma yapılmıştır. Bu çıkmanın üzerindeki platformdan sultanın etrafı izlediği düşünülmektedir (Redford, 2000). Yapının dışında boyalı dekorasyon uygulanmıştır. İç mekanlar da figürlü çini kaplamalarla değerlendirilmiştir. Diğer yapı ise Alara Kalesi'nin en üst kısmına yapılmış olan hamamlı kasırdır (Şekil 4.10). Yapının köşk kısmı, Alara çayının denize döküldüğü manzaraya hakim bir konumda, tonozla geçilmiş yan yana iki uzun mekandan oluşmaktadır. Kesmetaşla inşa edilmiş olan yapının üstü mazgallarla çevrili düz toprak damdır. Köşk kısmı tonozlu bir geçişle iki kubbeden meydana gelen hamam kısmına bağlanmaktadır. Hamam moloztaştan inşa edilmiş, kubbe ve tromplar kalın bir sıva ile kaplanmıştır (Aslanapa, 2005).

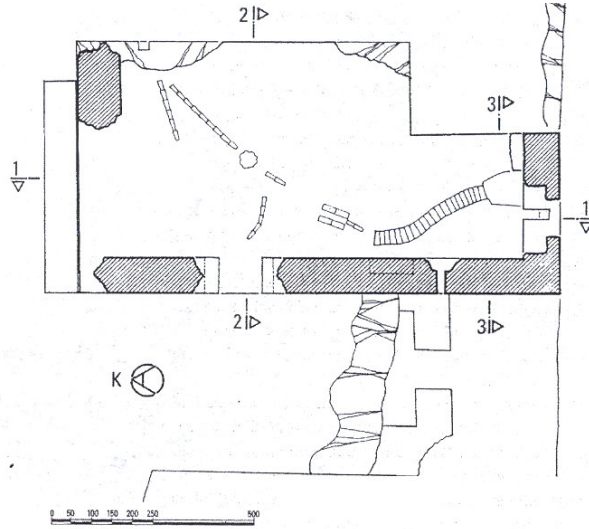
Şekil 4.10: Alara Kalesi Hamamlı Kasır Planı (Yetkin, 1972)

Selçuklu sultan ve emirleri özellikle Alanya ve çevresinde kendilerine ait bahçeler, köşkler, su kanalları ve havuzlar yaptırmışlardır. Genellikle Toros Dağları'nın eteklerinde yapılan bu yapılar, bir su kaynağının yanında, tarıma elverişli topraklarda, av yapabilme imkanı sağlayan ormanlık araziye yakın yerlerde, yeşile ve denize hakim bakış açısına sahip tepelerde inşa edilmiştir. Bu yapılar, benzer özellikler gösterdikleri gibi farklı durumlar da sunmaktadır ve sayıca çoktur. Alanya'da bulunan yapıların çoğu kışın kullanılmakla beraber yaz kullanımı içinde yapılara bazı eklemeler yapılmıştır. Bütün bu yapıların alt ve üst katları bulunmaktadır. Alt katları genellikle eyvan olarak düzenlenmiş ve kalın duvarlarla inşa edilmiştir. Güvenlik nedeniyle alt katlarına küçük pencereler yapılmıştır. Üst katlar ise konaklamak için uygun alanlar sunmaktadır (Redford, 2000).

Gülefşen’de bulunan köşk yapısı, surlarla çevrili bir alan içerisinde konumlanmaktadır. Alanya’daki köşkler içerisinde günümüze en korunmuş şekilde ulaşan yapıdır. Köşk, 14. yüzyıla ait birçok yapının yanında bulunduğu için geç dönem yapısı olarak kabul edilmekte, Selçuklular’ın varisi olan Karamanlılar’a ait olduğu düşünülmektedir (Karamağaralı, 1988). Redford (2000) ise, yapıyı Selçuklu dönemine tarihlemektedir. Köşk, bir tepenin eteklerinde konumlanmış, 5.5x12 m. boyutlarında, dikdörtgen planlı, iki katlı, cephelerinde dar pencere boşlukları bulunan bir yapıdır. Mimari özelliklerini iyi korumuş olan köşk, genel olarak harçlı moloztaşıyla inşa edilmiştir. Köşelerde kesmetaş kullanılmıştır. Köşkün ilk katı iki odadan oluşmaktadır (Şekil 4.11). Köşke doğu cephesinde bulunan bir kapıdan girilmektedir. Küçük odaya, büyük odada bulunan bir diğer kapıdan geçilmektedir. Köşkün ilk katında herhangi bir dekorasyon izi yoktur. Köşkün üst katına, halen bir kısmı ayakta olan ve dışarıda bulunan bir merdivenden girilmektedir. Merdiven içeride, büyük tek bir odadan oluşan üst katın güneyine çıkmaktadır. Üst katın doğu duvarı ile kuzey duvarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Bu katında iki odadan oluştuğu söylene de Redford (2000), bunu destekleyen bir iz bulamamıştır (Şekil 4.12). Oda da biri batı diğeri güney duvarında bulunan iki tane kemerli pencere bulunmaktadır. Her iki katta tonozla geçilmiştir.

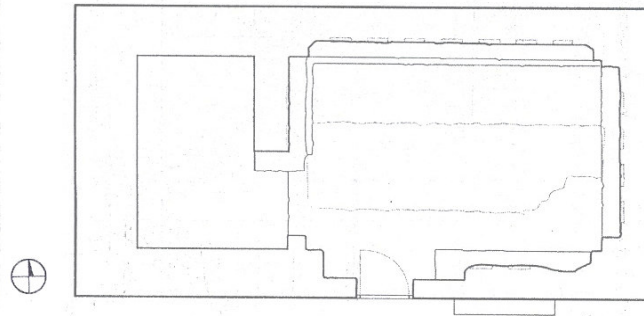

Şekil 4.11: Gülefşen’de Bulunan Köşkün Alt Kat Planı (Redford, 2000)

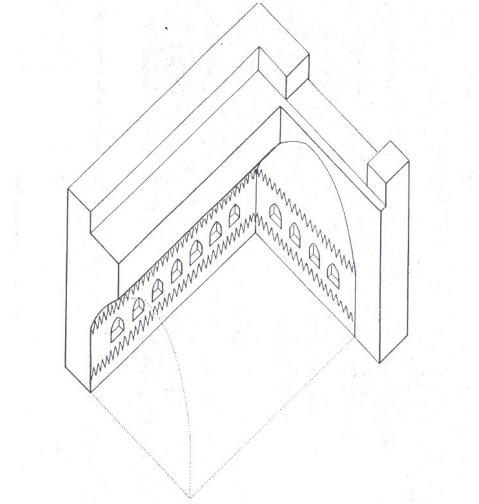

Şekil 4.12: Gülefşen’de Bulunan Köşkün Üst Kat Planı (Redford, 2000)

Hacıbaba’da da bulunan köşk yapısı bir su kaynağının yanında, etrafı duvarlarla çevrili bir bahçe alanının içinde konumlanmaktadır. Bu alan denize ve sahile hakim bir bakış açısı sunmaktadır. Hacıbaba’da bulunan köşk, doğu–batı doğrultusunda uzanmış, yaklaşık 7x14 m. boyutlarında, dikdörtgen planlı, iki katlı bir yapıdır. Kabaca örülmüş moloztaştan inşa edilen yapının köşelerinde büyük parça taşlar ve kemerlerinde tuğla kullanılmıştır. Köşke güney cephede bulunan kapıdan girilmektedir ve yapı eve dönüştürülürken bu kapı genişletilmiştir. Güney iç duvarı boyunca nişler açılmıştır (Redford, 2000) (Şekil 4.14). Yapıdaki nişler çok alçaktadır ve ilk katta hiç pencere bulunmamaktadır. Köşkün ilk katı biri büyük diğeri küçük iki odadan oluşmaktadır (Şekil 4.13). Büyük oda beyaz sıva ile kaplanmış üzerine kırmızı boyalı zikzaklar yapılmıştır. Nişlerin içerisinde rumi motifler bulunmaktadır. Küçük odada dekorasyon bulunmamaktadır. İkinci kattan günümüze pek bir kalıntı kalmamıştır (Redford, 2000).

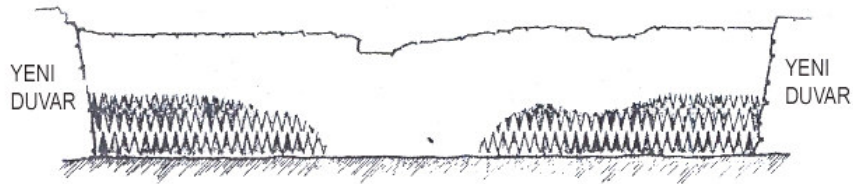
Şekil 4.13: Hacı Baba’da Bulunan Köşkün Alt Kat Planı (Redford, 2000)

Şekil 4.14: Hacı Baba’da Bulunan Köşkün Perspektifi (Redford, 2000)

Hasbahçe, Selçuklulardan günümüze ulaşan, Alanya’nın en büyük bahçesidir. Yapıların bulunduğu bahçe, dağ ve deniz manzarasına hakim bakış açısı sunan, sulanabilen eğimli bir arazidedir. Sayıca en çok köşkün bulunduğu bu bahçenin etrafı duvarlarla çevrilmiştir. Köşk kalıntıları, alanın tepesinde ve yakınında bulunan su kaynağından yüksekte bir yerde konumlanmaktadır.

Bu köşk kalıntılarından değişiklikler geçirdiği görülen B Köşkü’nün seyir köşk yapılarına benzerlik gösteren kareye yakın bir plan şeması sunduğu anlaşılmaktadır (Redford, 2000). Yapının batı ve kuzey cephesinde kırmızı ve beyaz boyalı zikzak freskler bulunmaktadır. C Köşkü’nden ise günümüze 10 m. uzunluğunda moloztaş bir duvar gelebilmiştir. Yapının dikdörtgen bir plan şeması sunduğu sanılmaktadır (Redford, 2000). 10 metrelik duvar yüzeyinin üzerinde kırmızı ve beyaz boyalı zikzaklar bulunmaktadır (Şekil 4.15).

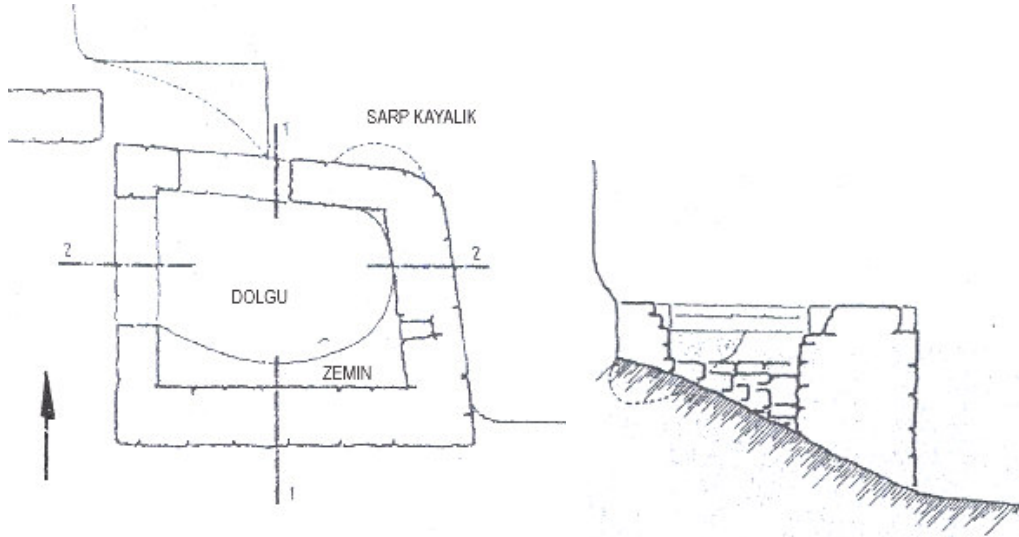

Şekil 4.15: C Köşkü’nden Geriye Kalan Duvar Parçası (Redford, 2000)

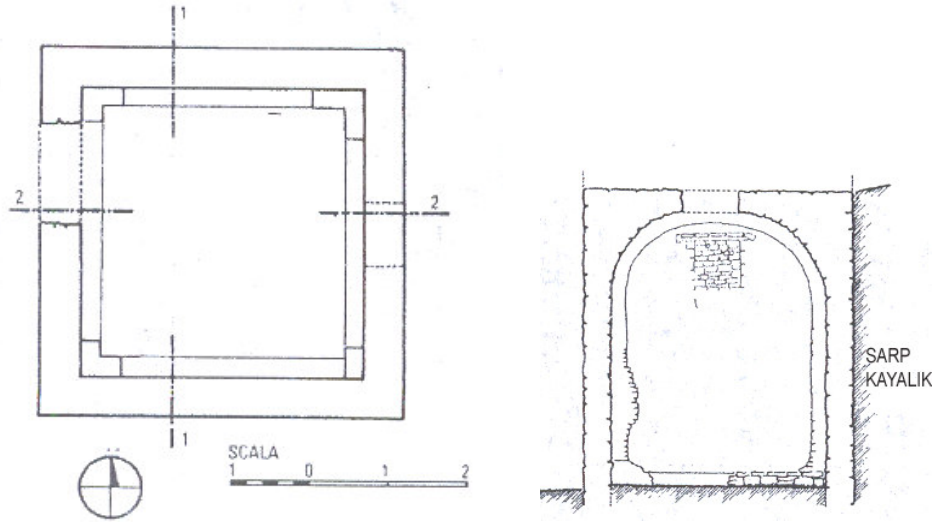
E Köşkü küçük seyir köşkleri ile benzerlikler gösteren bir yapıdır. F Köşkü, çevrede ‘hamam’ olarak bilinmektedir fakat yapının hamam olma ihtimalini kuvvetlendirecek hiçbir kalıntıya rastlanmamıştır (Redford, 2000). Yapının ana duvarları kalın

moloztaştan, kuzey duvarının içinde bulunan nişlerin kemerleri de tuğladan inşa edilmiştir. Günümüze kalıntıları kalan bu yapının dikdörtgen planlı bir seyir köşkü olma ihtimalinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir (Redford, 2000).

G Köşkü, araziye gömülü bir su deposunun üzerine inşa edilmiş bir seyir köşküdür (Redford, 2000). Yapının dışarısında moloztaş, içerisinde tuğla kullanılmıştır. Yapıda herhangi bir dekorasyon bulunmamaktadır (Şekil 4.16). H Köşkü, Hasbahçe'deki en korunmuş yapı olduğu gibi Alanya civarındaki en iyi korunmuş seyir köşkü yapısıdır. Yapı, 5x5 m. boyutlarında kare bir plan şeması sunmaktadır ve moloztaştan inşa edilmiştir (Şekil 4.17). Yapının sadece su deposu olarak düzenlenmiş zemin kat yüksekliği korunmuştur. Dışarıda bulunan merdivenin moloztaş kalıntıları dik bir yokuşun içinden seyir köşküne çıkmaktadır. Köşkün zemin katındaki kemerlerinde, üst duvarlarında ve köşelerinde tuğla kullanılmıştır. Kemerler harçla sıvanmıştır. H Köşkü'nün güney ve doğu kısımlarında Selçuklu dönemine ait kırmızı boyalı zikzak freskler bulunmaktadır. Bu yapıların bir kısmının geç dönem Selçuklu yapısı olduğu düşünülse de bunu kanıtlayacak herhangi bir kanıt bulunamamıştır (Redford, 2000).

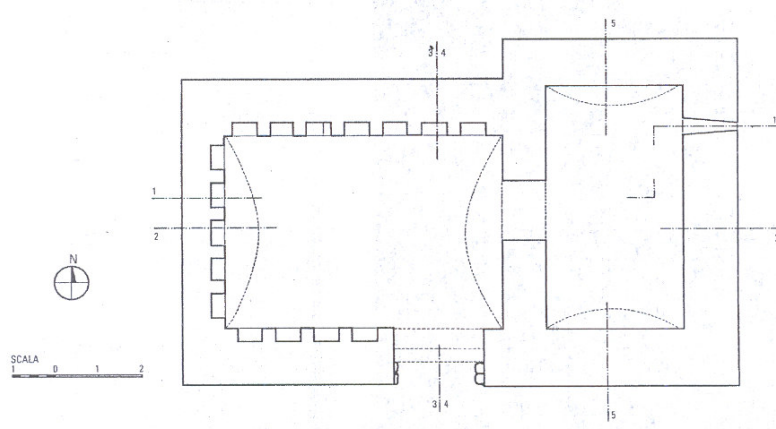

Şekil 4.16: G Köşkü Planı ve Batı Cephesi Görünüşü (Redford, 2000)

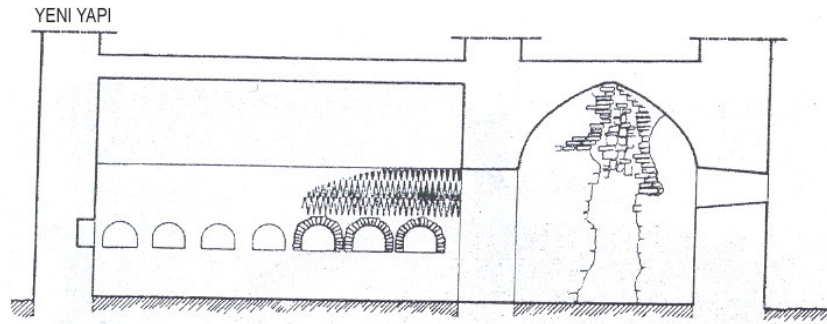

Şekil 4.17: H Köşkü Planı ve Batı Cephesi Görünüşü (Redford, 2000)

Sugözü’nde bulunan köşk yapısı, duvarlarla çevrili bir alanın kuzeydoğusunda konumlanmaktadır. Yapının zemin katı evin deposu olarak korunmuş ve birinci katı yıkılarak üzerine ev inşa edilmiştir (Şekil 4.18, 4.19). Yapının zemin katı iki odadan oluşmaktadır ve her ikisi de tonozla geçilmiştir. Giriş kapısının da bulunduğu büyük odanın duvarlarının içinde sırayla dizilmiş nişler vardır. Küçük odaya büyük odadaki kapıdan girilmekte ve odada yarık halinde bir pencere bulunmaktadır. Yapı moloztaşıyla inşa edilmiştir. Ayrıca kemerlerde, nişlerde ve kapılarda tuğla kullanılmıştır. Kuzey dış cephenin alt tarafında kırmızı ve beyaz boyalı zikzaklar bulunmaktadır (Şekil 4.19). Büyük odanın duvarları ve kemeri de Selçuklu dönemine ait olan bu dekorasyonla kaplıdır. Doğu–kuzey doğrultusunda uzanan duvarın üzerinde bulunan dört nişte, kırmızı boyalı rumi motifler bulunmaktadır (Redford, 2000).

Şekil 4.18: Sugözü'nde Bulunan Köşkün Planı (Redford, 2000)

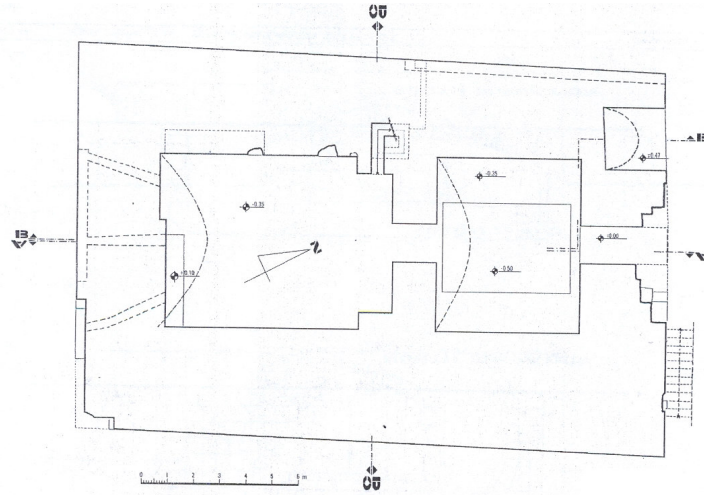

Şekil 4.19: Köşkün Boyuna Kesiti (Redford, 2000)

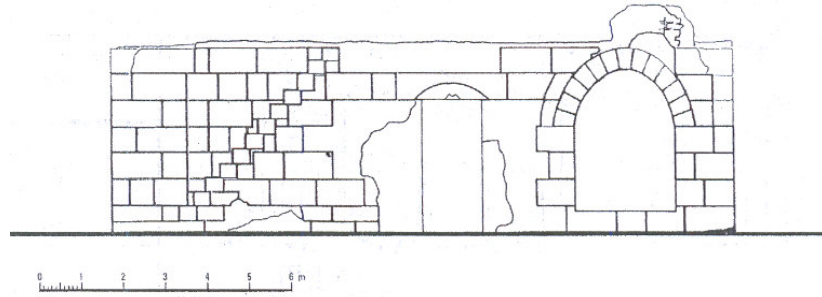
Selçuklu hakimiyetinin sona ermesi ile birlikte Anadolu Selçukluları hükümdarları ve emirleri tarafından yaptırılan saray ve köşk yapılarının kullanımı devam etmiş, bunlara bazı küçük ölçekli saray yapıları eklenmiştir. Bu yapıların Birgi, Alanya, Eğridir, Antalya, Peçin, Ladik ve Bursa'daki bey yapıları olduğu düşünülmektedir (Sözen, 1990). Sayıca az olan bu sarayların tasarımında ve uygulamasında özen gösterildiği düşünülmekte fakat günümüze bu yapılardan pek azı ulaştığı için yapılar hakkında kapsayıcı tam bir fikir geliştirilememektedir. Beylikler döneminde inşa edilen sarayların, genel olarak büyük konut niteliğinde yapılar olduğu düşünülmektedir (Sözen, 1990). Özellikle Selçuklu geleneğini devam ettiren Karamanoğulları, idari ve askeri işlerini bu saray yapılarından yürütmüşlerdir. Eski yapıların tamir edildiği ve bazı eklentilerle kullanıldığı incelemeler sonucu ortaya çıkmıştır. Yapılarda kullanılan harç malzemesinin özellikleri, yapıların Osmanlı Beyliği dönemine kadar kullanıldığını ortaya koymuştur (Sarre, 1989).

Alanya’da Selçuklu sonrası köşk yapıları (13. yüzyılın sonu–14. yüzyılın başı) olarak kabul edilen ve farklı özellikler gösteren dört köşk yapısı daha bulunmaktadır (Redford, 2000). Bu yapıların ilki Demirtaş’ın yakınlarında bulunan Sedre Vadisi’nde, ikincisi Gazipaşa’nın doğusunda bulunan Kaledran Vadisi’ndedir. Üçüncüsü Antalya–Kemer’de Prof. Aysıl Tükel Yavuz tarafından bulunmuştur. Dördüncüsü ise bir grup yapıyla bir arada bulunan, Anamur’un doğusunda Softa Kalesi’nin aşağısında halk arasında Üç Ayak diye bilinen yerdedir. Bütün bu yapılar Selçuklu köşk yapılarından daha büyüktürler. Yapıların hepsi şehir dışında bulunan kıyı şeridindeki düzlüklerde konumlanmaktadır. Yalnızca Sedre ve Kaledran’da olan yapılar köşk yapıları gibi konumlanarak su ve manzaradan yararlanmaktadır. Redford (2000), Kaledran ve Sedre–Demirtaş’ı 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemektedir. Yapıların birinci katları sultana bağlı kişiler tarafından kullanılan mekanlar, ikinci katları ise beyler veya emirlerinin işlerini yürüttükleri mekanlar olarak ele alındıkları düşünülmektedir. Kalın duvarların içinde bulunan merdivenler, bu yapıların Selçukluların ilk dönem yapılarının bir uzantısı olduğunu göstermektedir. Bu yapılar abidevi bir görüntü vermekte ve dağ manzarası ile su ögesine hakim bir bakış açısı sunmaktadır (Redford, 2000).

Gazipaşa Şekerhane’de bulunan yapının hangi döneme ait olduğu konusunda farklı tartışmalar bulunmaktadır. Yapıda, Roma dönemine ait malzeme ve tekniğin yanı sıra Selçuklu dönemine ait malzeme ve dekorasyonda kullanılmıştır. Yapının Selçuklular dönemine ait olduğunu gösteren diğer izler ise kemerli giriş holünün şekli ve dış eyvandır (Şekil 4.20). Redford (2000), yapının plan şemasına göre Roma döneminde mermerden yapılmış ilk yapının yıkıldığını ve Selçuklu döneminde de ilk yapıdan elde edilen malzemelerle yeniden bir yapı inşa edildiğini düşünmektedir. Küçük odalar ise yapıya sonradan eklenmiştir. Ayrıca yapının bulunduğu alanın konumu da Selçuklu dönemi köşk yapılarının konumları ile benzer özellikler taşımaktadır. Yapıda moloztaş, tuğla, mermer, kesmetaş kullanılmıştır (Redford, 2000) (Şekil 4.21).

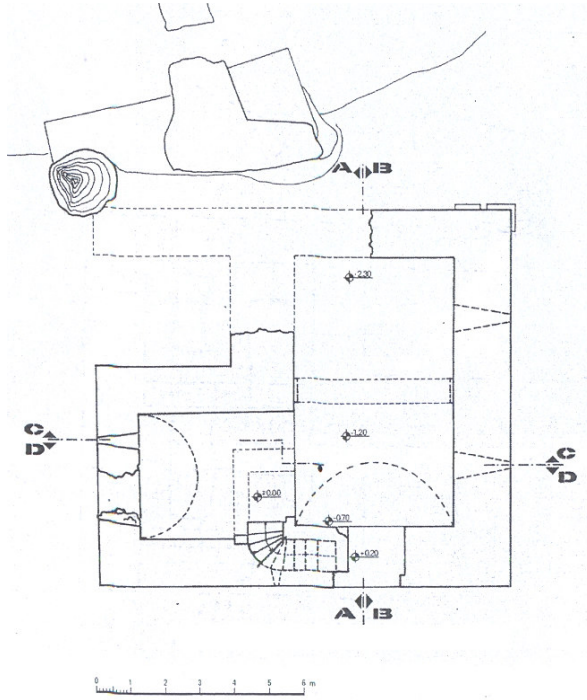

Şekil 4.20: Gazipaşa Şekerhane’de Bulunan Köşkün Planı (Redford, 2000)

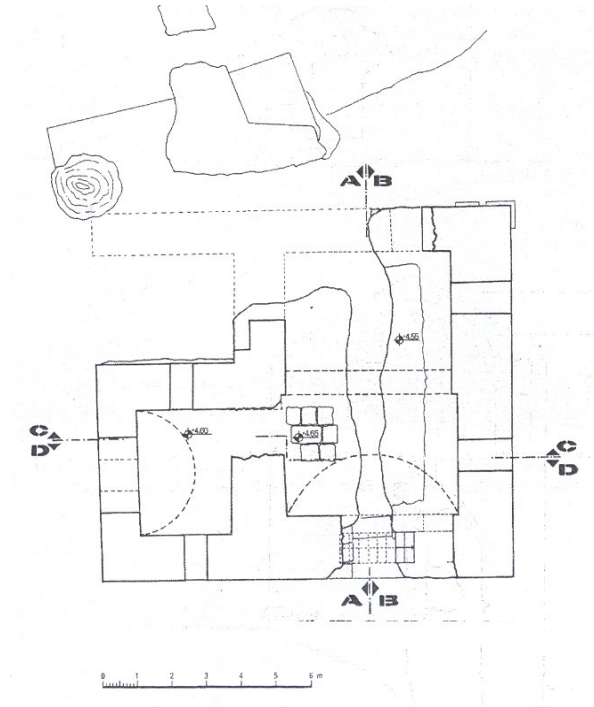

Şekil 4.21: Gazipaşa Şekerhane’de Bulunan Köşkün Kuzey Cephesi Görünüşü (Redford, 2000)

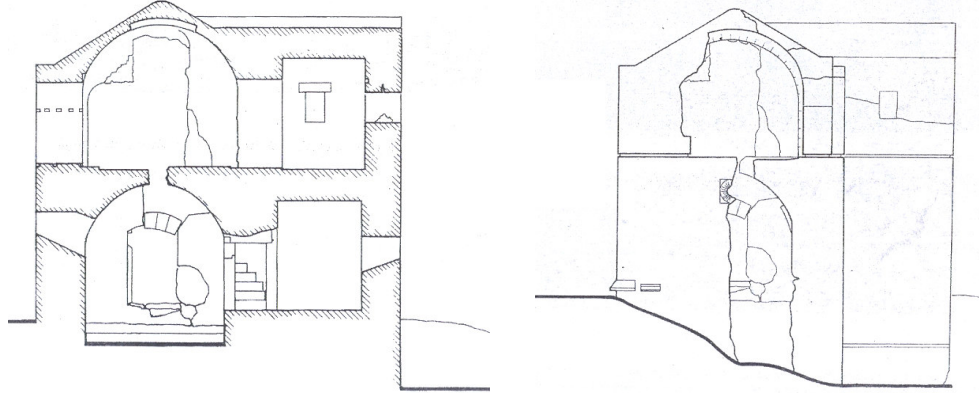
Kaledran’da bulunan köşk yapısı iki katlıdır ve moloztaşıyla inşa edilmiştir (Şekil 4.22, 4.23, 4.24). Yapının köşelerinde, lentolarında ve merdiven basamaklarında eski yapılardan getirilmiş kesmetaş blokları ve mermerler kullanılmıştır. Tuğla ise pencerelerde ve yapının içindeki kemerlerde kullanılmıştır. Bütün yapı içinde yoğunlukla samanların bulunduğu bir sıva ile kaplanmıştır. Yapıda ahşap kirişler bulunmaktadır. Her iki katta bir uzun holle beraber iki ek odadan oluşmaktadır. Bu odalardan biri kapalıdır fakat diğeri nehre doğru açılan bir eyvandır. Sedre–Demirtaş’ta bulunan köşk yapısı ile Kaledran’da bulunan yapının planı birbirine çok benzemektedir (Şekil 4.25). Her ikisinin girişi de dikdörtgen holün kısa kenarındadır ve kalın duvarları vardır. Bu duvarların içindeki kemerli merdiven, alt kat ile üst katı birbirine bağlamaktadır. Her iki yapıda kullanılan malzeme aynıdır. Üç Ayak’ta bulunan köşk yapısı, plan şeması, büyüklük, yapım teknikleri ve ahşap kullanımının fazlalığı ile bu yapılardan ayrılmaktadır (Redford, 2000).

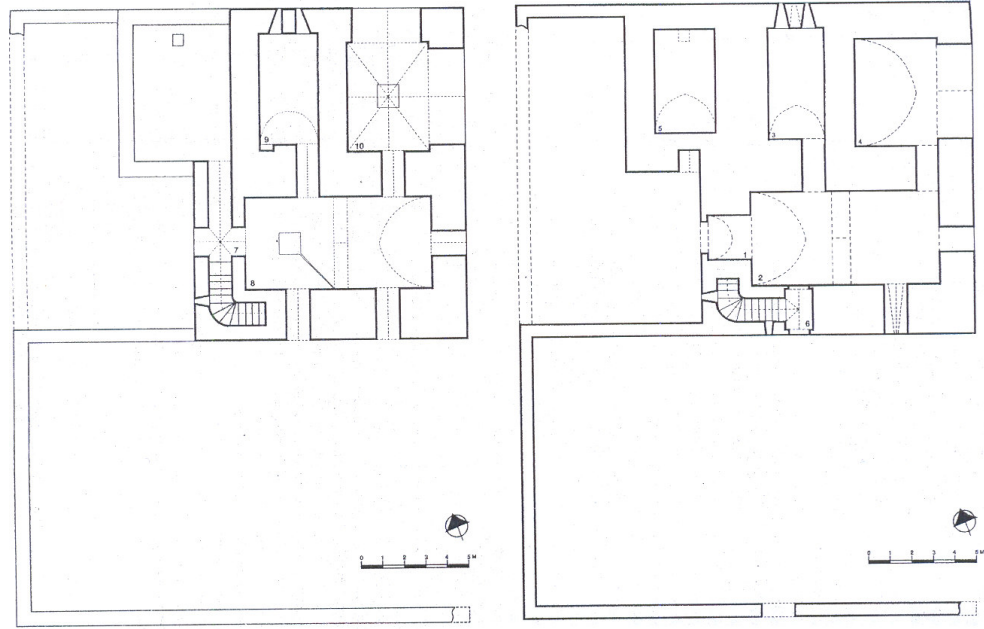
Şekil 4.22: Kaledran’da Bulunan Köşkün Alt Kat Planı (Redford, 2000)

Şekil 4.23: Kaledran’da Bulunan Köşkün Üst Kat Planı (Redford, 2000)

Şekil 4.24: Kaledran’da Bulunan Köşkün Boyuna Kesiti ve Kuzey Cephesi Görünüşü (Redford, 2000)

Şekil 4.25: Sedre–Demirtaş’ta Bulunan Köşkün Alt Kat ve Üst Kat Planı (Redford, 2000)

Kayseri’de ise Beylikler dönemine tarihlenen bir tane köşk bulunmaktadır. Bâbük Bey Köşkü, Melikgazi ilçesinin Yanıkoğlu Mahallesi’ndeki Emir Şahap Türbesi’nin (1366–1367) yanında bulunmaktadır (Kılıç, 2006) (Şekil 4.26). Bu yapı topluluğu aynı zamanda Bâbük Beğ Zaviyesi adı altında da yayınlanarak, yapının mescit olma ihtimalinin köşk yapısı olma ihtimalinden daha yüksek olduğu savunulmaktadır (Kuru, 1998). Yapının kitabesinden Moğol Beyi Bâbük Bey tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir. Yapıdan geriye beşik tonozla örtülü bir eyvan ile bu yapının doğu

duvarına yaslanmış sekizgen planlı bir türbe kalmıştır. Eyvanın güney ve batı duvarında yer alan iki penceresi bulunmaktadır. Batı penceresi sonradan kapatılmıştır. Eyvan moloztaşıyla inşa edilmiş ve kesmetaş ile kaplanmıştır. Eyvanın içinde yer yer sıva parçalarına ve boya izlerine rastlanmaktadır (Kuru, 1998).

Şekil 4.26: Babük Bey Köşkü ve Türbesi (www.kenthaber.com)

4.2. Zaviye ve Benzeri İşlevli Yapılardan Örnekler

Anadolu'daki ilk zaviyelerin kuruluş tarihi ve yerleri kesin olarak bilinmemektedir. Özellikle Orta Anadolu'daki köylerde, dağlarda, tepelerde, yol üzerlerinde ve göçebe bölgelerinde bulunan pek çok zaviyenin heterodoks dervişler tarafından kuruldukları düşünülmekte ve Selçuklular dönemine tarihlenmektedir (Ocak, 1978). Bir şehri korunmak ve propaganda yapmak amaçlı da görev yapan bu yapılar, gerekli üs noktalara kurularak, rivayetleri günümüze kadar gelen kurucu dervişlerinin türbelerini barındıran birer ibadet merkezi haline gelmiştir. Bu zaviye yapılarının yanı sıra Anadolu Selçuklu döneminde yüksek zümre tarikatlarına mensup şeyhler Konya, Kayseri, Sivas gibi büyük kent merkezlerine yerleşerek büyük zaviyeler kurmuştur. Selçuklu hakimiyetinin sona ermesi ile birlikte bağımsızlıklarını ilan etmek isteyen beylikler, şeyh ve dervişlere zengin vakıflara dayalı büyük zaviyeler kurmaları için yardım ederek otoritelerini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu beyliklerden biri olan Osmanlı beyliği de şeyh ve dervişlerin halkın üzerindeki etkisini kullanarak fetih politikasını yürütmüş ve yeni kazanılan topraklarda zaviyeler kurarak iskan sorununu aşmayı hedeflemiştir¹⁵ (Ocak, 1978).

¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kuruluş yıllarında Osmanlı mimarisine özgü ve adı farklı şekillerde anılan bir yapı türü ortaya çıkmıştır. 'Zaviyeli Camiler' şeklinde de adlandırılan bu yapılar cami işlevi

İlk kurulan zaviyelerin kaba malzeme ve işçilikle yapılan basit mekanlardan ve onların eklerinden oluştuğu düşünülmektedir (Kuban, 2002). Heterodoks dervişlerin kendi imkanları ile kurdukları ilk zaviyeler ise ev temeline oturtulmakta ve konut niteliğinde yapılar olarak ele alınmaktadır (Kuban, 2002). 13. yüzyıldan günümüze ulaşan zaviyeler genel olarak incelendiğinde, ana mekanının kubbe ile örtülü bir mekan ve ona tonozla birleşen daha uzun bir mekandan oluştuğu görülmektedir. Diğer odalar bu ana mekana açılmaktadır. Ortaçağ İslam mimarisinin en yaygın ve her boyutta kullanılmış olan kubbeli kare-tonoz örtülü eyvandan oluşan bu mekan organizasyonuna, çoğu zaman kurucu şeyhin türbesi de eklenmiştir (Kuban, 2002). Zaviyeler ilk ibadet evresinde küçük ölçekli inşa edilmiş olsalar da zaman içerisinde gerekli işlevlere cevap verebilmek için değişiklikler geçirmiş veya genişletilmiştir. Yerel yapım teknikleri ve malzeme ile inşa edilen bu yapılarda genel olarak türbe, mescit, içinde ayin yapılan ve bazen ders verilen geniş bir oda, dervişlerin odaları, hamam, mutfak, gıda deposu ve ahır gibi mekanlar bulunmaktadır (Ocak, 1978). Ayrıca bu yapıları kullanan tarikatların inanç, ibadet ve ayin şekillerine göre yapılardaki oda sayısı, mekanların yerleri, büyüklükleri ve isimleri değişmektedir (Doğan, 1977). Zaman içerisinde değişen zaviyeler, abartısız ve özgün mekan organizasyonları ile farklı tipolojik özellikler gösteren niteliklerini korumuştur. Tekke ve zaviyelerde görülen süsleme ise genellikle tekkenin inançları ile ilgili olan motiflerin, duvar ve kapılarda uygulanması şeklinde olmuştur (Karamağaralı, 1976).

Zaviyelerde ana mekanın bir birimi olan kubbeli kare mekanın ilk olarak mezar yapılarında kullanıldığı bilinmektedir. Bodrumlarında mezar odası bulunan türbelerin lahit odalarının bazen mescit olarak kullanıldıkları ve bu yapıların kubbeli mescit yapılarına örnek oldukları düşünülmektedir (Dilaver, 1971). ‘Türbe-mescit’ ve ‘mescit’ olarak iki grupta incelenen bu Selçuklu yapılarının büyük bir kısmında bazı ek kısımların bulunduğu görülmektedir (Dilaver, 1971). Bu yapılara özellikle Konya ve çevresinde daha çok rastlanmaktadır. Bu mescitlerde, alçı ve çini mihraplar, kubbe altı çinileri ve yazı şeritleri gibi değişik süslemeler bulunmaktadır. Yine zaviyelerin bir birimi olan tonoz örtülü eyvanlar, tek bir birim olarak ele alınmış ve mezar anıtlarının farklı bir türü olarak yayınlanmıştır (Sözen, 1968). Anadolu’daki eyvan tipi bu türbeler, alt katta mumyalık ve üst katta beşik tonozla geçilmiş bir

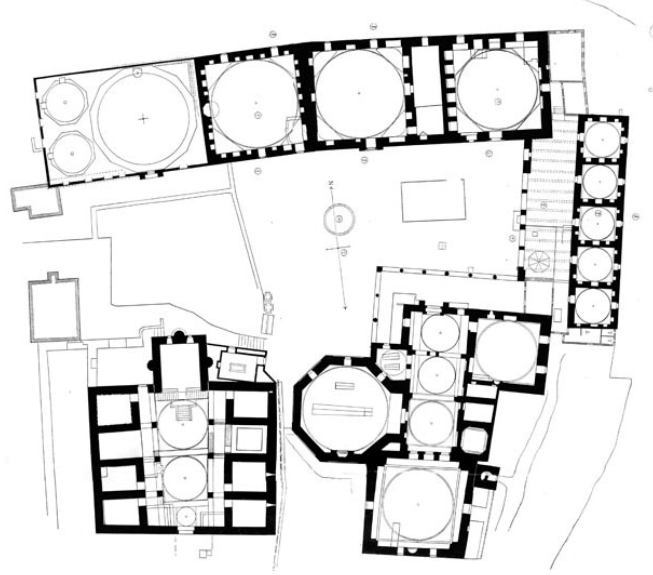
ile birlikte farklı işlevler de yüklenerek 2,5 yüzyıl kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fakat bu yapılar, köşk yapısı ile tipolojik olarak ilişkilendirilemediği için örneklerde yer verilmemiştir.

eyvandan oluşmaktadır. Yapı çoğu zaman dışardan payandalarla desteklenmiş ve cephede hareketlilik sağlanmıştır. Bu yapıların bir kısmında zengin çini süslemeler kullanılmıştır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Aksaray'daki köşk yapısı, Anadolu Selçuklu köşkleri ile ilişkilendirildiği gibi 12.–15. yüzyıllarda Anadolu'da bulunan zaviye ve tekke yapılarıyla da ilişkilendirilmektedir. Ayrıca köşk yapısının zaviye ve tekke mimarisine bağlı olarak Anadolu'da bulunan tek kubbeli mescitler ve eyvan tipi türbeler ile de ilişkilendirilebileceği gözlemlenmiştir. Anadolu'da benzer işlevleri üstlenen yapıların zaviye, hankâh, tekke, türbe gibi farklı isimlerle anıldıkları ve sayıca pek çok oldukları unutulmamalıdır. Bu nedenle Aksaray'da bulunan köşk yapısı, Anadolu'da bulunan bu yapılardan konum, plan şeması ve yapım teknikleri açısından benzerlik taşıyan örneklerinin bir kısmı ile karşılaştırılacaktır. Burada ele alınan örneklerden 4 tanesi köşk yapısının diğer kaynaklarda ilişkilendirildiği yapılardır.

Eskişehir Seyitgazi ilçesinin güneybatısındaki Üçler Tepesi'nde bulunan Seyit Gazi Külliyesi (Zaviyesi), Anadolu'da bulunan en büyük Bektaşî dergahlarından biridir. Kompleksin merkezini Selçuklu döneminde inşa edilmiş yapılar oluşturmaktadır. Zaviye, Osmanlılar döneminde inşa edilen farklı yapı ilaveleri ile günümüzdeki halini almıştır (Şekil 4.27, 4.28). Zaviyedeki Selçuklu yapıları, cami, medrese ve iki türbeden oluşmaktadır. Günümüzde hanikâh olarak da kabul edilen medresede inşa edilen ilk yapı, kuzey–güney doğrultusundaki Ümmühan Hatun'a ait olan eyvan tipi türbedir (Şekil 4.29). Medresenin bu yapıya sonradan eklendiği düşünülmektedir (Sözen, 1968). Türbenin ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle beraber 1205–1211 yıllarına tarihlenmektedir (Altınsapan ve Parla, 2004). Türbe moloztaşıyla inşa edilmiş, kesmetaş ile kaplanmıştır. Yapının birçok yerinde devşirme malzeme kullanılmıştır. Yapı, alt katta mumyalık ve üst katta geniş bir eyvan şeklinde medreseye açılan türbeden oluşmaktadır. Her iki katta sivri tonozla geçilmekte ve dıştan payandalarla desteklenmektedir. Üst kata avludan iki taraflı bir merdivenle çıkılmakta, mumyalık kısmına ise avludan geçilen bir kapıdan sonra merdivenle inilmektedir. Türbenin üst katında mihrap ve iki mazgal pencere bulunmaktadır. Medresenin ana eyvanı olan bu mekanın mescit olarak da kullanıldığı düşünülmektedir (Sözen, 1968). Türbeyi saçak altı ve kat hizası boyunca silmeler çevrelemektedir. Medrese, türbenin doğrultusunda uzanmış, günümüzde kapalı

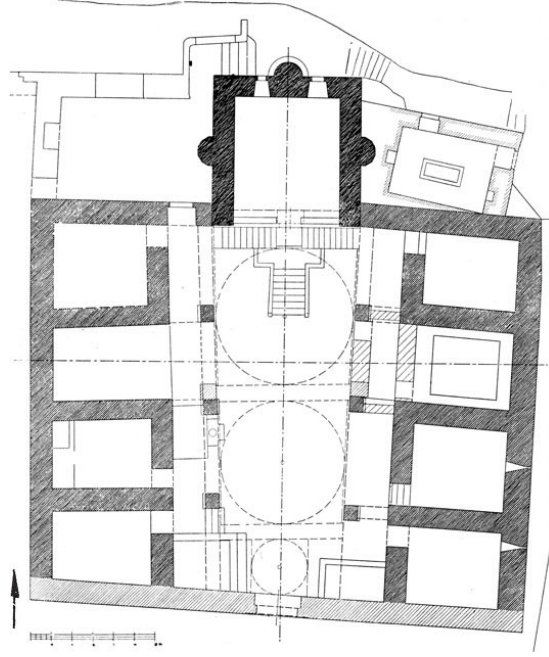
medrese planlı, moloztaş ve kesmetaş ile inşa edilmiş bir yapıdır. Yapının bazı kısımlarında devşirme malzeme kullanıldığı gibi kubbe ve tonozlarda tuğla kullanılmıştır. Yapıda süsleme bulunmamaktadır. Genel olarak bu medrese yapısı Anadolu’da farklı mekan organizasyonlarına sahip zaviyelerden biri olarak ele alınmaktadır (Kuban, 2002).

Şekil 4.27: Seyit Gazi Zaviyesi’nin Vaziyet Planı (<http://archnet.org/library/images>)

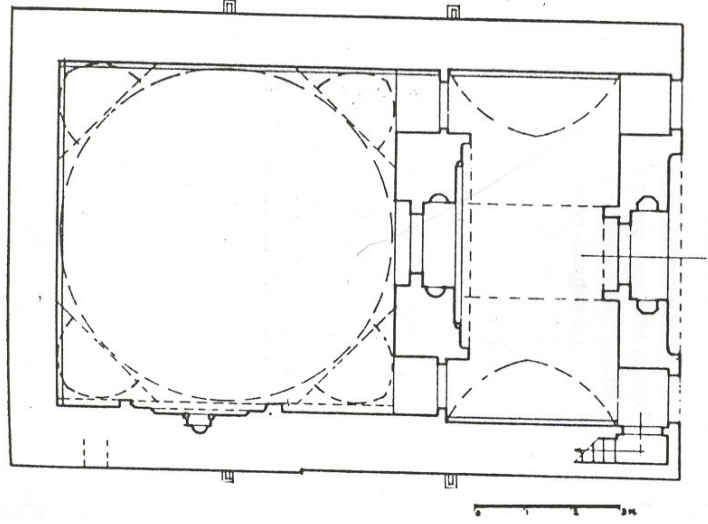

Şekil 4.28: Seyit Gazi Zaviyesi’nin Genel Görünümü
(<http://archnet.org/library/images>)

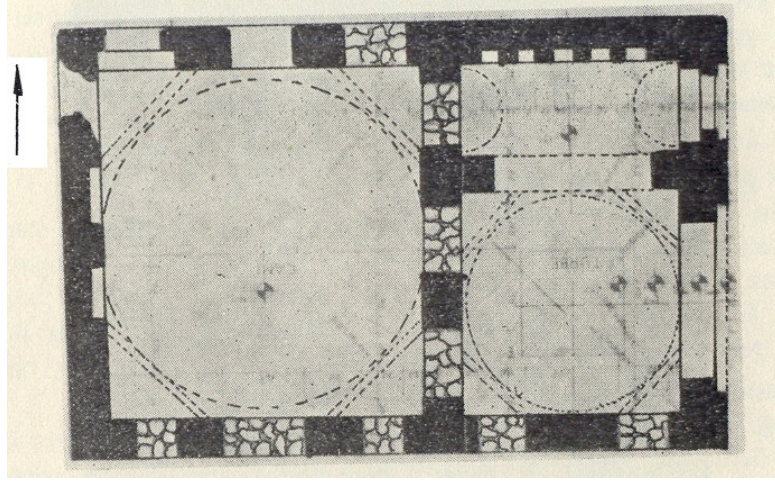
Şekil 4.29: Seyit Gazi Zaviyesi’nde Bulunan Medresenin Planı
(<http://archnet.org/library/images>)

Konya’da bulunan Taş Mescit (Hacı Ferruh Mescidi), Selçuklu mescitleri içinde önemli bir yer tutan ve Dilaver’in (1971) ‘mescit’ olarak ele aldığı yapılardan biridir. 1215 yılına tarihlenen yapı, doğu–batı doğrultusunda konumlanmaktadır ve kesmetaştan inşa edilmiştir (Şekil 4.30). Mescit, kubbe ile örtülmüş kare planlı ana mekan ve tonozla geçilmiş kapalı dikdörtgen bir mekandan oluşmaktadır. Dikdörtgen mekana portal şeklinde düzenlenmiş bir kapıdan girilmektedir. Bu portalin her iki yanında yüzeysel nişler içerisine alınmış pencereler ile mekanın güney duvarının içerisinde dama çıkmayı sağlayan bir merdiven bulunmaktadır. Kare mekana yine portal şeklinde düzenlenmiş bir kapıdan girilmektedir ve kapının her iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Kare mekanın güney duvarındaki mihrabında ve portalinde zengin taş işçiliği uygulanmıştır (Aslanapa, 2005).

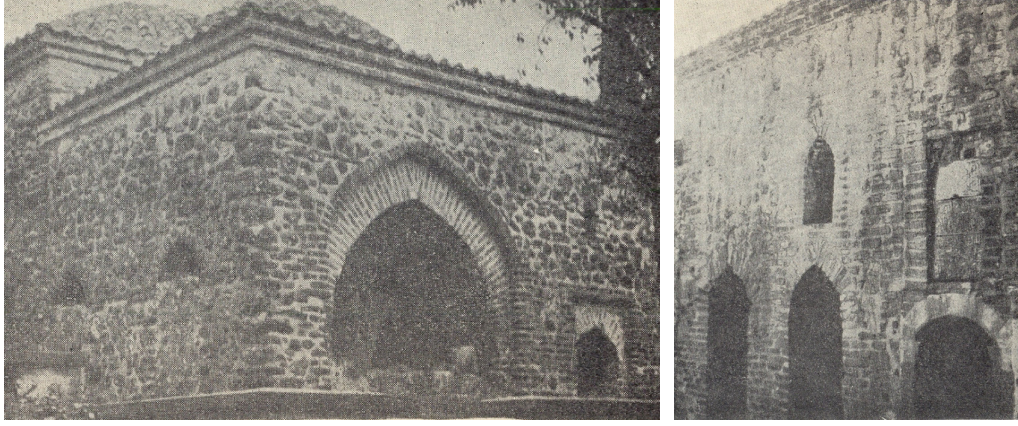

Şekil 4.30: Taş Mescit'in Planı (Dilaver,1971)

Alanya'da bulunan Akşabe Sultan Türbesi, 'türbe-mescit' olarak ele alınan yapılardan biridir (Dilaver, 1971). Türbe, 1230 yılında Akşabe Sultan için yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı yapı, İç Kale yakınlarındaki bir yamaçta doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır (Şekil 4.31). Türbe, içeride, dikdörtgen ve kare planlı iki mekana ayrılmaktadır. Yapının dikdörtgen mekanı, kubbe ile örtülmüş eyvan şeklindeki bir mekan ile kuzeyinde beşik tonozla geçilmiş ikinci bir mekandan oluşmaktadır. Her iki mekanda birbirlerine, dışarıya ve batıda kalan ana mekana açılmaktadır. Eyvan şeklindeki ilk mekanın dışarıyla olan bağlantısı büyük sivri bir kemerle sağlanmaktadır (Şekil 4.32). İlk mekanın içerisinde pencereler, ikinci mekanın kuzey duvarında da nişler bulunmaktadır. Üzeri kubbe ile geçilen kare mekan, yapının asıl türbe kısmını oluşturmaktadır. Kare mekanın içerisinde açıklıklar ve nişler bulunmaktadır. Yapı tamamen moloztaştan inşa edilmiş ve kemerler ile duvar bitimlerinde tuğla kullanılmıştır. Onarımlar geçiren yapıda çinilerin bulunduğu söylenmektedir (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 1, 1972).

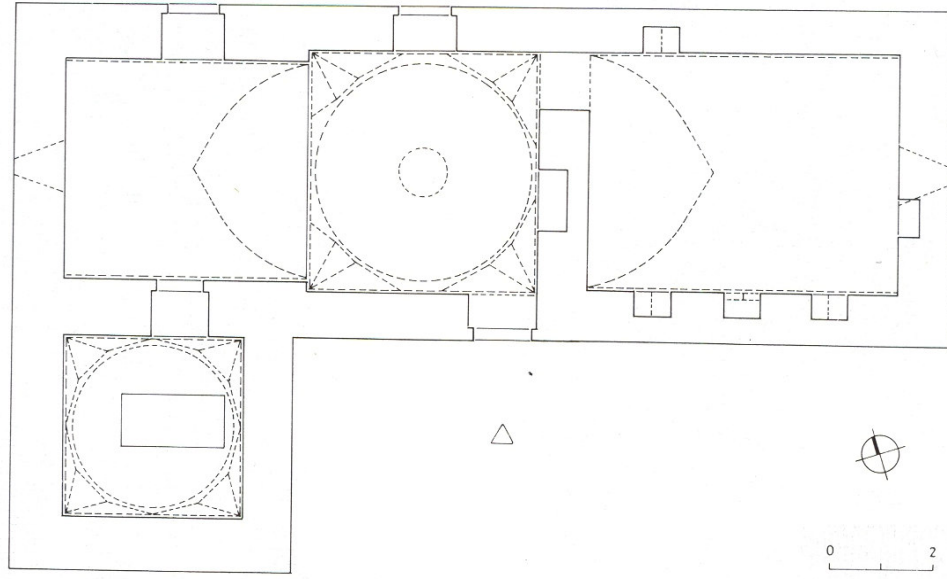
Şekil 4.31: Akşabe Sultan Türbesi'nin Planı
(Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 1, 1972)

Şekil 4.32: Akşabe Sultan Türbesi'nin Doğu ve Kuzey Cephesi Görünüşü
(Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 1, 1972)

Zâviye-i Meknun, Tokat'ın kuzey girişinde, doğu-batı doğrultusunda uzanmakta ve Sultan II. Mesud zamanında, 1284-1290 yıllarında inşa edildiği kabul edilmektedir (Emir, 1994). Zaviye, kubbeli kare mekan ile tonoz örtülü eyvandan oluşmuş ana bir mekan ve bu mekana bağlı bir oda ile türbeden oluşmaktadır (Şekil 4.33). Yapı moloztaştan inşa edilmiş, kubbe ve kemerlerde tuğla kullanılmış ve dıştan sıvanmıştır (Şekil 4.34). Zaviyeye kubbeli kare mekanın güneyinde bulunan bir kapıdan girilmekte ve mekanlar arası geçişler bu odadan sağlanmaktadır. Ana mekanda iki pencere ve türbeye açılan bir kapı bulunmaktadır. Tonoz örtülü diğer odada ise nişler vardır. Güney duvarının ortasındaki nişin sonradan doldurularak ocak nişi haline getirildiği kabul edilmektedir (Emir, 1994). Yapıdaki izlerden kapı

ve pencere açıklıklarında da bazı değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır. Türbenin kuzey duvarında bulunan kapının sonradan doldurularak mescit olarak kullanılan eyvanın mihrabı olarak düzenlendiği düşünülmektedir (Emir, 1994). Kubbe ile örtülü türbeye girişte yapının doğusuna sonradan açılan bir kapı ile sağlanmıştır. Yapının hemen hemen bütün iç duvarlarında ve pencerelerinde çiniler kullanılmıştır. Yapı, çiniler kullanılan bu iç mekan düzeniyle 13. yüzyıldan kalan diğer zaviyelerden ayrılmakta ve tek örnek olarak ele alınmaktadır (Emir, 1994)

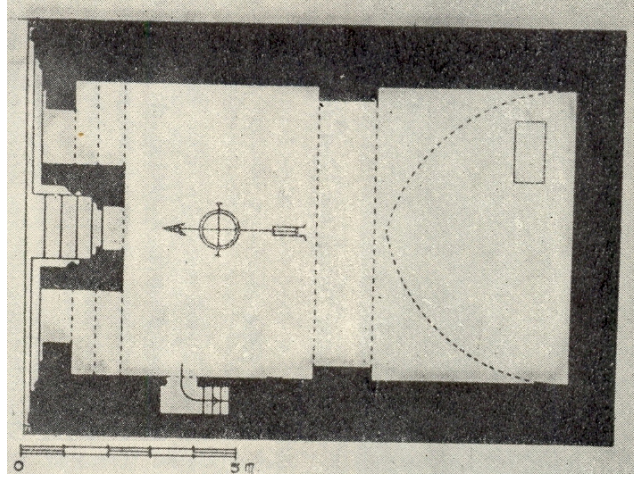

Şekil 4.33: Zâviye-i Meknun'un Planı (Emir, 1994)

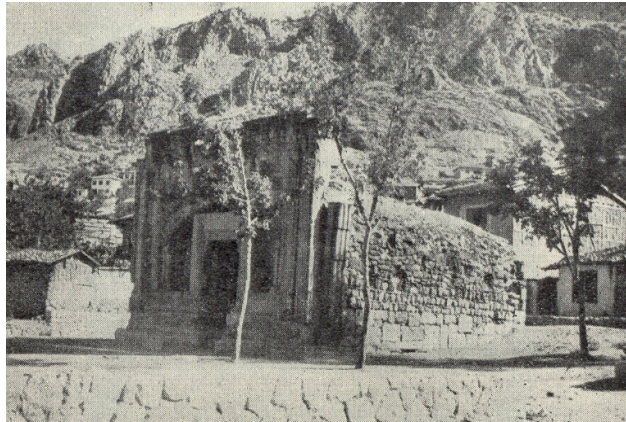

Şekil 4.34: Zâviye-i Meknun'un 1983'den Önceki Kuzey Cephesi Görünüşü ve Eyvanı (Emir, 1994)

Amasya’da bulunan Sultan Mesud Türbesi, Narlı Bahçe Mezarlığı’nın güneyinde, kuzey–güney doğrultusunda uzanmış bir şekilde konumlanmaktadır (Şekil 4.35). Selçuklu hükümdarlarından I. Mesud için yaptırılmış türbenin kitabesi bulunmamaktadır. Türbenin cephe düzeni diğer eyvan tipi türbe örneklerinden farklılık göstermektedir. Türbenin cephesi üç bölümlü olacak şekilde düzenlenmiştir (Şekil 4.36). Yapıyı arkasına alan bu cephe kesmetaştan diğer kısımları ise moloztaştan inşa edilmiştir. Türbenin kapısında mermer kullanılmıştır. Türbeye cephe düzeninin ortasında bulunan bir merdivenden girilmektedir. Ayrıca üzeri beşik tonozla geçilmiş olan yapının damına türbenin batı duvarının içerisinde bulunan bir merdivenle çıkılmaktadır. Türbenin cephesinde silmeler bulunmaktadır (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 1, 1972).

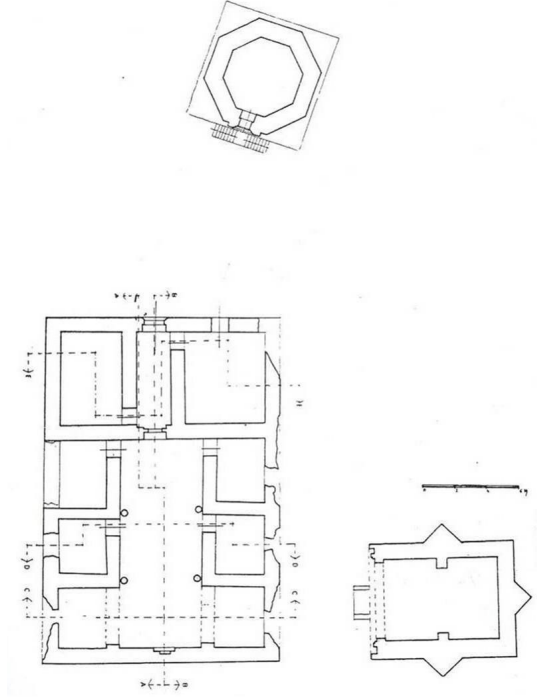

Şekil 4.35: Sultan Mesud Türbesi’nin Planı
(Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 1, 1972)

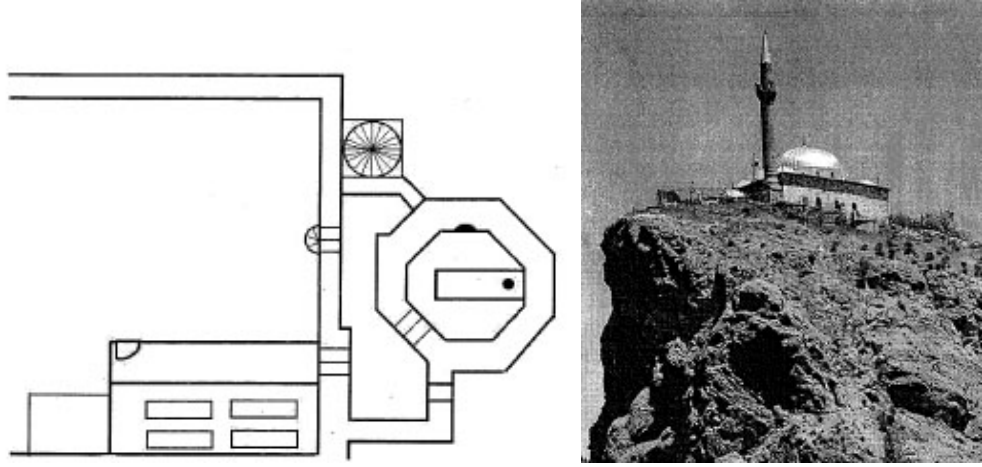
Şekil 4.36: Sultan Mesud Türbesi’nin Genel Görünümü
(Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 1, 1972)

Boyalıköy Hanikâhı, Afyon Karahisar yakınlarındaki Boyalıköy’de bulunmaktadır. Tekkelerin öncüsü olan bir hankâh olduğu düşünülen yapının 15. yüzyıldan itibaren bir Bektaşî tekkesi halini aldığı savunulmaktadır. Yapının ilk olarak ne zaman inşa edildiği bilinmemekle beraber Selçuklu dönemine tarihlenmektedir (Eyice, 1971). Yapı topluluğu, kuzey–güney doğrultusunda uzanmış dikdörtgen planlı bir ana yapı ve farklı konumlarda bulunan eyvan tipi ve sekizgen planlı iki türbeden oluşmaktadır (Şekil 4.37). Bu yapıların etrafının duvarlarla sınırlanmış olduğu ve çevresinde bir mezarlık olduğu düşünülmektedir (Eyice, 1971). Kapalı medrese planına sahip dikdörtgen yapı 15x22 m. boyutlarındadır ve farklı ölçülerdeki yontma taşlardan inşa edilmiştir. Kemerlerinde tuğla ve yapının birçok yerinde devşirme malzeme kullanılmıştır. Yapının içerisindeki taşlardan yapılmış mozaik süsleme dikkat çekmektedir. Ayrıca devşirme malzemelerde de pek çok süsleme görülmektedir. Eyvan tipi türbe, hanikâhın doğusunda bulunmaktadır. Tuğladan yığma olarak inşa edilmiş yapı yontma taşlarla kaplanmıştır. Eyvan tipi türbenin alt katında mumyalık, üst katında iki taraftan merdivenlerle çıkılan türbe–mescit mekanı bulunmaktadır. Türbenin üzeri tuğladan yapılmış beşik bir tonozla geçilmiştir. Yapı dıştan payandalarla desteklenmiştir. Yapının mumyalığında ince bir sıva tabakası ile kırmızı boyalı derz taklidi süslemeler bulunmaktadır. Ayrıca türbenin dışardan silmelerle çevrildiği anlaşılmaktadır (Eyice, 1971). Sekizgen planlı diğer türbe ise hankâhın kuzeyinde bulunan, iki katlı, değişik renkli kesmetaşlardan inşa edilmiş bir yapıdır. Türbenin mumyalığına iki taraflı bir merdivenle inilmekte, üst katına yine iki taraflı bir merdivenle çıkılmaktadır. Türbenin külah eteğinde ve kapısında geometrik süsleme ile dış duvarlarında yüzeysel nişler bulunmaktadır.

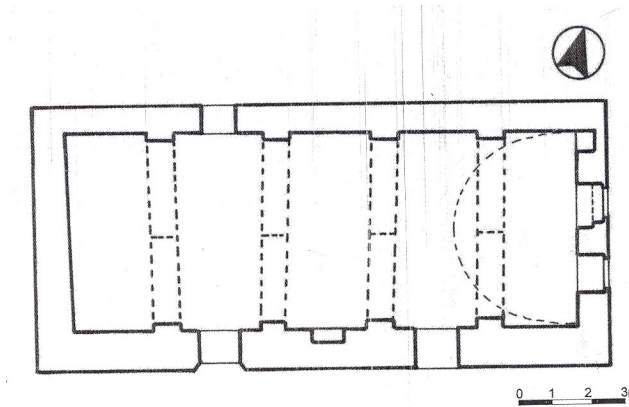
Şekil 4.37: Boyalıköy Hanıkâhı'nın Vaziyet Planı (Eyice, 1971)

Abdülvehhab Gazi Tekkesi, Sivas'ın kuzeydoğusunda bulunan Akkaya Tepesi mevkiinde, halkın 'Yukarı Tekke' diye adlandırdığı kayalığın uç noktasında konumlanmaktadır (Şekil 4.38). Vakıf kayıtlarından, günümüzdeki Abdülvehhab Gazi Türbesi ve camisinin yanında bulunan bir zaviye yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze zaviyeden geriye herhangi bir yapı kalıntısı kalmamıştır. Zaviyenin türbe ve mescidinin olduğu bilinmektedir (Yasak, 2004). Zaviyenin ilk olarak ne zaman inşa edildiği bilinmemekle beraber türbenin ilk vakıf kayıtlarına 1325 yılında rastlanmaktadır (Çelik, 1992). Türbe şehre hakim bir bakış açısına sahiptir ve doğusunda günümüzde de defin yapılan şehrin mezarlığı bulunmaktadır. Türbenin inşa tarihi bilinmemekte ve 1495 yılında yapılan cami ile yenilendiği düşünülmektedir (Yasak, 2004). Sekizgen planlı türbe, kesmetaşlardan inşa edilmiş ve üzeri sonradan kurşun bir kubbe ile örtülmüştür. Türbenin iç duvarlarında yüzeyel nişler ve güneyinde mihrap bulunmaktadır. Türbenin orijinalinde kubbe ve kubbe altı kısımlarında, Selçuklu çinileri ve Osmanlı dönemine ait süslemeler bulunduğu bilinmektedir (Yasak, 2004). Abdülvehhab Gazi'ye ait sandukanın üzeri Selçuklu dönemine ait çinilerle kaplıdır.

Şekil 4.38: Abdülvehhab Gazi Tekkesi'nin Planı ve Genel Görünümü (Yasak, 2004)

Melegazi Türbesi, Eskişehir Doğançayır Köyü'nün güneydoğusundaki bir tepede doğu–batı doğrultusunda uzanmaktadır. 14. yüzyıla tarihlenen dikdörtgen planlı türbe, eski bir yapı kalıntısının üzerine tek katlı olarak moloztaştan inşa edilmiştir (Altınsapan ve Parla, 2004) (Şekil 4.39, 4.40). Yapıda tuğla ve devşirme malzeme kullanılmış, iç duvarlarına sıva yapılmıştır. Üzeri sivri tonozla örtülmüştür. Türbenin güney ve kuzey duvarında pencere, doğu duvarında ise bir pencere ve kapı bulunmaktadır. Yapının güney iç duvarında ise bir mihrap nişi ile doğu duvarında bir niş daha bulunmaktadır. Yapı, içeride dört kemer ayağı ile desteklenmiş ve duvar kenarları bir seki ile çevrelenmiştir. Yapının ortasında doğu–batı doğrultusunda uzanmış sanduka bulunmaktadır. Kapı ve pencerelerin, yapıdaki açıklıklara sonradan doldurularak oturtulduğu düşünülmektedir (Altınsapan ve Parla, 2004). Türbenin iç duvarlarında kartuş içine alınmış ayetler ile bitkisel motifli kalemişi süslemeler bulunmaktadır.

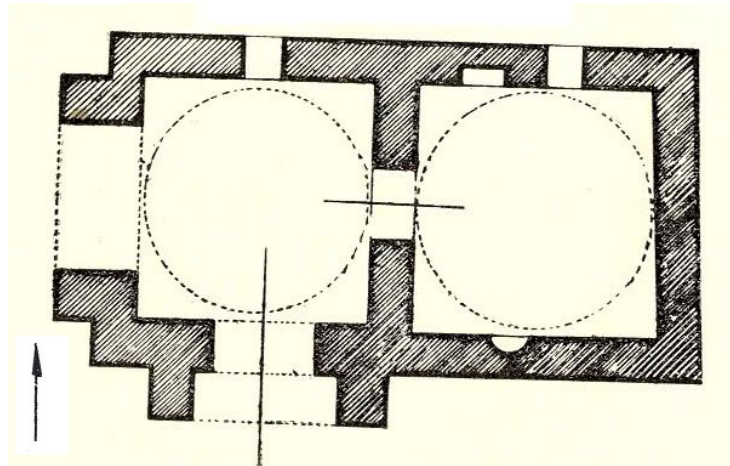

Şekil 4.39: Melegazi Türbesi'nin Planı (Altınsapan ve Parla, 2004)

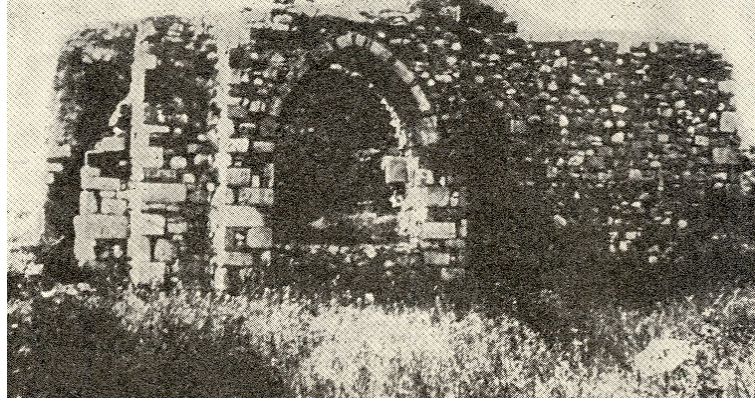

Şekil 4.40: Melegazi Türbesi'nin Güneydoğu Cephesi Görünüşü
(Altınsapan ve Parla, 2004)

Aydın'da bulunan Balat Hanikâhı, Miletos Tiyatrosu'nun doğusunda, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. 15. yüzyılın başlarında Menteşeoğullarından İlyas Bey tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Dıştan dikdörtgen planlı hankâh, moloztaşla inşa edilmiştir (Şekil 4.41). Yapıda devşirme malzeme de kullanılmıştır. Yapı içeride kare planlı iki mekandan oluşmaktadır. Doğu mekanına batı mekanından geçilen bir açıklıkla girilmekte ve içeride mihrap, niş ve dışarıya açılan bir açıklık bulunmaktadır. Batı mekanına ise batı ve güney duvarlarının dışarıya bir eyvan gibi çıkıntı yapan açıklıklarından girilmektedir (Şekil 4.42). Mekanın kuzey duvarında küçük bir açıklık daha bulunmaktadır. Büyük açıklıklar sivri kemerle geçilmiştir. Hankâhın üst örtüsü yıkılmış olsa da pandantif izlerinden her iki mekanında kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 1, 1972).

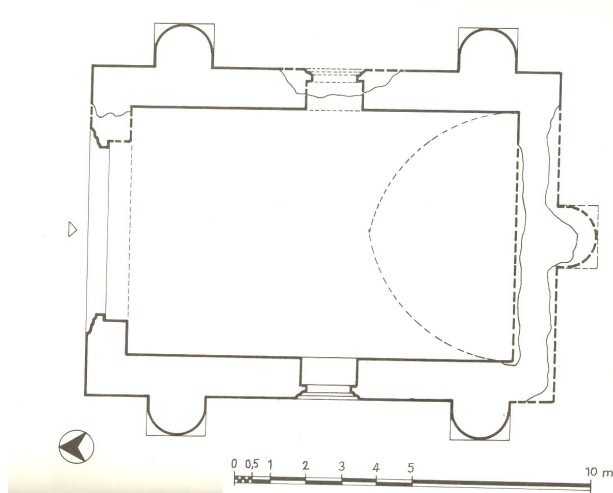

Şekil 4.41: Balat Hankâhı'nın Planı
(Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 1, 1972)

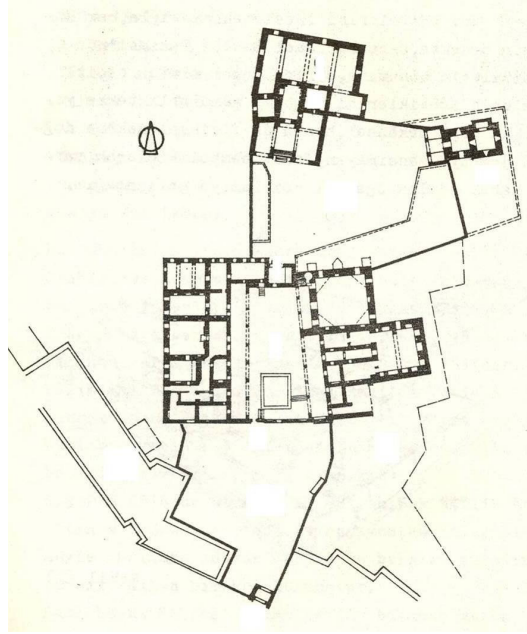
Şekil 4.42: Balat Hankâhı'nın Güney Cephesi Görünüşü
(Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 1, 1972)

Bitlis'de bulunan Şemsiye Camisi, Gökmeysan mahallesindeki yapı topluluğunun bir parçası olarak ele alınmaktadır. 15. yüzyılda inşa edildiği düşünülen yapı kuzey-güney doğrultusunda uzanmıştır ve eyvan planlıdır (Şekil 4.43). Günümüze temelleri ile doğu ve batı duvarlarının bir kısmı kalan cami yığma olarak inşa edilmiştir. Dıştan payandalarla desteklenen caminin üst örtüsü sivri tonozdur. Caminin batı duvarındaki kuzey payandasının, yakındaki diğer bir yapının eyvanıyla birleştiği yapıdaki izlerden anlaşılmaktadır. Caminin mihrabı yıkılmıştır. Yapının doğu ve batı duvarında birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencerelelere silmeler yapılmış ve geometrik süslemelerle çevrelenmiştir (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 2, 1977).

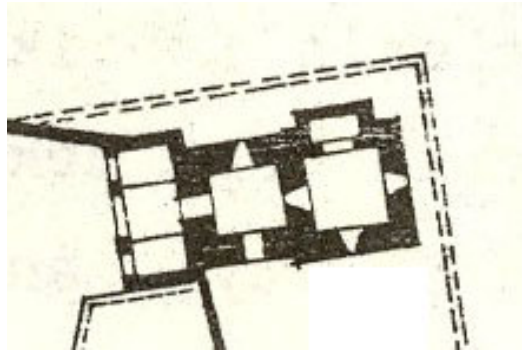

Şekil 4.43: Şemsiye Camisi'nin Planı
(Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 2, 1977)

Kırşehir Hacı Bektaş Tekkesi içinde bulunan Balım Sultan Türbesi (Evi), Bektaşiliğin ikinci piri olarak kabul edilen Balım Sultan adına kurulan özel bir yapıdır (Doğan, 1977) (Şekil 4.44). Türbe Balım Sultan'ın ölümünden sonra 1519'da Dulkadiroğulları Beyi Şehsuvar Ali tarafından yaptırılmıştır. Tekkenin üçüncü avlusunun doğu tarafında bulunan türbe, doğu-batı doğrultusunda uzanmış, içten kare, dıştan sekizgen planlı bir türbe ile batısında bulunan kare mekandan oluşmaktadır (Şekil 4.45). Yapıya 3 revaklı bir giriş bölümünden girilmektedir. Kesmetaştan yapılmış türbenin içinde ve duvarlarında kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Türbenin kuzeyinde bulunan geniş nişin içerisinde Kalendar Şah'ın mezarı vardır. Türbe ve cami arasında bulunan mezarlıkta tekkeye hizmet etmiş 40'a yakın Bektaşî babasının mezarı bulunmaktadır.

Şekil 4.44: Hacı Bektaş Tekkesi'nin Vaziyet Planı (Doğan, 1977)

Şekil 4.45: Balım Sultan Türbesi'nin Planı (Doğan, 1977)

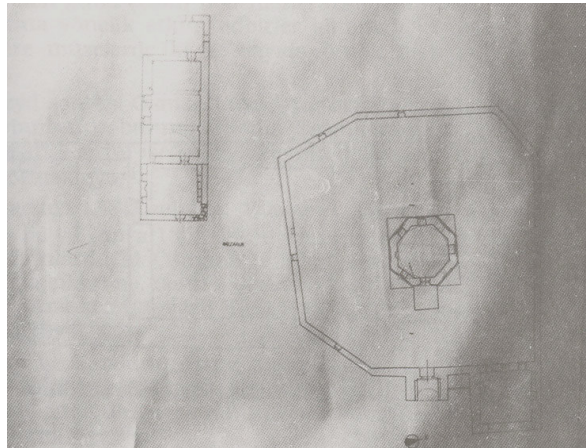
Abdurrahman Gazi Zaviyesi, Erzurum'un güneydoğusunda bulunan Eğerli Dağı'nın yamacında konumlanmaktadır (Şekil 4.46). Abdurrahman Gazi'nin kim olduğu tam açıklık kazanmamış olsa da 1529 yılındaki vakıf kayıtlarında Abdurrahman Gazi Zaviyesi'nden bahsedilmektedir (Konyalı, 1960). Günümüzde ise tepede, türbe ve camiden başka yapı bulunmamaktadır. Türbenin ilk olarak ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. Fakat türbenin zaviyenin kuruluşundan bu yana var olduğu ve zaviyenin bir de mescidi olduğu düşünülmektedir (Konyalı, 1960). Şehre hakim bir konumda inşa edilmiş türbe, 1796 yılında cami yaptırılırken yenilenmiştir. Türbe, ortası kemerli iki kubbeden oluşmaktadır ve türbeye camiden girilmektedir (Çelik, 1997). Türbenin ve caminin mimari bir özelliği yoktur.

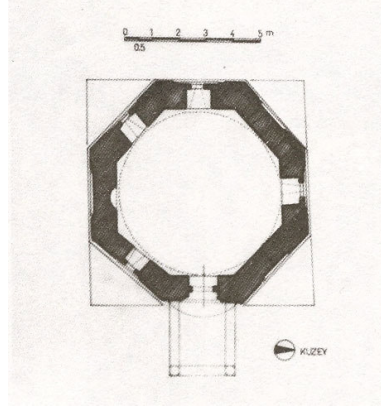
Şekil 4.46: Abdurrahman Gazi Zaviyesi'nin 1960'daki ve Günümüzdeki Durumu (Konyalı, 1960)

Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi, Kayseri'nin Havadan Köyü'nün kuzeybatısında, günümüzde mezarlık olan ve halk arasında 'Tekke Salanı' olarak bilinen yerde doğu-batı doğrultusunda konumlanmaktadır. İlk vakıf kayıtlarına Fatih Sultan Mehmet döneminde rastlanan tekkenin, ne zaman inşa edildiğine dair bilgi veren bir kitabe bulunmamasına karşın mimari özelliklerinden bir Osmanlı yapısı olduğu düşünülmektedir (Özbek, 1995). Tekke, birbirlerinden farklı konumlarda bulunan türbe, aşhane ve mescitten oluşmaktadır (Şekil 4.47). Türbe, duvarlarla sınırlandırılmış bir alanın ortasındadır. Sekizgen planlı türbe, farklı renklerdeki kesmetaşlardan inşa edilmiş ve kubbe ile örtülmüştür (Şekil 4.48). Türbenin kapısının üstünde bazı kemer başlangıç izleri bulunmaktadır. Bu nedenle türbenin önünde, önceden, tonoz örtülü bir giriş mekanı olduğu düşünülmektedir (Özbek, 1995). Türbenin dört cephesinde birer pencere ve güney duvarında bir mihrap nişi yer almaktadır. Türbenin dış duvarlarında yüzeysel nişler, kapıyı, pencereleri ve

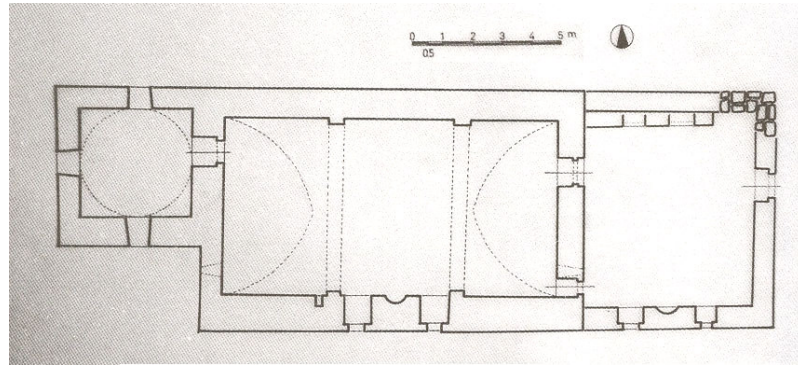
kubbe altını çevreleyen silmeler ve pencere alınlıklarında farklı motifli süslemeler bulunmaktadır. Türbeyi sınırlandıran doğu duvarında, türbe alanına asıl girişi vurgulayan eyvan şeklinde düzenlenmiş portal ile kuzeydoğusunda bir aşhane bulunmaktadır. Aşhanenin ilk yapım aşamasında inşa edildiği düşünülmektedir (Özbek, 1995). Kare planlı yapının üst örtüsü, ahşap kirişler üzerine yapılmış toprak damdır. Yapının içerisinde ocak, nişler ve pencereler bulunmaktadır. Kapı ve pencere kenarlarında bordür süslemeler vardır. Mescit ise türbeyi sınırlandıran duvarın dışında, genel vaziyet planının güneyindedir. Dikdörtgen planlı mescit, doğu-batı doğrultusunda uzanmakta ve üç mekandan oluşmaktadır (Şekil 4.49). Mescidin doğusundaki ilk mekanın üstü açık bir giriş kısmı olduğu ve yapıya sonradan eklendiği düşünülmektedir (Özbek, 1995). Bu mekanın güney duvarında bir mihrap nişi ve iki yanında birer pencere ile kuzey duvarında nişler bulunmaktadır. Mescidin asıl kısmını oluşturan ikinci mekana, batıda bulunan bir kapıdan girilmektedir. İkinci mekan içerde iki payanda ile desteklenmiş, kesmetaş ve yer yer moloztaşıyla inşa edilmiştir. Günümüzde üst örtüsü yıkılmış olan mekanın sivri tonozla geçildiği anlaşılmaktadır. Mekanın güney duvarındaki mihrabın her iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Mekanın iç duvarları sıva üzeri beyaz badana ile boyanmıştır. Mekanın duvar bitim hizalarında silmeler bulunmaktadır. Üçüncü mekana ikinci mekandaki bir kapıdan geçilir. Üçüncü mekan, içerisinde dört mezarın bulunduğu kare planlı bir türbedir. Mekanın diğer üç duvarında pencereler bulunmaktadır ve üzeri kubbe ile örtülmüştür.

Şekil 4.47: Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi'nin Vaziyet Planı (Özbek, 1995)

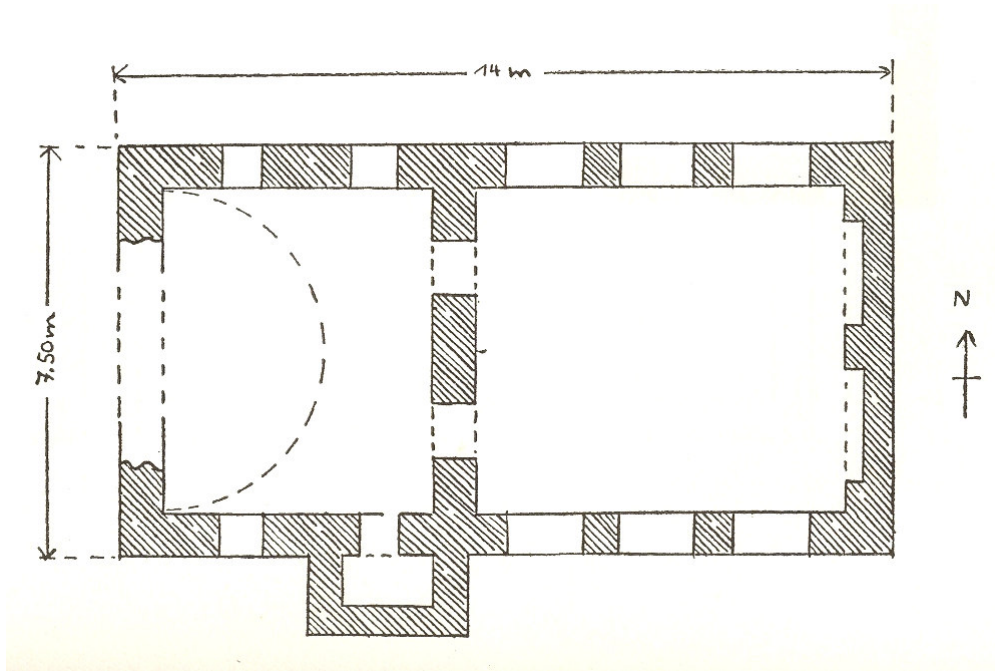
Şekil 4.48: Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi Türbesi'nin Planı (Özbek, 1995)

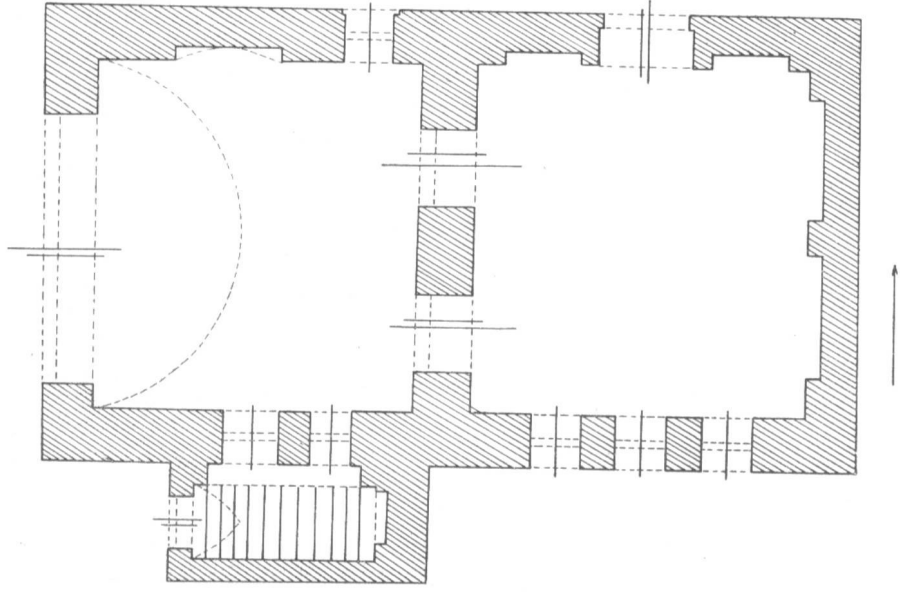
Şekil 4.49: Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi Mescidi'nin Planı (Özbek, 1995)

5. YAPININ ÖZGÜN DURUMUNA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

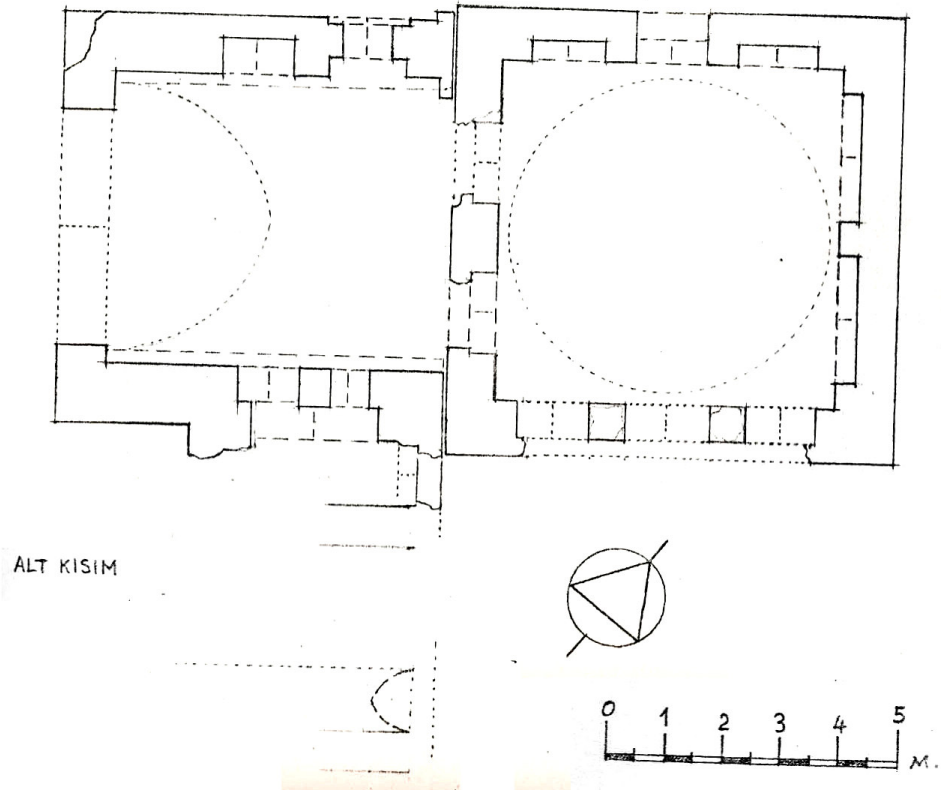
Köşk yapısının özgün durumunu ortaya koyabilmek için yapının 1984–1991 yıllarındaki durumu değerlendirilmiş, 1992 yılındaki onarımından önceki plan krokileri ve fotoğrafları ile doğu ve batı mekanı hakkında yapılmış yorumlar göz önünde bulundurulmuştur. Yapının 1992 yılı öncesi kaynaklarda var olan plan şemaları ile günümüzdeki plan şeması genel olarak aynıdır (Şekil 5.1, 5.2, 5.3, 5.4). Yapının en detaylı plan krokisi ve fotoğrafları Çetintürk'ün (1986) kaynağından ve Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden elde edilen belgelerden sağlanmıştır. Erdmann'ın (1959), Konyalı'nın (1974) ve Görür'ün (1991) kaynaklarında yayınlanan plan krokileri ile diğer kaynaklardaki veriler de yapıya ilişkin kararların alınmasında ışık tutmuştur. Yapı, Anadolu'da bulunan 12.–15. yüzyıllardaki köşk ile zaviye ve benzeri nitelikli yapılarla karşılaştırılarak, yapının kullanım evreleri, işlevi ve inşa tarihi saptanmaya çalışılmıştır.

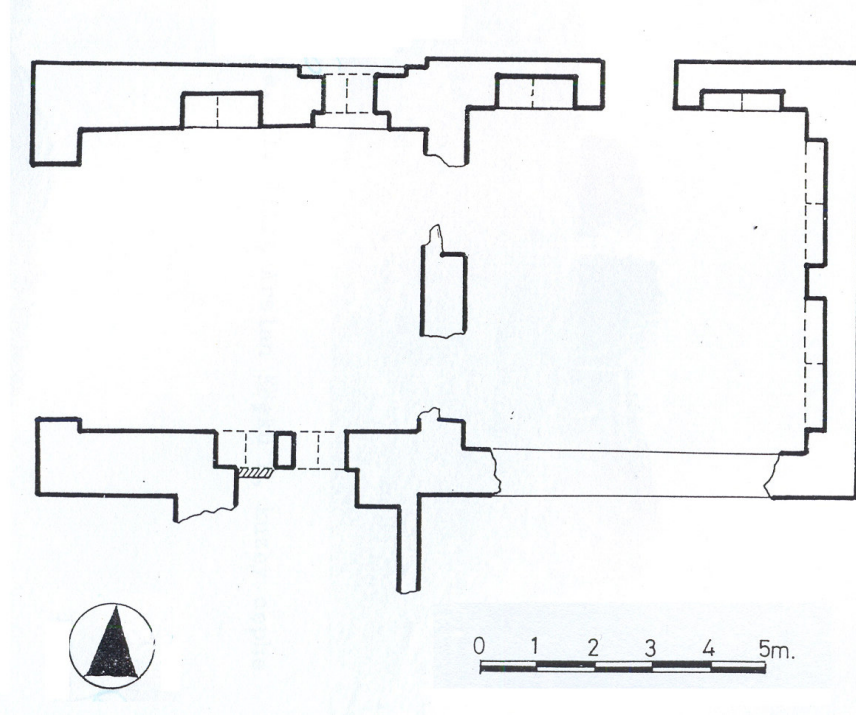
Şekil 5.1: Erdmann'ın Plan Krokisi (Erdmann, 1959)

Şekil 5.2: Özcan'ın Plan Krokisi (Konyalı, 1974)

Şekil 5.3: Çetintürk'ün Plan Krokisi (Çetintürk, 1986)

Şekil 5.4: Görür'ün Plan Krokisi (Görür, 1991)

Yapının 1984 yılındaki plan krokisinde ve eski fotoğraflarında, doğu mekanının kuzey iç cephesinin ortasında (D1) bir açıklık bulunur. Bu açıklığın üzerindeki duvar yukarıya doğru devam etmekte ve duvar bitim hizasında kemer ile sonlanmaktadır. Kemerin üst kısmı yıkılmıştır (Şekil 5.3, 5.5). Duvardaki izlerden anlaşıldığı kadarıyla açıklık, sivri kemerli bir nişin içerisindedir. Nişin içi sıvalıdır. Kuzey duvarının dış yüzü, doğu taraftaki açıklığa doğru az bir girinti yapmaktadır. Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla girinti yapan bu yüzey sıvalı değildir. Açıklığın bulunduğu nişin doğu tarafında kalan duvar kalıntısının bir kısmı da aşağıdan yukarıya doğru yıkılmıştır. Özcan (Konyalı, 1974), bu açıklığın kapı olduğunu belirtmektedir. Görür'de (1991) bu açıklığın bir kapı olduğunu desteklemektedir. Önge (1978) ise orta nişte bulunan ahşap dikme izlerinden burada bir pencere olduğunu ve bu nişinde pencereyi üstten çevrelediğini yazmaktadır.

Açıklığın bulunduğu nişin her iki yanında birer niş daha bulunmaktadır. Açıklığın bulunduğu niş ile batısında bulunan niş aynı derinlikte ve yaklaşık olarak aynı genişliktedir. Doğuda bulunan nişin derinliği diğer ikisine göre daha azken genişliği daha fazladır. Her iki nişinde üstü yıkıktır. Duvardaki izlerden anlaşıldığı kadarıyla nişler sivri kemerle geçilmiştir. Kemerli oluşturan düzgün taş parçaları, biri büyük biri küçük olacak şekilde örülmüştür. Batıdaki nişin büyük bir kısmı sıvalıdır. Batı

nişinin içinde, kemer başlangıç hizasının hemen altında, niş yan yüzeyine kadar düz devam eden uzun bir çizgi görülmektedir. Derinliği olan bu çizginin ne zaman, nasıl ve ne için yapıldığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Şekil 5.5, 5.12). Doğudaki nişin sadece üst kısımlarında sıva parçaları kalmıştır ve doğu tarafını oluşturan duvar parçalarının yarısı aşağıdan yukarıya doğru yıkılmıştır. Bu üç niş birbirlerine benzemekte ve alt hizaları görülmemektedir. Erdmann'ın (1959) krokisinde kuzey iç cephesinde bulunan nişler, açıklık olarak ele alınmış ve bu açıklıkların balkona açılabilceği belirtilmiştir (Şekil 5.1).

Şekil 5.5: Doğu Mekanının Kuzey İç Cephesi (D1) (Çetintürk, 1986)

Doğu mekanının doğu iç cephesinde (D2) genişlikleri ve derinlikleri aynı olan birbirine eş iki niş bulunmaktadır. Bu nişlerin üstü sivri kemerle geçilmiştir ve sağlam durumdadır (Şekil 5.6). Nişlerdeki kemer örgüsü de düzgün taşların birinin büyük birinin küçük sıralanmasıyla oluşmuştur. Nişlerdeki sıva parçalarının büyük bir kısmı dökülmüştür ve duvar örgüsü görülebilmektedir. Kuzey duvarında bulunan doğu nişindeki taşlar ile doğu duvarında bulunan nişlerde kullanılan taşların çeşidi farklıdır. Taşların araları kalın beyaz harç ile doldurulmuştur. Duvara da kalın bir harç tabakası üzerine beyaz kireç harcı ile sıva yapıldığı anlaşılmaktadır. Kuzey nişinin kuzeyinde kalan duvar parçasının yarısı aşağıdan yukarıya doğru yıkılmıştır ve nişlerin alt hizası görülememektedir.

Şekil 5.6: Doğu Mekanının Doğu İç Cephesi (D2) (Çetintürk, 1986)

Doğu mekanının güney iç cephesinde (D3) iki tane ayak kalıntısı ile doğu ve batı yönünde devam eden duvarın parçaları bulunur. Bu iki ayak kalıntısından doğudaki, batıdakine göre daha yüksektir. Bu yükselen kısım, kaideye oturan sütunun bir parçası gibidir (Şekil 5.7). Ayakların derinliği duvarın derinliğinden daha azdır ve batıdaki ayağın ön yüzeyi sıvalıdır. 1984 yılında yapının içi toprakla dolu olduğu için ayakların nereye oturduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Çetintürk'ün krokisinden anlaşıldığı kadarıyla bu iki ayak, duvarda üç niş oluşturmaktadır (Şekil 5.3). Bu üç niş, doğu mekanındaki diğer nişlere göre daha derindir ve ortadaki niş diğer iki nişe göre daha geniştir. Elde edilen fotoğraflarda, doğuda ve batıda kalan nişlerin yan duvarları görülmektedir. Temiz bitişler sunan bu yan duvarlarda kemer başlangıç hizaları bulunmaktadır ve diğer niş kemer başlangıçlarıyla aynı özellikleri göstermektedir (Şekil 5.8). Buradaki nişlerinde sivri kemerle geçildiği düşünülebilir. Nişlerin yan yüzeyleri ile güney iç cephesinin duvarları sıvalıdır. Nişlerin sıvalı olduğu yüzey belli bir derinlikte sonlanmakta ve doğu-batı doğrultusunda devam eden duvarın kalıntıları başlamaktadır. Bu kalıntılar sıvalı değildir ve doğu ve batı nişinin arkasını kapatacak şekilde örülmeye başlamıştır. Duvarın büyük bir kısmının yıkılmış olmasından dolayı ortadaki nişin arkasının duvarla örülü olup olmadığı tam olarak anlaşılamamaktadır. Erdmann'ın (1959) ve Özcan'ın (Konyalı, 1974) krokilerinde bu cephede bulunan üç niş, birbirine eş üç açıklık şeklinde ele alınmıştır (Şekil 5.1, 5.2). Erdmann (1959) bu açıklıkların balkona açıldığı söylemektedir. Özcan (Konyalı, 1974) ise bu açıklıkların pencere olarak göstermiştir. Önge (1978),

doğu ve batı nişlerinin pencereleri, ortada kalan nişin ise büyük bir ihtimalle giriş kapısını çevrelediğini düşünmektedir. Ayrıca kapının profili bir söve içine alındığını yazmaktadır. Çetintürk (1986) ise ortadaki nişi daha geniş olarak göstermekte ve mekanın ana girişinin bu duvar üzerinde olması ihtimalinin yüksek olduğunu savunmaktadır (Şekil 5.3).

Şekil 5.7: Doğu Mekanının Güney İç Cephesinin Kalıntı Durumu (D3)
(Çetintürk, 1986)

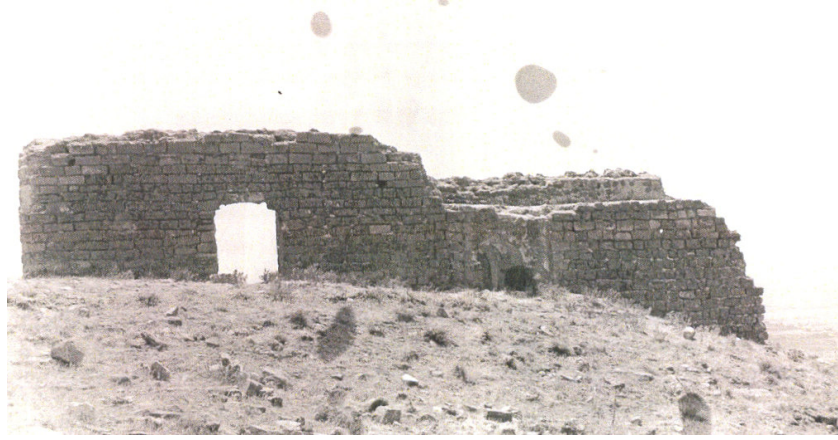
Şekil 5.8: Doğu Mekanının Güney İç Cephesindeki Batı Nişinin Kalıntısı (D3)
(Çetintürk, 1986)

Plan krokilerinde, batı duvarında (D4) kemerle geçilmiş iki niş vardır. Sivri kemerli güney nişi arka duvarının büyük bir kısmı yıkılmıştır ve içerisinde kemer başlangıç hizaları görülmektedir. Kuzey nişinin de sivri kemerle geçildiği görülmekte ve yan yüzeylerinde duvar kalıntıları bulunmaktadır (Şekil 5.9, 5.15, 5.16). Nişlerin yan yüzeyleri temiz bitişler sunmaktadır ve batı duvarının büyük bir kısmında olduğu gibi sıvalıdır. Nişlerin kemer kısımları doğu mekanındaki diğer nişlerin kemer örüm tekniği ile aynı özellikleri göstermektedir. Önge (1978) burada bulunan nişlerinde, ahşap dikme izlerine dayanarak, pencereleri çevrelediğini düşünmektedir. Ayrıca doğu mekanın zeminin moloztaşlarla kaplı olduğunu ve görünür izlerin mekanın altında bir kat daha olma ihtimalini kuvvetlendirdiğini belirtmektedir. Çetintürk (1986) ise doğu mekanının bu duvar ile batı mekanına yaslandığını belirterek, mekanların içinin toprak dolu olması nedeniyle iki mekan arasındaki geçişi açıklayamamaktadır. Fakat yapının bir yamaca yaslı konumuna ve zemindeki izlere dayanarak, iki mekan arasında kot farkı olduğunu ve doğu mekanının iki katlı olduğunu savunmaktadır.

Şekil 5.9: Doğu Mekanının Batı İç Cephesindeki Güney Duvar Kalıntısı (D4)
(Çetintürk, 1986)

Doğu mekanına dışarıdan bakıldığında, kuzey dış cephesinin ortasında (D5) bir açıklık bulunmaktadır. Açıklığın batı yanı daha temiz bir çizgi ile sonlanırken, doğu yanı daha girintili çıkıntılıdır. Açıklığın üst kısmı basık bir kemerle geçilmiş gibidir (Şekil 5.5, 5.10). Kuzey duvarının dış cephesi sıvalı değildir. Duvar örgüsünü oluşturan taşların çeşidi duvar bitim hizasında değişmekte ve boyutları büyümektedir.

Şekil 5.10: Doğu Mekanının Kuzey Dış Cephesi (D5, B5) (Çetintürk, 1986)

Doğu mekanının doğu duvarı (D6), 1984'deki fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla yıkılmamıştır ve sağır duvardır (Şekil 5.6, 5.11). Mekanın güney dış cephesinde (D7) ise doğu ve batıda kalan duvar parçaları ile açıklığı üç parçaya bölen ayak kalıntıları bulunmaktadır. Doğudaki duvar parçası yüzeyinin bir kısmı yıkılmıştır. Bu duvar parçasının iç kısmında bir kemer başlangıç hizası vardır. Ayaklar toprağın içinden çıkan parçalar halinde yükselmektedir. Fakat batı ayağının batı duvarına doğru devam eden kısmında toprak seviyesinden yaklaşık 15–20 cm. yükselen bir duvar parçası bulunmaktadır. Batıdaki duvar parçasında da bir kemer başlangıç hizası görülmektedir (Şekil 5.12, 5.21). Güney duvarının dış yüzeyi sıvalı değildir. Doğu mekanının üst örtüsü tamamen yıkılmıştır ve duvar bitim hizaları farklılıklar göstermektedir. Önge (1978) mekanın üst örtüsüne ilişkin hiç bir ize rastlamazken, Çetintürk (1986) mekanın kare oluşu ve duvarlarının kalınlığı nedeniyle kubbe ile örtülü olabileceğini söylemektedir.

Şekil 5.11: Doğu Mekanının Doğu Dış Cephesi (D6)
(Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1989)

Şekil 5.12: Doğu Mekanının Güney Dış Cephesinin Kalıntı Durumu (D7)
(Çetintürk, 1986)

Yapının 1984 yılındaki krokisinde ve fotoğraflarında, batı mekanının kuzey iç cephesinde (B1), batı mekanının doğu mekanından ayrıldığı yerde duvar yüksekliği boyunca devam eden bir duvar kalıntısı ile kemerle geçilmiş bir açıklık ve kemerle geçilmiş bir niş bulunur (Şekil 5.3, 5.13, 5.14, 5.15). Günümüzde bulunmayan bu duvar kalıntısının ne amaçla yapıldığı bilinmemekle beraber bir nişin parçası gibi görülmektedir. Kuzey duvarının doğusundaki sivri kemerle geçilmiş açıklık dikdörtgen bir çerçevenin içine yerleştirilmiştir. Dikdörtgen çerçevenin hemen batısında bulunan nişte sivri kemerle geçilmiştir. Batı mekanının sivri kemerlerinde kullanılan taşlar, doğu mekanının kemerlerinde kullanılan taşlardan daha ince ve uzundur. Kuzey duvarında bulunan nişin ve çerçevenin genişliği de aynıdır. Yapının içi toprak dolu olduğu için nereye oturdukları anlaşılmamaktadır. Dikdörtgen çerçevenin bittiği yerde duvar dışarıya doğru çıkıntı yapmakta ve duvar bitim hizasına kadar yükselmektedir. Bu çıkıntı yapan duvar tüm kuzey iç cephesi boyunca uzanmakta ve alt kısmında yer yer açılmış yuvarlak boşluklar bulunmaktadır. Çıkıntı yapan duvar yüzeyinin, dikdörtgen çerçevenin üstünde kalan kısmının bir bölümü yıkılmıştır. Yapılan onarım sırasında bu kısım doldurulmuştur. Elimizdeki fotoğraflardan elde edilen bilgilere göre kuzey duvarının beden kısmında kullanılan taşlar ile beden duvarından çıkıntı yaparak, duvar bitim hizasına kadar yükselen duvarda kullanılan taşlar arasında farklılıklar vardır. Çıkıntı yaparak yükselen duvarda kullanılan taşların bir kısmı beden duvarında kullanılan taşlarla aynı özellikleri taşıırken diğer bir kısmı da beden duvarındaki taşlarla aynı boyutta olup farklı karakterler taşımaktadır. Kuzey duvarının büyük bir kısmı, açıklığın iç yüzeyi

ve çerçevesi ile nişin içi sıvalıdır. Bu duvarda bulunan açıklıkta yine farklı yorumlara neden olmuştur. Özcan (Konyalı, 1974) ve Önge (1978) açıklığın bir pencere olduğunu belirtmektedir. Çetintürk (1986) ise zeminin dolu olması nedeniyle buradaki açıklığın ne olduğunu açıklayamamaktadır. Fakat Görür (1991), açıklığın bir kapı olduğunu belirtmektedir. Erdmann'ın krokisinde (1959) duvarda bulunan nişte açıklık olarak ele alınmıştır (Şekil 5.1).

Şekil 5.13: Batı Mekanının Kuzey İç Cephesi (B1) (Çetintürk, 1986)

Şekil 5.14: Batı Mekanının Kuzey İç Cephesi (B1) (Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1989)

Batı mekanının doğu iç cephesini (B2), doğu mekanına ait duvar kalıntıları oluşturmaktadır. Bu duvar yüzeyinin kuzeyinde kemerle geçilmiş bir açıklık vardır (Şekil 5.15). Kuzey açıklığını çevreleyen duvar taşlarının büyük bir kısmı dökülmüştür ve açıklığın yan yüzeyleri sıvalıdır. Kuzey duvarının güneyinde ise

kemer başlangıç izleri görülen düz bir duvar yüzeyi ile düzensiz bir açıklık bulunmaktadır (Şekil 5.16). Duvarın güney kısmında da sıva parçaları görülmektedir. Erdmann (1959) bu duvarda bulunan açıklıkların kapı olduğu belirtmektedir. Özcan'ın (Konyalı, 1974) krokisinde de bu açıklıklar kapı olarak gösterilmiştir (Şekil 5.2). Önge (1978), batı mekanının yapıya sonradan eklendiğini ve bu duvarın ortak kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca doğu mekanının batı duvarında bulunan pencerelerin batı mekanın inşası sırasında genişletilerek kapıya dönüştürüldüğünü savunmaktadır. Çetintürk (1986) de bu duvarın doğu mekanına ait olduğunu ve yapıdaki izlerden batı mekanının doğu mekanına sonradan eklendiğini belirtmektedir.

Şekil 5.15: Batı Mekanının Doğu İç Cephesinde Bulunan Kuzey Açıklığı (B2)
(Konyalı, 1974)

Şekil 5.16: Batı Mekanının Doğu İç Cephesinde Bulunan Güney Açıklığı (Eyvan)
(B2) (Çetintürk, 1986)

Batı mekanının güney iç cephesinde (B3) kemerle geçilmiş iki açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıklardan doğudaki batıdakine göre daha dardır ve sivri kemerle geçilmiştir. Doğu açıklığının da sivri kemerle geçildiği elimizdeki fotoğraflardan anlaşılmaktadır (Şekil 5.17, 5.18). Fakat kemerin bittiği hizada derin bir çatlak oluşu kemerin formunun bozulmasına neden olmuştur. Kemerlerde kullanılan taşlar batı mekanının diğer kemerlerinde kullanılan taşlarla aynı özellikleri göstermektedir. Batı açıklığının bir kısmı batı dış duvarından gelen dar bir duvar parçası ile kapatılmıştır. Buda açıklığın dış cepheden daralmasına neden olmuştur. Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla batı açıklığının çevresinde, büyük ihtimalle sıva esnasında yapılmış, dikdörtgen yüzeysel bir niş bulunmaktadır. Batı açıklığının hemen üstünde duvar dışarıya doğru çıkıntı yaparak duvar bitim hizasına kadar yükselmekte ve güney iç cephesi boyunca uzanmaktadır. Yine elimizdeki fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla güney duvarından çıkıntı yaparak yükselen duvarda kullanılan taşların bir kısmı beden duvarında kullanılan taşlarla aynı özellikleri taşıırken diğer bir kısmı da beden duvarındaki taşlarla aynı boyutta olup çeşit farklılığı göstermektedir.

Şekil 5.17: Batı Mekanının Güney İç Cephesi (B3) (Çetintürk, 1986)

Şekil 5.18: Batı Mekanının Güney İç Cephesi (B3)
(Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1989)

Batı mekanının batı iç cephesinde (B4), güneyden ve kuzeyden çıkan duvar parçaları bulunmaktadır. Bu duvar parçaları temiz bitişlerle sonlanmaktadır. Duvarın geri kalan kısmında herhangi bir yapı kalıntısı bulunmamaktadır. Güney duvarından çıkan duvar parçası kuzey duvarından çıkan duvar parçasına göre daha geniştir. Güneydeki duvar parçasının yüzeyi sıvalıdır. Kuzeydeki duvar parçasının yüzeyinde de sıva parçaları bulunmaktadır (Şekil 5.13, 5.17). Duvar parçalarının yan yüzeyleri sıvalı değildir. Özcan'ın (Konyalı, 1974) krokisinde mekana asıl girişin bu duvarda olduğu göstermiştir (Şekil 5.2). Çetintürk (1986) de tonoz örtülü bu mekanının ana girişinin bu duvardan olduğunu belirtmekte ve girişin bir kemerle geçildiğini savunmaktadır.

Batı mekanına dışarıdan bakıldığında, kuzey dış cephesinde (B5) sivri kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Bu açıklık dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Çerçevenin içerisinde görülen sıva izlerinden başka duvarda sıvaya rastlanmamaktadır. Üst kısmı yıkılmış çerçevenin nasıl tamamlanmadığı belli olmamaktadır. Düz devam eden duvar, yıkıntılar nedeniyle temiz bir bitişle sonlanmamaktadır (Şekil 5.10, 5.19, 5.20).

Şekil 5.19: Batı Mekanının Kuzey Dış Cephesi (B4) ve Yapının Genel Görünümü (Çetintürk, 1986)

Şekil 5.20: Batı Mekanının Kuzey Dış Cephesi (D5, B5) ve Yapının Genel Görünümü (Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 1989)

Elde edilen eski fotoğraflar ve krokilerde de batı mekanının güney dış cephesi (B6) yapının en hareketli kısmını oluşturmaktadır. Batı mekanının güney duvarı, doğu mekanının güney duvarından üst kısmı tamamen yıkılmış bir duvarla çıkıntı oluşturacak şekilde ayrılmakta ve mekanın güneyinde bulunan çukura doğru devam

etmektedir (Şekil 5.21). Bu duvar kalıntısından devam eden düz duvar yüzeyinin üzerinde ise duvarın yarı yüksekliğinde sonlanan ve dışarıya doğru çıkıntı yapan bir duvar kalıntısı bulunmaktadır. Bu duvar kalıntısı bir kemerin parçası gibi görünmektedir ve yüzeyi beyaz kireç harcından yapılmış sıva ile kaplıdır (Şekil 5.22, 5.23). Duvar düz bir duvar yüzeyi ile devam ettikten sonra kemerle geçilmiş derin bir niş oluşturmakta ve kemerli iki açıklığı içine almaktadır. Her iki açıklıkta sivri kemerle geçilmiştir ve doğuda bulunan açıklık batıdakine göre daha dardır. Açıklıkların bittiği hizada duvar dışarı çıkıntı yaparak devam etmektedir. Bu çıkıntı eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla duvar yüzeyindeki kaplama taşlarının alt kısmının dökülmesiyle oluşmuştur.

Şekil 5.21: Yapının Güney Dış Cephesinin Genel Görünüşü (D7, B6)
(Çetintürk, 1986)

Şekil 5.22: Batı Mekanının Güney Dış Cephesi (B6) (Çetintürk, 1986)

Şekil 5.23: Batı Mekanının Güney Dış Cephesinde Bulunan Açıklıklar (B6)
(Çetintürk, 1986)

Batı açıklığının hemen bitiminde duvar güneye doğru çıkıntı yaparak devam etmektedir. Bu çıkıntının yarı yüksekliğinde sonlanan ve yine bir kemer gibi dışarıya çıkıntı yapan bir duvar yüzeyi bulunmaktadır (Şekil 5.22, 5.23, 5.24). Bu yüzeyin az bir kısmında sıva parçaları görülmektedir. Batı mekanının güney dış cephesi, bu duvar kalıntılarından sonra düz bir şekilde devam etmekte ve temiz bir bitişle sonlanmaktadır. Duvarda kullanılan taşlar genel olarak aynı özellikleri taşımalarına rağmen derin nişin iç kısmında bulunan kaplama taşları farklı özellikler göstermektedir. Batı mekanının bu kısmı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Erdmann (1959) krokisinde ve metninde bu bölümün bir oda olduğunu belirtmektedir (Şekil 5.1). Özcan'ın (Konyalı,1974) krokisinde ise bu bölüm merdiven olarak gösterilmiştir (Şekil 5.2). Özcan'ı destekleyen Deniz'de (1976) burada bir merdiven bulunduğunu yazmaktadır. Çetintürk (1986) duvardaki izleri değerlendirerek burada tonoz örtülü bir mekanın bulunduğunu ve bu durumda doğu mekanının iki katlı olma ihtimalini desteklediğini belirtmektedir. Bu mekanın eyvan olan batı mekanına sonradan eklendiğini de düşünmektedir.

Batı mekanının batı dış cephesinde (B7) kuzey ve güney duvarlarından çıkan ve düz bitişlerle sonlanan iki duvar parçasının dışında başka bir yapı kalıntısı bulunmamaktadır (Şekil 5.25). Köşk yapısının yakınındaki türbenin kuzeyinde de günümüzde bulunmayan fakat varlığı fotoğraflardan anlaşılan iki mekanlı ve moloztaşı inşa edilmiş bir yapı kalıntısı bulunmaktadır (Şekil 5.26).

Şekil 5.24: Batı Mekanının Güneyinde Bulunan Duvar Kalıntıları (B6, B8)
(Çetintürk, 1986)

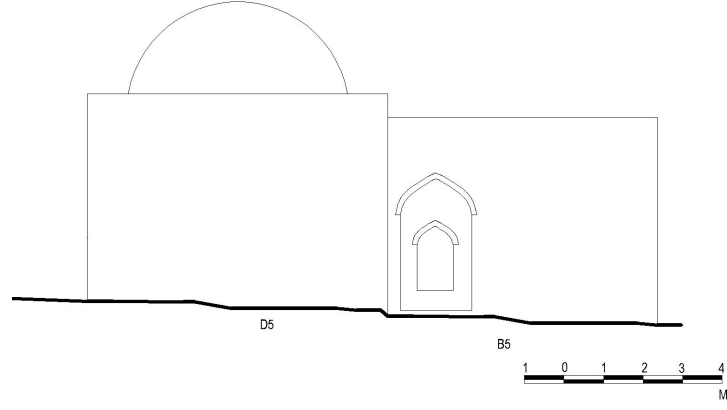

Şekil 5.25: Batı Mekanının Batı Dış Cephesi (B7) (Çetintürk, 1986)

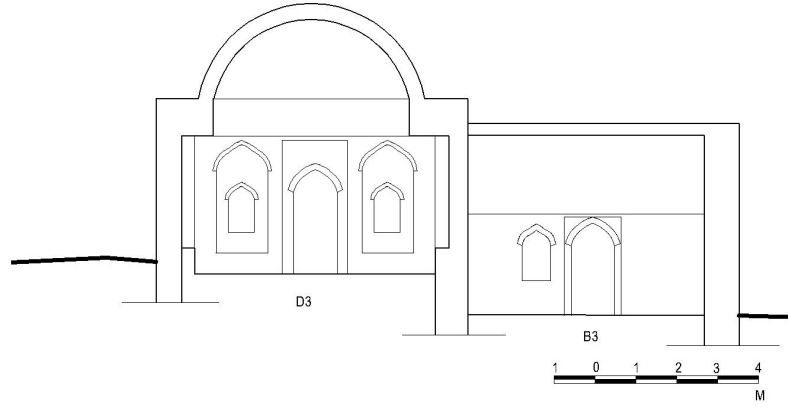

Şekil 5.26: Türbenin Kuzeyinde Bulunan Bugün Mevcut Olmayan Yapı Kalıntısı
(Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi,1989)

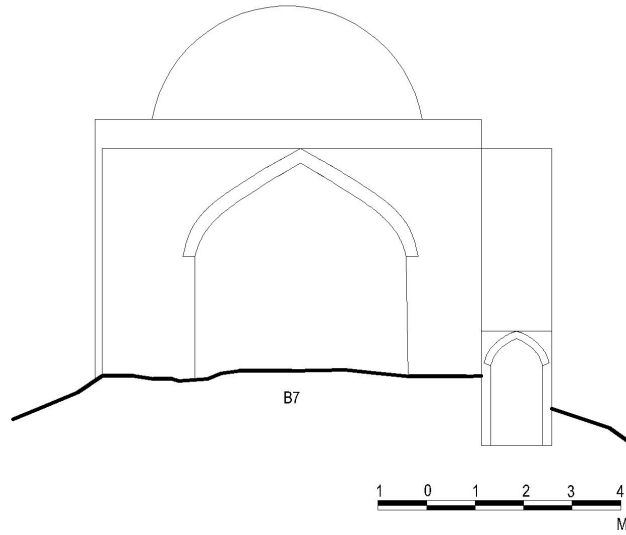
Yapının 1991 yılına kadarki ve günümüzdeki durumu değerlendirildiğinde doğu mekanının sunduğu kare plan, duvarlarının kalınlığı, üst duvarlarında kullanılan taşların boyutlarının büyüklüğü ve mekanın dört köşeden yıkılmaya başlaması nedeniyle kubbe ile örtülü olduğu düşünülebilir (şekil 5.27). Fakat mekanın üst duvarı yıkık olduğu için kubbeye geçiş elemanın ne olduğu anlaşılmamaktadır. Mekanın kuzey duvarında bulunan açıklığında yapının özgün durumunda bir niş olduğu ve kapı şeklinde sonradan açıldığı düşünülebilir. Mekanın güney duvarında bulunan izlerden burada da üç bölümlü bir niş düzeninin olduğu anlaşılmakta ve kuzey duvarının simetriği olması bu fikri desteklemektedir (Şekil 5.28). Fakat bu nişlerin nasıl şekillendiği hakkında tam bir fikir yürütülememektedir. Mekana asıl giriş kısmının bu cepheden olduğu akla gelmekle beraber ortada kapının ve her iki yanında da pencerelerin bulunduğu bir cephe düzeni yakın bir ihtimal gibi görünmektedir. İki mekan tarafından da kullanılan doğu mekanının batı duvarında ise iki nişli bir düzenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Duvarda bulunan kemer izlerinden ve fotoğraflardan bu nişlerin içerisinde açıklıklar bulunduğu düşünülebilir.

Şekil 5.27: Köşk Yapısının Kuzey Cephesinin Restitüsyonu (R.Ata)

Şekil 5.28: Köşk Yapısının Boyuna Kesitinin Restitüsyonu (R.Ata)

Şekil 5.29: Köşk Yapısının Batı Cephesinin Restitüsyonu (Eyvan) (R. Ata)

Yapının 1984–1991 yıllarındaki ve günümüzdeki durumu değerlendirildiğinde ise batı mekanının tonoz örtüyle geçilmiş bir eyvan olduğu görülmektedir (Şekil 5.29). Batı mekanın kuzey duvarında bulunan açıklık, dışarıda, çerçeve içerisine alınmış bir pencere boşluğudur. İki mekanın ortak olarak kullandığı doğu duvarında bulunan izlerden ve eski fotoğraflardan da anlaşıldığı kadarıyla iki mekan arasındaki bağlantı, batı mekanının kuzey duvarında bulunan açıklığın kapı gibi kullanılması ile sağlanıyor olmalıdır. Bu kapının yüzeysel bir niş içerisindeymiş gibi görünmesi bu kanıyı destekler niteliktedir. Mekanlar arasındaki kot farkı nedeniyle doğu mekanına buradan bir merdivenle çıkıldığı düşünülebilir. Batı mekanının güney duvarında bulunan açıklıkların ise günümüzde bir pencere ve kapı olduğu anlaşılmaktadır. Kapı sıva ile yapılmış yüzeysel dikdörtgen bir niş içerisine alınmıştır. Batı mekanının güney dış duvarında bulunan izlerden ise mekanın özgün durumunda bu bölümün dışarıya bir eyvan gibi açıldığı anlaşılmaktadır. Batı mekanının güneyinde bulunan yapı kalıntıları, mekanının güney duvarını dıştan örterek kapının dışarıdan bir pencere boşluğu gibi algılanmasını sağlamaktadır. Mekanın güneyinde bir merdivenin izine rastlanmamaktadır. Fakat mekanın güney duvarının dışarıya açık bırakılması, zeminde bulunan çukurun güney duvarına paralel ve genişliğinin az olması ile güney duvarında bulunan diğer izlerden burada batıdan girilen bir mekanın bulunduğu fikrini desteklemektedir. Bu mekan alt kata girişi sağlayan bir merdiven ile üstte dışarıyı izleme imkanı sağlayan bir oda şeklinde düzenlenmiş olabilir. Güney duvarını dıştan örten bu mekanın tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır.

Yapının yapım tekniği göz önüne alındığında, doğu mekanı batı mekanına göre daha özenli inşa edilmiştir. Doğru mekanında kullanılan taşlar ile batı mekanında kullanılan taşlar arasında çeşit ve boyut farklılıkları görülmektedir. Doğru mekanında kullanılan harçta ve sıva kalınlıklarında da bazı farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla doğu mekanı ile batı mekanının birleşim yerlerinde bazı çatlaklar meydana gelmiştir. Bu yapım tekniği farklılıkları ve mekanlar arasında bulunan kot farkı nedeniyle doğu mekanının iki katlı olduğu ve batı mekanının doğu mekanına sonradan eklendiği kabul edilebilir. Batı mekanının güneyinde bulunan merdivenli oda ise bunu desteklemektedir. Bu mekanın yapım tekniği özellikleri ve batı mekanındaki kapıyı dıştan örtmesine bağlı olarak da batı mekanına sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Bu merdivenli odanın moloztaşla inşa edilip kesmetaş ile kaplanmaması mekana fazla özen gösterilmemesi şeklinde

açıklanabileceği gibi var olan bir mekanın tekrar düzenlenmesi ve inşa edilmesi şeklinde de yorumlanabilir. Bu da yapının farklı dönemlerde birbirine eklenerek inşa edildiğini, yapının yeni işlevlere cevap verebilmesi için değişiklikler ve onarımlar geçirmiş olabileceğini göstermektedir.

Aksaray'daki köşk yapısı, işlevine ilişkin tartışmalarda da üzerinde durulan Anadolu Selçuklu köşkleri ile karşılaştırıldığında daha çok konum ve plan şemalarındaki tipolojik özelliklerle ilişkilendirilebilmektedir. Köşk yapısı, Anadolu Selçuklu köşklerinde de olduğu gibi bir tepenin üzerinde şehre hakim bir konumda ve doğu–batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Yapı bu konumu ile Anadolu'da bulunan seyir köşkleriyle ilişkilendirilebilir. Yapının doğu mekanı tek olarak ele alındığında kare planlı, her cephesinde açıklıkların bulunduğu Konya Köşkü'ne (12. yüzyıl), Şarapsa'da bulunan tek eyvanlı, iki katlı köşke (13. yüzyılın ilk yarısı) ve Hasbahçe'de bulunan kare planlı, tek açıklıklı ve iki katlı seyir köşk yapılarına tipolojik açıdan benzer özellikler göstermektedir. Bu yapılar genel olarak moloztaşıyla inşa edilmiş ve duvarlarına sıva yapılmıştır. Köşk yapısının doğu ve batı mekanı bir bütün olarak ele alındığında ise saray ve köşk yapılarının bir bölümü şeklinde de algılanabilmektedir. Köşk yapısının mekan düzeni bu şekilde değerlendirildiğinde Kubadabad'daki (1236) Küçük ve Büyük sarayda bulunan ikili mekan düzenlerine, Erkilet'te bulunan Hızır İlyas Köşkü'nün (1241) doğu kanadındaki merdiven, eyvan ve mescitten oluşan mekan düzenine ve Alara Kalesi'nde bulunan hamamlı kasrın köşk kısmına (1220–1237) benzerlikler göstermektedir. Ayrıca dikdörtgen planlı, iki mekanlı ve iki katlı olan Hacıbaba'daki ve Sugözü'ndeki köşkler ile benzerlikleri bulunmaktadır. Özellikle Kaledran ve Sedre–Demirtaş'taki köşklere (13.yüzyılın 2. yarısı) bulunan mekanların duvarlarında bulunan açıklıklar ile mekanların merdivenle olan ilişkisi Aksaray'da bulunan köşk yapısı ile büyük benzerlik göstermektedir. Bu yapılar moloztaşıyla inşa edilmiş ve duvarlarına sıva yapılmıştır.

Köşk yapısını yine işlevine ilişkin tartışmalarda adı geçen 12.–15. yüzyıllarda Anadolu'da bulunan zaviye ve benzer nitelikli yapılarla karşılaştırıldığında da bu yapıların konum, yapıların çevresinde bulunan diğer yapılarla olan ilişkisi, plan şemaları ve yapım tekniği özellikleri açısından benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Eskişehir Seyitgazi'de bulunan türbe ve medrese (13. yüzyılın ilk yarısı), Afyon Boyalıköy'de bulunan Boyalıköy Hanıkâhı (14. yüzyıl), Sivas'ta bulunan Abdülvehhab Gazi Türbesi (14. yüzyıl), Erzurum'da bulunan Abdurrahman Gazi

(15. yüzyıl) ve Kayseri Havadan Köyü'nde bulunan Hacı İbrahim Tekkesi yapılarının konumları, türbe ile olan ilişkileri, yapıya sonradan eklenen diğer yapıların birbiriyle olan ilişkisi ve yapı topluluklarında bulunan türbe ve mescitlerin plan şemaları ile Aksaray'daki köşk yapısıyla ilişkilendirilebilir. Özellikle Hacı İbrahim Tekkesi'nin mescidinin konumu, yapı topluluğu içerisindeki yeri ve plan şeması ile diğer örneklerden ayrılarak köşk yapısı ile en ilişkili tutulabilecek yapı olarak ele alınmaktadır. Bitlis'te bulunan Şemsiye Camisi (15.yüzyıl) ise konumu itibarıyla olmasa da bir yapı topluluğunun mescidini oluşturan eyvan olması nedeniyle bu yapılarla ve köşk yapısı ile ilişkilendirilebilir. Tokat'ta bulunan Zâviye-i Meknun'un (1284–1290) da kubbeli kare-tonoz örtülü eyvan ve türbe düzeni ile mekanlarda bulunan pencereler ve nişleri köşk yapısına benzer özellikler sunmaktadır. Amasya'da bulunan Sultan Mesud Türbesi ile Konya'da bulunan Taş Mescit (1215) ise portal girişleri ile olmasada dışarıya kapalı iki mekandan oluşan mekan düzeni ve üç bölümlü cephesiyle göz önünde bulundurulmuş örnekler arasında yer almaktadır. Aksaray'daki köşk yapısının tipolojik ve yapım tekniği açısından en ilişkili tutulabileceği örnekler arasında Alanya'da bulunan Akşabe Sultan Türbesi (1230) ve Aydın'da bulunan Balat Hankâhı (15. yüzyıl)'dır. Akşabe Sultan Türbesi ve Balat Hankâhı'nın türbe ve mescitten oluşan ikili mekan düzeni ve ilk mekanın genel olarak bir eyvan şeklinde dışarıya açılması, nişler ve pencerelerin mekan içerisindeki yeri köşk yapısının genel mekan düzeniyle büyük benzerlikler taşımaktadır.

6. SONUÇ

Aksaray Kılıçarslan Tepesi'nde bulunan köşk yapısı hakkında yapılmış bütün araştırmalar değerlendirilmiş, yapının önceden yayınlanmış plan krokilerinden ve elde edilen eski fotoğraflarından yararlanılmıştır. Yapının 1992 yılındaki onarımından önceki son durumu ve günümüzdeki hali karşılaştırılarak, mekanları ile ilgili yapılan yorumlar göz önünde bulundurularak ve yapım tekniği özellikleri değerlendirilerek yapının özgün durumuna ilişkin düşünceler geliştirilmeye çalışılmıştır. Yapının 12.-15. yüzyıllarda inşa edildiği ve kullanıldığı göz önünde bulundurularak, işlevine ilişkin tartışmalarda da Selçuklu köşkleri ile bu yüzyıllarda Anadolu'da inşa edilmiş zaviye ve benzeri nitelikli yapılarla ilişkilendirilmesine de bağlı olarak yapının kullanım evrelerine ve tarihine ilişkin bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Selçuklu sultan ve emirlerinin manzaraya hakim bakış açısına sahip dağ, tepe gibi yerlerde konut niteliğinde kullandıkları köşk yapıları inşa ettirmişlerdir. Bu yapıların genel olarak 13. yüzyılda inşa edildikleri ve 15. yüzyıl sonlarına kadar kullanıldıkları bilinmektedir. Aksaray Kılıçarslan Tepesi'nde bulunan yapılar hakkındaki kabuller de II. Kılıçarslan'a kadar dayanmakta ve burada II. Kılıçarslan'a ait bir köşk olduğu ihtimali üzerinde durulmaktadır. Köşk yapısı bütün bileşenleriyle 12.-15. yüzyılda Anadolu'da kullanılmış köşk yapıları ile karşılaştırıldığında yapının mekanları ister tek tek ister bir arada ele alınsın 12.-13. yüzyıllarda inşa edilmiş iki katlı seyir köşk yapıları ile konum ve plan şeması açısından büyük benzerlikler göstermektedir. Yapılan araştırmalarda köşk yapısının içinde 13. ve 14. yüzyıla tarihlenmiş çini parçaları ile 13. yüzyıla ait sgraffito teknikli bir seramik parçası bulunması da yapının bu dönemde kullanıldığını ve özenle inşa edilmiş bir yapı olduğunu göstermektedir. Köşk yapısının diğer köşk yapıları içerisinde en ilişkili tutulabileceği yapılar ise Erkilet'te bulunan Hızır İlyas Köşkü (1241), Hacıbaba'da bulunan iki katlı köşk, Hasbahçe içerisinde bulunan iki katlı B, G ve H seyir köşkleri ve Kaledran ve Sedre-Demirtaş'ta (13. yüzyılın ikinci yarısı) bulunan iki katlı köşklendir.

Köşk yapısının konumu, 13. yüzyıldan itibaren heterodoks dervişlerin dağ, tepe gibi yerlerde konut niteliğinde kurdukları bu yapılara zamanla kurucu şeyhin türbesinin eklenmesi ve çevrelerinde genellikle bir mezar alanının bulunması ile de bir ziyaret yeri haline gelen zaviye yapıları ile de benzer özellikler taşımaktadır. Köşk yapısı, türbe ve türbenin kuzeyinde bulunan yapı kalıntısı ile bir yapı grubunun parçası olarak düşünülebilir. Köşk yapısı bu durumu ile Kayseri Havadan'da bulunan ve bir Osmanlı yapısı olduğu düşünülen Hacı İbrahim Tekkesi ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Hacı İbrahim Tekkesi zaman içerisinde geçirdiği değişikliklerle ve yeni yapı eklentileriyle günümüzdeki halini almıştır. Akşabe Sultan Türbesi (1230) ve Aydın'da bulunan Balat Hankâhı (15. yüzyıl) köşk yapısının ikili mekan düzenine ve açıklıkları, nişleri ve eyvan girişli düzenleri ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Köşk yapısı yakınındaki türbeden ayrı tek bir yapı olarak düşünüldüğünde ise Tokat'ta bulunan Zâviye-i Meknun (1284–1290) ile benzer tipolojik özellikler göstermektedir. Bu yapının da zaman içerisinde değişiklikler geçirmiş olduğu bilinmektedir. Ayrıca köşk yapısı, konumu itibarıyla olmasa bile mekanları bir bütün veya tek tek ele alındığında da küçük ölçekli zaviye ve tekke yapıları ile eyvan tipi türbeler, mescitler gibi pek çok yapıyla ilişkilendirilebileceği gözlemlenmiştir.

Kısacası, köşk yapısı işlevine dair tartışmalarda ilişkilendirildiği 12.–15. yüzyıllarda Anadolu'da bulunan köşk ile zaviye ve benzer nitelikli yapıların konum ve plan şemaları ile benzerlikleri bulunmaktadır. Tüm bu veriler ve yapı hakkındaki kabuller de göz önüne alındığında tepede, II. Kılıçarslan döneminden itibaren bir yapı topluluğunun bulunduğu düşünülebilir. Bu yapı topluluğunun bir parçası olan köşk yapısının da genel olarak kule etkili bir seyir köşkü olarak düzenlenmiş olması muhtemeldir. Özellikle köşk yapısının iki katlı, kare planlı doğu mekanının içinde birçok moloztaş yığının ve yakınında bir merdiven bulunması bu kanıyı destekler niteliktedir. Fakat köşk yapısını baştan beri dikdörtgen planlı bir yapı olarak da kabul etmek mümkün görünmektedir. Bu kabulde de yapı Kaledran ve Sedre–Demirtaş'taki gibi bir köşk olarak inşa edilmiş olabilir. Fakat yapının günümüzdeki ve 1984–1991 yıllarındaki durumu, yapım tekniği özellikleri ve türbe ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda yapının 13. yüzyılda inşa edilmiş bir köşk yapısı olamayacağı açıktır. Günümüzdeki yapı 13. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlayan zaman içerisinde birçok değişiklikler geçirerek son hallerini alan zaviye yapıları ile daha çok ilişkilendirilebilmektedir. Köşk yapısının kubbe ile örtülü doğu mekanının

alt katı türbe, üst katı mescit olarak kullanılan türbeler ile büyük benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Köşk yapısındaki mekanların birbirine eklenerek ve değişiklikler geçirerek günümüzdeki durumunu aldığı ve incelenen örneklerde genellikle türbenin yanında dikdörtgen planlı, genel olarak tonoz örtülü bir mescit yapısının bulunduğu da göz önünde bulundurulursa batı mekanının, türbe olan doğu mekanına mescit olarak sonradan eklendiği düşünülebilir. Bu yapılarda mescit olarak eklenen mekanın farklı işlevler için de kullanıldığı ve bazı durumlarda mekana mihrap yapılmadığı da gözden kaçmamalıdır. Batı mekanının güneyindeki merdivenli odanın ise var olan eski bir merdivenin yeniden düzenlenmesi sırasında bu halini aldığı düşünülebilir. Bu durumda, ilk aşamada dışarıya bir eyvan gibi açıldığı düşünülen güney cephesi kapatılarak kapının da mihrap nişi olarak yeniden düzenlenmiş olabileceği akla gelmektedir. Ayrıca kapının yüzeysel bir niş içine alınmış olmasında bu açıklığın yapının içerisinde önemli bir yeri olduğunu desteklemektedir. Zaviye yapılarında bu tür doldurmalar ve boşaltmalar yaparak nişler, kapılar ve pencereler açmak veya kapamak örneklerde de rastlanılan bir durumdur. Tokat'ta bulunan Zâviye-i Mekkun'da (1284–1290) bulunan türbenin kuzey duvarındaki kapının kapatılarak mihrap nişi haline getirilmesi ve türbeye dışardan yeni bir kapı açılması buna en iyi örnek olarak gösterilebilir. Altı merdiven üstü tonoz örtülü mekanın güney duvarında ise açıklık bulunup bulunmadığı elimizdeki kaynaklardan ve yapıdaki izlerden anlaşılmamakla beraber Hasandağı'na bakan bu cephenin dışarıya kapalı olarak düzenlenmiş olduğu düşünülmemektedir. Batı mekanının kuzey duvarında bulunan pencerenin içerisinde de bir motif başlangıcı olduğunu düşündüğümüz x işaretinin bulunması ve dış cephede pencere çerçevesinin sıva ile kaplı olması da mekanda süsleme bulunduğuna işaret etmektedir. Bazı türbe ve mescit yapılarının içerisinde de çini kullanıldığı unutulmamalıdır. Ayrıca Kayseri'de bulunan Kızıl Köşk ve Bâbük Bey Köşkü'nün aslında bir zaviye yapısı olma ihtimalinin bulunduğu ama halk arasında köşk olarak nitelendirildiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Köşk yapısının güneybatısında bulunan ve II. Kılıçarslan ile IV. Kılıçarslan'a atfedilen türbenin ise her ikisi içinde inşa edilmemiş olduğu düşünülebilir. Türbenin kuzeybatı penceresinde bulunduğu söylenen Arapça yazı da bunu kanıtlar niteliktedir. Yapının küçük ve sade bir mimarisinin olması, türbenin bir makam nişanesi olarak ya da zaviye yapılarında bulunan kurucu şeyhin türbesi niteliğinde bir

yapı olarak inşa edildiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Köşk yapısı ile türbede görülen malzeme farklılığı da yapıların aynı dönem içerisinde inşa edilmemiş olduğunu göstermekte ve türbenin bu yapı topluluğuna daha geç bir dönemde eklendiğini düşündürmektedir.

Tüm bu veriler göz önüne alındığında üç durum ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, köşk yapısının kare planlı bir seyir köşkü olarak inşa edildiği ve zamanla harap haline gelen yapının üzerine türbe olarak düzenlenen doğu mekanının inşa edildiğidir. Bazı köşk yapılarının ilk katlarının korunarak üzerine yeni bir yapı inşa edildiği, örnekler arasında da bulunmaktadır. Daha sonra yapıya türbenin mescit görevini üstlenen batı mekanı eklenmiş olabilir. Merdivenli odanın ise yeni bir düzenleme sırasında batı mekanı ile olan bağlantısı kuvvetlendirilmiş ve son durumunu almış olmalıdır. İkinci durum, yapının ilk olarak dikdörtgen planlı konut niteliğinde bir köşk yapısı olduğudur. Zamanla harap hale gelen köşk yapısının temelleri veya duvar kalıntıları üzerine doğu ve batı mekanının inşa edilmiş olduğu ihtimalidir. Yine ilk olarak türbe olan doğu mekanı inşa edilmiş, daha sonra mescit olan batı mekanı doğu mekanına eklenmiş olmalıdır. Merdivenli oda ise değişiklikler geçirdiğini düşündüğümüz yapıya yapılan bir sonraki mekan eklemesidir. Üçüncü durum ise Kılıçarslan'a uzanan kabullere de dayanarak kullanılan yapı alanına türbe olan doğu mekanının inşa edildikten sonra diğer mekanların bu yapıya eklenerek yapının son halini aldığıdır. Fakat bu üç durumda da köşk yapısının bir türbe–mescit şeklinde düzenlendiği ve çevresine yeni yapılar ve mekanlar eklenerek alanın bir zaviye haline getirildiği ihtimali yüksek görünmektedir. Özellikle Beylikler döneminde Aksaray'a pek çok zaviye ve türbenin inşa edildiği de göz önünde bulundurulursa yapı alanının 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aktif olarak kullanıldığı, yeni yapıların inşa edildiği ve yapılarda gerekli değişikliklerin yapıldığı düşünülmektedir. Yalnız türbe–mescit olarak düzenlendiğini düşündüğümüz köşk yapısındaki mekanların mimari özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, genel olarak mekanların birbirlerine kısa zaman aralıklarıyla eklenmiş olduğu düşünülebilir. Kılıçarslan Türbesi ise bu yapı alanına köşk yapısından daha geç bir dönemde inşa edilmiş olmalıdır.

Sonuç olarak, 13. yüzyılın başlarından itibaren kullanılmaya başlanan yapı alanının 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişiklikler geçirerek ve yeniden inşa edilerek kullanıldığı düşüncesi ağır basmaktadır. Yine de bütün bu görüşlerin doğrulanabilmesi ve yapının tarihi ile işlevi hakkında daha kesin sonuçların elde edilebilmesi için köşk yapısı ve çevresinde kazı yapılması ihtiyaı vardır.

KAYNAKLAR

- Aksaray Belediyesi İmar Müdürlüğü Arşivi**, 2004–2007.
- Altınsapan E. ve Parla C.**, 2004. Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, 2007.
- Aslanapa, O.**, 2005. Türk Sanatı, Güven Matbaası, 7. Basım, Remzi Kitabevi İstanbul.
- Bakırer, Ö.**, 1981. Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı I–II, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Basım Atölyesi, Ankara.
- Bakırer, Ö.**, 1984. Aksaray Cıncıklı Mescid Ön Yüz Düzeni İçin Bir Deneme, içinde *Suut Kemal 'e Armağan*, s. 89–100, Meteksan Limited Şirketi Basımevi, Ankara.
- Barkan, Ö.L.**, 1942. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, *Vakıflar Dergisi*, Ankara, **II**, 279–304.
- Berksoy, Ş.Ş.**, 2004. Maziden Esen Rüzgar, Yeni Aksaray Matbaası, 2. Baskı, Aksaray.
- Çayırdağ, M.**, 1980. Kayseri'nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, **174**, 271–285.
- Çelik, H.**, 1992. Abdülvehhab Gazi ve Sivas Şehri, Sivas.
- Çelik, M.**, 1997. Erzurum Kitabı, Erzurum Kitaplığı, İstanbul.
- Çetintürk, N.**, 1986. Aksaray (Niğde) ve Çevresindeki Türk Eserleri, *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetintürk, Nihal**, Yrd. Doç. Dr., 2007. Gazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü, Kişisel Görüşme ve Arşivinin Kullanımı.
- Deniz, B.**, 1976. Aksaray ve Çevresindeki Türk Devri Yapıları Rehberi, *Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi D.T.C. Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara.
- Deniz, B.**, 1994. Cemaleddin Mehmed Aksarayı Zaviyeli Cami ve Türk Sanatı İçerisindeki Yeri, *Aksaray ve Cemaleddin-İ Aksarayı Sempozyumu 1*, Aksarayı Vakfı Yayınları, İstanbul, 22–23–24 Ekim 1993, 116–128.
- Deniz, B.**, 1998. Aksaray–Melik Mahmud Gazi Hangâhı (Darphane) Kazısı 1997, *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Tarsus, 25–29 Mayıs, 593– 612.
- Deniz, B.**, 1999a. Excavation Of The Melik Mahmud Gazi Hangah (Darphane) At Aksaray, *Art Tur/Turkish Art 10.E Congres International D'art Ture Geneve*, Genevre, 233 – 242.

- Deniz, B.**,1999b. Aksaray–Melik Mahmud Gazi Hangâh (Darphane) Kazısı– 1998, 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 24–28 Mayıs, **II**, 439–450.
- Deniz, Bekir**, Prof. Dr., 2007. Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Kişisel Görüşme.
- Dilaver, S.**, 1971. Anadolu’daki Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi, içinde *Sanat Tarihi Yıllığı 1970–1971 (Malazgirt Zaferinin 900 Cü Yıldönümü Özel Sayısı)*, s. 17–28, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Doğan, A.I.**, 1977. Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütuvvet Yapıları, İstanbul.
- Emir, S.**, 1994. Erken Osmanlı Mimarlığında Çok–İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler I–II, Akademi Kitabevi, İzmir.
- Eravşar, O.**, 2000. Kayseri’deki Selçuklu Köşk ve Sarayları, *Sanatsal Mozaik*, İstanbul, **2**, 90–97.
- Eravşar, O.**, 2002. Az Bilinen Bir Selçuklu Köşkü: Kızıl Köşk, *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu 1*, **6**, 365–381.
- Erdmann, K.**, 1959. Seraybauten Des Dreizehnten Und Vierzehnten Jahrhunderts In Anatolien, *Ars Orientalis*, **3**, 92.
- Evliya Çelebi**, 1896. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İkdam Matbaası, İstanbul, **III**, 191– 195.
- Eyice, S.**, 1962. İlk Osmanlı Devrinin Dini–İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli – Camiler, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Semet Matbaası, İstanbul, XXIII / 1–2 (1962–1963), 3–80.
- Eyice, S.**, 1971. Anadolu’da Orta Asya Geleneklerinin Temsilcisi Olan Bir Eser: Boyalıköy Hanıkağı, *Türkiyat Mecmuası*, **16**, 39–56.
- Eyice, S.**, 1960. Anadolu’da ve Rumeli’de Türk Mescid ve Camileri, içinde *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, **VIII**, 101–118.
- Gabriel, A.**, 1962. Niğde Türk Anıtları, Çev: Ahmed Akif Tütenk, Bengi Matbaası, Ankara.
- Görür, M.**, 1991. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Hamzakadı, M.**, 1966. Aksaray’daki Türk Eserleri, *Hasandağı Gazetesi*, **2**, 35–38.
- Ibn Batuta**, 1914. Ibn Batuta Seyahatnamesi, Çev: Mehmed Şerif, Matbaa–İ Amire, İstanbul.
- İbn Bibi**, 1941. Anadolu Selçuki Devleti Tarihi, Çev: M. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara.
- Kara, M.**, 1990. Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Karaca, M.S.**, 1946. Aksaray’daki Türk Eserleri, *Konya*, **91–92**, 28–29.

- Karamağaralı, B.**, 1976. Anadolu'da XII–XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, **XXI**, 247–276.
- Karamağaralı, B.**, 1988. Alanya Gülefşen Kasrı Kazısı, *Höyük*, **1**, 141–142.
- Kâtîp Çelebi**, 1732. Cihannüma, Matbaa-İ Amire, İstanbul.
- Kayseri Köşkleri**, 2007. <http://www.kenthaber.com/IIIDetay.aspx?ID=802>
- Kılıç, A.**, 2006. Kayseri: Sanat, Tarih, Kültür, Kayseri Kocasinan Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- Kolay–Aktuğ, İ.**, 1999. Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Dönemi Mimarisinde Yapım Teknikleri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Konyalı, İ.H.**, 1946. Alanya (Alaiye), Ayaydın Basımevi, İstanbul.
- Konyalı, İ.H.**, 1960. Erzurum Tarihi: Abideleri ve Kitabeleri ile, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği, İstanbul.
- Konyalı, İ.H.**, 1974. Abideleri ve Kitabeleri İle Aksaray Tarihi I– II, Fatih Yayınevi, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1965. Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Basım Atölyesi, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1968. Anadolu–Türk Şehri: Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gözlemler, *Vakıflar Dergisi*, Baha Matbaası, İstanbul, **7**, 53–73.
- Kuban, D.**, 2002. Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1988. 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Kuran, A.**, 1969. Anadolu Medreseleri I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kuru, A.Ç.**, 1998. Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi, İlköz Matbaası, Ankara.
- Ocak, A.Y.**, 1978. Zaviyeler, *Vakıflar Dergisi*, Ankara, **12**, 247–270.
- Onbin Yıllık Kültür Şehri Aksaray**, 2000. Aksaray Valiliği, Ankara.
- Ögel, S.**, 1972. Ortaçağ Çerçevesinde Anadolu Selçuklu Sanatı, içinde *Malazgirt Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 131–138
- Ögel, S.**, 1994. Anadolu'nun Selçuklu Çehresi, Akbank Yayınları Kültür Sanat Kitapları, Tayf Basım.
- Öney, G.**, Türk Çini Sanatı, İstanbul, Tarihsiz.
- Öney, G.**, 1976. İslam Süsleme ve El Sanatlarında Türklerin Katkısı, içinde *İslam Sanatında Türkler*, Tifdruk Matbaacılık Sanayi A.Ş., İstanbul, 119–129.
- Öney, G.**, 1988. Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Önge, E.**, 1978. Un Edifice Seldjoukide Inconnu À Aksaray– Niğde, *Fifth International Congresss Of Turkish Art*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 691.

- Önge, Ergül.**, Yrd. Doç. Dr., 2007. Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, Kişisel Görüşme.
- Önkal, H.**, 1996. Anadolu Selçuklu Türbeleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara.
- Özbek, Y.**, 1995. Havadan Köyü Şeyh Hacı İbrahim Tekkesi, 9. *Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi*, Atatürk Kültür Merkezi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 23–27 Eylül 1991, 37–46.
- Redford, S.**, 2000. Seljuk Garden And Pavilions Of Alanya, Turkey, BAR International Series 893, Oxford.
- Redford, Scott**, Prof. Dr., 2007. Kişisel Görüşme.
- Riefstahl, R.**, 1931. Turkish Architecture in Southwestern Anatolia, Harvard University Press, Cambridge.
- Sarre, F.**, 1967. Konya Köşkü, Notlar Ekleyerek Türkçe'ye Çeviren: Şahabeddin Uzlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Sevim, A. ve Y. Yücel**, 1989. Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Seyit Gazi Zaviyesi**, 2007. http://archnet.org/library/images/one-image.tcl?location_id=13562&image_id=139941
- Sönmez Z.**, 1989. Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk–İslam Mimarisinde Sanatçılar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Sözen, M.**, 1972. Anadolu Medreseleri I–II, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- Sözen, M.**, 1968. Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler, *Anadolu Sanatı Araştırmaları I*, İstanbul, I, 167–209.
- Sözen, M.**, 1990. Devletin Evi Saray, Sandoz Kültür Yayınları No:12, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- Tuncer, O.C.**, 1986. Anadolu Kümbetleri – Selçuklu Dönemi I, Güven Matbaası, Ankara.
- Turan, O.**, 1945. II. İzzeddin Kılıç Arslan, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, VI, 694– 702.
- Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, 1972. 1, Ankara.
- Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, 1977. 2, Ankara.
- Yasak, İ.**, 2004. Sivas Yatırımları ve Abdülvehhab Gazi Hazretleri, Sivaslılar Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Sena Ofset, İstanbul.
- Yetkin, Ş.**, 1965. Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikleri, *Sanat Tarihi Yıllığı 1964–1965*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 60–100.
- Yetkin, Ş.**, 1968. Anadolu Selçuklularının Mimari Süslemelerinde Büyük Selçuklulardan Gelen Bazı Etkiler, *Sanat Tarihi Yıllığı 1966–1968*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2, 36–48.
- Yetkin, Ş.**, 1972. Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul Üniversitesi Matbaası, İstanbul.

Yetkin, Ş., 1972. Alara Kalesi'ndeki Hamamlı Kasır ve 13. Yüzyıl Mimarisindeki Yeri, *Malazgirt Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 119–126.

1994 Yılı Aksaray İl Yıllığı, 1994. Aksaray Valiliği, Aksaray.

2004 Aksaray Turizm Envanteri, 2004. Aksaray Turizm İl Müdürlüğü, Aksaray.

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Aksaray’da doğmuştur. Lise eğitimini, Aksaray Hazım Kulak Anadolu Lisesi’nde ikincilikle tamamlamıştır. 2000 yılında Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü’ne kaydını yaptırmış ve 2004 yılında bölüm üçüncüsü olarak mezun olmuştur. Aynı yıl, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Yabancı dili İngilizce’dir.

2001 yılı Ekim ayında Karlsruhe Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ile Nevşehir’de bir workshopa katılmıştır. Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’nin çıkardığı TOL dergisinde Sivas ile ilgili bir gezi yazısı bulunmaktadır ve çeşitli etkinliklerde projeleri sergilenmiştir.

2006 yılının Kasım ayında Maltepe Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü’ne Araştırma Görevlisi olarak atanmıştır. Halen görevine devam etmektedir.